

MASTEROPPGAVE

Emnekode: HI330LS

Navn: Sebastian Vegmo

Jødiske stemmer i det offentlige ordskiftet
etter andre verdenskrig.

Dato: 15.05.2023

Totalt antall sider: 108

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
Forord	3
Kapittel 1 Introduksjon.....	1
Innledning.....	1
Problemstilling	1
Bruken av begrepet holocaust	2
Det norske holocaust	3
Kapittel 2 Teori og metode.....	5
Historiografi	5
Litteratur.....	6
Fortidbearbeidelse av okkupasjonsårene.....	7
Den nasjonale konsensusfortellingen	9
Jødeforfølgelsene i nasjonalfortellingen	11
Jødisk historieskriving.....	12
Samle inn minner	14
Bruken av historiografi som metode	16
Kvalitativ tilnærming	17
Ulike faser i etterkrigsperioden	18
Kapittel 3 1945-1960: Hjemkomsten og rettsoppgjør.....	20
Menighetene bygges opp.....	20
Rettsoppgjørene.....	21
Rettsaken mot Vidkun Quisling	21
Straffesaken mot Wilhelm Wagner	23
Feldmann-rettsaken	26
Kapittel 4 1960-tallet: Oppgjør med Eichmann	29
Eichmann-saken	29
Kapittel 5 1970-tallet: Holocaust viet mer oppmerksomhet i det offentlige ordskiftet	33
Rettsaken mot lektor Hoaas.....	33
Det angår også deg	39
Tv-serien «Holocaust»	43
Kapittel 6 1980-tallet: Norges medansvar mer aktuelt.....	50
Solkorsets tegn	50
Jeg ville ikke dø.....	52
Oskar Mendelsohns store livsverk	55
Kapittel 7 1990-tallet: Oppgjør med egen historie.....	58
Kritikk mot Norges medansvar	58
Stort oppsving av jødiske beretninger	61
«Nordmenn ranet de norske jødene».....	64
Skarpnes-utvalget	65
Kapittel 8 2000-tallet Norsk beklagelse og åpning av HL-senteret.....	71
Åpning av HL-senteret	72
Et nytt oppgjør med Knut Rød	74
Kapittel 9 2010-2020-tallet: Nye perspektiver på Holocaust-debatten	76
Mindretallet i jødebooppgjøret ut med bøker.....	77
Vi snakket ikke om Holocaust	80
Marte Michelet utløser stor debatt	82

Kapittel 10 Oppsummering og konklusjon	86
Kilder.....	90
Artikler	97

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært interessant, spennende og krevende. Holocaust er et tema som har interessert meg lenge, og derfor har det vært spennende å gå dypere inn i andre vinklinger ved et slikt tema.

Først må en stor takk rettes til min veileder Steinar Aas for verdifulle råd og innspill gjennom hele perioden, og samtidig gitt meg muligheten til å arbeide selvstendig. En stor ressurs å ringe opp på teams for å diskutere oppgave og fotball. Takk til venner og familie som har kommet med oppmuntrende ord gjennom dette krevende arbeidet. En stor takk skal også rettet til min gode venn Olav Reigstad som tok på seg det krevende arbeidet med å gå gjennom oppgaven for språkfeil.

Kapittel 1 Introduksjon

Innledning

Nazistenes folkemord på jødene før og under andre verdenskrig krevde mer enn 6 millioner liv i perioden 1938-1945.¹ I Norge overlevde kun 38 av de 776 jødene som ble deportert ut av landet i 1942-43.² Fremstillingen av norske Holocaust har forandret seg i stor grad fra krigens slutt fram til i dag. Forfølgelsen av de norske jødene blir i dag diskutert i media, i tillegg til skolepensum, og utgitte filmer om temaet. Temaet har generelt fått større plass i historien. Dette var ikke tilfellet i de første årene etter krigens slutt. Holocaust var et tema som fikk svært lite oppmerksomhet av historikere og ble diskutert i det offentlige. Krig og okkupasjon la grunnlaget for en konsensusfortelling i den norske historien.³ Dette var også med på å gjøre at Holocaust ble viet lite interesse i historien. For de jødiske overlevende har det vært ulike tilnærminger til fortellingen om Holocaust. Jon Reitan skrev om blant annet dette i boken *Jødene fra Trondheim*. Informantene han snakket med kunne fortelle om forskjellige tilnærminger til historien. Flere av dem hadde ikke for vane å snakke om Holocaust i det hele tatt.⁴ For andre ble det svært viktig å prate om det i senere tid. Som et resultat av at Norge tok et oppgjør med sitt eget ansvar for jødedeportasjonene, kom flere historier fram på 1990-tallet.

Problemstilling

Utgangspunktet for denne oppgaven er hvordan jødiske stemmer kommer fram i det offentlige i årene etter andre verdenskrig og fram til i dag. Min egen oppfatning har alltid vært at norske jøder holdt en svært lav profil, og vegret seg for å fortelle sine historier. En vesentlig grunn var at de ikke ville «plage» nordmenn med sin egen forferdelige historie. Et annet utgangspunkt for oppgaven er hvordan norsk historie ikke viet mye oppmerksomhet til jødeforfølgelsene. Av den grunn derfor ble det svært vanskelig for norske jøder å passe inn i konsensusfortellingen landet dyrket i etterkrigstiden. Med dette som bakteppe, er formålet med oppgaven å undersøke hva jødiske stemmer går ut med i offentligheten fra krigens slutt til den dag i dag. Offentligheten kan defineres som noe som er tilgjengelig for

---

¹ Banik 2021

² Bruland, 2017: 365

³ Grimnes, 1990: 112

⁴ Reitan 2005: 150

alle.⁵ For å finne ulike fremstillinger i norsk offentlighet, gjør at søket i kilder innebærer de som faller inn i en slik definisjon. Derfor har undersøkelsene basert seg på bokutgivelser, avisartikler, filmer osv. Problemstillingen kan formuleres på følgende måte: Hvordan har jødiske stemmer og andre representanter for det jødiske samfunnet i Norge deltatt i det offentlige ordskiftet omkring Holocaust i Norge? Hvordan har denne diskusjonen utviklet seg etter krigen og fram til våre dager, herunder også responsen i det offentlige på innslagene fra det jødiske miljøet?

Bruken av begrepet holocaust

For de fleste er holocaust betegnelsen på nazistenes folkemord på jødene før og under andre verdenskrig. Mer enn seks millioner jøder ble drept i perioden 1938-1945. Begrepet holocaust stammer opprinnelig fra gresk og betyr fullstendig brent, og viste til hedenske dyreofringer. Før ble begrepet brukt i forbindelse med folkemordet på armenerne under første verdenskrig. Først på 1960-tallet ble begrepet brukt i forbindelse med det jødiske folkemordet.⁶

Innholdet i begrepet har blitt utvidet for å beskrive forsøkene på å tilintetgjøre andre grupper, både før, under og etter andre verdenskrig. En løsning for å skille på disse har vært å bruke Holocaust som en betegnelse på folkemordet på jødene, og Holocaust blir brukt om andre grupper. For andre har det foretrukne vært å bruke det hebraiske ordet HaShoah som betyr katastrofe for de jødiske ofrene.⁷ Mange argumenterte for at ordet Shoah skulle bli brukt om nazistenes folkemord på jødene og nazistenes massedrap på andre folkegrupper skulle inkluderes i Holocaust-betegnelsen. I 1942 ble ordet brukt for første gang om nazistenes forsøk på å tilintetgjøre jødene.⁸ Jødene ble framstilt som «den ariske rase» største fiende. De så på jødene som underlegne, som farlige konspiratører og skadedyr som skulle utryddes. Funksjonshemmede og sigøynere ble også utsatt for massedrap på bakgrunn av tanken om at de var mindreverdige raser. Den slaviske befolkningen i Sovjetunionen og Polen, sovjetiske krigsfanger, kommunister og andre politiske motstandere av nazismen ble utsatt for massedrapene. Medlemmer av andre trossamfunn, Jehovas vitner og homofile, ble også forfulgt og myrdet.⁹

---

⁵ Gripsrud, 2017: 17

⁶ Banik 2021

⁷ Banik 2021

⁸ HL-senteret 2020

⁹ HL-senteret 2020

Et annet kjent begrep som ofte brukes i en slik sammenheng er antisemittisme. Begrepet benyttes ulikt av forskjellige mennesker. En felles definisjon er at det er negative forestillinger om jøder. Som oftest brukes begrepet som den rasistiske jødefiendtligheten som ble forsterket på 1800-tallet.¹⁰

Selv om den jødiske preferansen av betegnelsen på massedrapene er Shoah, kommer jeg til å benytte begrepet Holocaust. Min oppfatning av store deler av forskningslitteraturen er at Holocaust er det mest brukte begrepet, også i norsk kontekst. De fleste kildene i denne oppgaven bruker begrepet Holocaust.

Det norske holocaust

Da tyske styrker invaderte Norge i april 1940 var det registrert om lag 2100 jøder i landet. I Norge utgjorde den jødiske minoritet 0.8 promille av den norske befolkningen. Av land som var okkupert av Tyskland under de tre første årene av krigen, hadde Norge den minste jødiske befolkningen.¹¹ Selv med en slik lav andel av jøder, ble Norge likevel trukket inn i det som ble omtalt som den «endelige løsningen av jødespørsmålet» i Europa. Utryddelsespolitikken skulle ikke omfatte kun personer som anså seg selv som jøder, eller personer som i nazistisk antisemittisk demagogi ble omtalt som jøder. De som ble inkludert i antijødiske tiltak var de som hadde «3 av rase fulljødiske besteforeldre». Slik beskrev det norske politidepartementets i en kunngjøring om stempeling av jøders legitimasjonsbevis av 20. januar 1942.¹¹

Perioden fra 1940 til høsten før arrestasjonene var ikke uten overgrep mot jøder. I mai 1940 ble jødernes radioapparater beslaglagt. Noen statsløse jøder ble arrestert med invasjonen av Sovjetunionen. Bedrifter i Trøndelags-fylkene, Møre og Romsdal og Nordland ble beslaglagt av kommandøren for det tyske sikkerhetspolitiet i Midt-Norge i perioden november 1941 til februar 1942. I tillegg ble fire jøder henrettet i Trondheim mars 1942.¹²

Under unntakstilstanden i Trondheim fra 6. til 12. oktober startet systematiske arrestasjonene av jødene i Norge. Alle menn over 25 år i Trondheim ble arrestert av norsk ordenspoliti den 6. og 7.oktober 1942, videre ble de internert på Falstad fangeleir.¹³ Dette ble starten på en av tre oppgaver som overgriperne skulle gjennomføre i arrestasjons- og deportasjonsfasen.

---

¹⁰ HL-senteret 2020

¹¹ Bruland 2014: 359

¹² Bruland 2014: 363

¹³ Bruland 2014: 365

Arrestasjoner og konsentrasjoner av ofrene var steg en. Neste steg var å planlegge skipstransport av ofrene. Siste oppgave var å frakte ofrene videre til tilintetgjørelsesentrene i Polen. Alle tre oppgaver ble løst i løpet av tre og en halv måned fra høsten 1942 til våren 1943. I samme periode ble alt av jødiske eiendommer beslaglagt av Quisling-regimet.¹³ Norsk politi gjennomførte alle disse aksjonene. Statspolitiet under politimajor Karl Alfred Marthinsen, koordinerte gjennomføringen av arrestasjonene i tett samarbeid med det tyske sikkerhetspolitiets ansvarlige Wilhelm Wagner.¹⁴

Statspolitistjef Karl Alfred Marthinsen sendte ut et kodet iltelegram til alle underordnede politimyndigheter 25. oktober 1942. Beskjeden var enkel: samtlige jødiske menn over 15 år skulle arresteres. De arresterte mennene skulle transporteres til kirkeveien 23 i Oslo, statspolitiets hovedkvarter.¹⁵ I Oslo bodde mer enn to tredjedeler av Norges Jøder i 1942. Politiinspektør Knut Rød redegjorde for forholdene for aksjonen klokken 05:30 26. oktober til mannskapene. Hovedaksjonen i Oslo varte til kvelden og utover natten til 27. oktober.¹⁶ Under aksjonen 26. oktober ble 248 jødiske menn samlet inn på Bredtveit. Ikke alle var fra Oslo, og ti nye menn ble fraktet inn dagen etter med en transport fra Lillehammer.¹⁷ Berg-leiren ble allerede tatt i bruk 26. oktober for de arresterte jødene i Oslo-områdene.¹⁸ Til sammen satt det 250 jødiske fanger her.¹⁹

Klokken 20.00 24. november fikk Statspolitistjef Marthinsen beskjed direkte fra Wilhelm Wagner (leder for kontoret i det tyske politiet i Norge)²⁰: «om at alle jøder med «J» stemplede legitimasjonskort. Samt deres familie skulde evakueres fra Norge, og at det var stillet skipsleilighet til rådighet med avgang fra Oslo torsdag den 26. November 1942 ca. 15.00».²¹

Troppetransportskipet D/S Donau la ut fra Utstikker 1, ved den daværende Amerikalinjens kai i Oslo torsdag 26. november 1942 klokken 14.55. 532 jøder fra Norge var om bord.²²

Planen var at jødene fra det nordenfjelske Norge skulle være med Donau. Jødene var fengslet på Falstad under unntakstilstanden og øvrige familiemedlemmer skulle være med transporten.

---

¹⁴ Bruland 2014: 366

¹⁵ Bruland 2017: 241

¹⁶ Bruland 2017: 251

¹⁷ Bruland 2017: 258

¹⁸ Bruland 2017: 265

¹⁹ Bruland 2017: 268

²⁰ Pryser 2023

²¹ Bruland 2017: 289

²² «Transporten med D/S Donau» 2020

Transporten til Oslo tok over et døgn. I senere tid har det blitt hevdet at jernbanefunksjonærer med overlegg hadde sørget for forsinkelser. Toget ankom Oslo først etter at Donau hadde seilt.²³ 72 jøder fra Trondheim (fem bosatt i Romsdal)- 34 menn og 38 kvinner og barn ble sendt til Bredtveit (fengsel). Etter tre måneder i fangenskap på Bredtveit, var det klart for en ny transport ut av landet. 160 jøder, deriblant de 72 fra Trondheim, skulle først overføres til Berlin med båten «Gotenland», og videre til Auschwitz. 25. Februar 1943 klokken 5 forlot båten Oslo.²⁴ I alt ble 776 norske jøder sendt ut av landet med «Donau» og «Gotenland». Kun 38 overlevde deportasjonen.²⁵ Selv om store deler av den jødiske befolkningen ble deportert og døde som følger av dette, så flyktet rundt halvparten landet. Bruland har registrert at det var i alt 1216 jøder som flyktet fra Norge på grunn av antijødiske tiltak.²⁶ De fleste flyktet over grensen til Sverige. Det er vanskelig å stadfeste hvor mange av de norske jødene som kom tilbake til landet. I folketellingen fra 1946 var det 559 jøder i Norge.²⁷

Kapittel 2 Teori og metode

Historiografi

Historiografi kan defineres som utforskningen og fremstillingen av historiefagets historie. Knut Kjeldstadli mener at historiografi kan summeres opp i tre punkter. Første punkt er personer som studerer og produserer historie, kan bli bevisst om sin egen identitet, om den tradisjonen de står innenfor som fagmennesker. Andre punkt er hvordan historiografien til dels konkretiserer hvordan opplysningstid, romantikk, empirisme osv. ytret seg i én vitenskap. Det siste og avgjørende argumentet for historiografi er dens kritiske oppgave: gjennom å se på tidligere arbeider kan man se hvor de enkelte har kommet til kort. Her kan man formulere programmer og anbefalinger om hvordan det kan være mulig å komme videre. Målet er ikke å hovre over fortidens feilslag og briske med sin egen, nåtidige fortrefelighet. Målet er heller å få større selvinnstikt ved å se hvordan tidligere generasjoner er formet av skiftede tendenser i faget og samfunnet.²⁸

---

²³ Mendelsohn 2019: 595-596

²⁴ Mendelsohn 2019: 604

²⁵ Bruland 2017: 365

²⁶ Bruland 2017: 470

²⁷ Banik 2021

²⁸ Kjeldstadli 1999: 51

Ved å se på historiografien i Norge etter andre verdenskrig, får man et inntrykk av hvilke deler av krigen som har blitt viet mest oppmerksomhet. Ettersom det snart nærmer seg 80 år siden krigen endte, vil det være naturlig at fremstillingen av norsk okkupasjonshistorie har endret seg. Inntrykket er at jødernes skjebne i Norge har lenge vært nedtonet i norsk okkupasjonshistorie. De senere årene har jødiske historier kommet fram i historien. Ved å studere historiografi, vil det kunne hjelpe å se hvorfor historien ble skrevet som den ble. Mange aspekter kan ha bidratt og formet historieskrivingen. Det er noe jeg ønsker å belyse i denne masteroppgaven. Jeg skal undersøke hvordan historieskrivingen fra norske jøder som har kjennskap til Holocaust i Norge har forandret seg, samt å se på hvilke årsaker som ligger bak.

Litteratur

Den norske jødeforfølgelsen i liten grad vært inkludert i den bredere framstillingen av okkupasjonshistorien. Det første verket som systematisk behandlet temaet i Norge, var *Jødernes historie gjennom 300 år* av Oskar Mendelsohn. Mendelsohn var en lektor som fikk i oppdrag av Det Mosaiske Trossamfund i 1949 om å skrive om de norske jødernes historie. Verket besto opprinnelig av to bind og første bind ble utgitt i 1969. Andre bind ble utgitt i 1986. Han brukte fire tiår av livet sitt til prosjektet, som ble slått sammen til en bok på 959 sider.²⁹

I nyutgivelsen av boken som ble utgitt i 2019, skrev filosofen og historikeren Espen Søybye innledningen. Han oppsummerer at boken lar seg lese som en refleksjon og et forsøk på å forstå hva som gjorde det 20-århundret brutalt. Mendelsohn gir innsikt i mange historiske begivenheter og saksforhold. Begivenhetene i verdenshistorien er til stede i boken gjennom bisetninger og korte hint. Som Søybye beskriver det: «begivenhetene i verdenshistorien er til stede i boken gjennom bisetninger og korte hint som knapt hørbart bulder fra tordenvær langt borte».³⁰ Unntaket som foreligger er opplagt i delen om norske myndigheters håndtering av jødiske flyktninger fra Tyskland etter Hitlers maktovertakelse i 1933, okkupasjonsårene med jødeforfølgelsene, arrestasjonene og deportasjonen av jødene i Norge.³¹ Verket til

---

²⁹ Hellberg 2019

³⁰ Søybye & Mendelsohn: 11

³¹ Søybye & Mendelsohn: 11

Mendelsohn blir brukt gjennom store deler av oppgaven. Under dette temaet er det få bøker som dekker den jødiske historien i Norge på lik linje som denne, og som Guri Hjeltnes beskrev den: «Lektoren og historikeren etterlot seg en bokklassiker som brukes av alle fløyer som i dag skriver krigshistorie. Hans historietime om Norge finnes det ikke maken til». ³²

Flere norske overlevende fra Holocaust har fortalt sine historier i bokform, og brukes i denne oppgaven. Litteratur som omhandler historiene til Robert Savosnick, Julius Paltiel, Vera Komissar, Kai Feinberg og Herman Sachnowitz er eksempler som blir brukt. Jeg bruker også annen litteratur om Holocaust som er utgitt av forfattere som er tilknyttet det jødiske miljøet. Eksempler på slik litteratur vil være boken «Holocaust i Norge» av Bjarte Bruland.

Det finnes noe litteratur som tar for seg historiografien om Holocaust i Norge. Sentrale verk som brukes i denne oppgaven kommer fra Susanne Maerz, Stein Ugelvik Larsen og Jon. Reitan.

Aviser utgjør en stor del av oppgaven, og fortrinnsvis riksaviser. Mesteparten av litteraturen er hentet fra riksaviser som Dagbladet, Aftenposten og VG. Jeg har hentet stoff fra regionale aviser som Adresseavisen ettersom Trondheim hadde den nest største populasjonen av jøder i Norge. Norske jøder som er gjort seg mest synlig i avisene etter andre verdenskrig slik som Leo Eitinger og Kai Feinberg vil trekkes inn. Interessen for Holocaust øker i årene etter krigen. Bøker, avisartikler og tidsskrifter tar for seg interessen, samt flere tv-serier og filmer. Dette har igjen ført til debatter knyttet til emnet. Politikere har meldt seg på i debatten, og vil kunne bringes inn. Oppgaven tar utgangspunkt i det som har dukket opp knyttet til jødiske uttalelser i det offentlige. Alt av skriftlig materiale er funnet på. Nasjonalbiblioteket og lånt fra forskjellige biblioteker. Holocaust blir også tematisert på flere museer, gjennom kunstverk og undervisning. Alt dette har bidratt til et stort kildemateriale. Fokuset har er å ta for meg de hendelsene som det har vært størst oppmerksomhet rundt. Kildene som har vært relevante for min oppgave blir beskrevet og analysert.

Fortidbearbeidelse av okkupasjonsårene

Fortidbearbeidelse er et begrep som er blitt tett knyttet opp til tyskernes omgang med nasjonalsosialismen. Begrepet kan defineres som et «politisk-moralsk» begrep som betegner en persons, en gruppes eller en nasjons oppgjør med sin egen fortid. Selv om man bruker begrepet fortidsbearbeidelse, er det ikke nødvendigvis den historiske hendelsen som står i

---

³² Guri Hjeltnes 2019

søkelyset. Fokuset er derimot hvordan oppgjøret med den foregår. I en fortidsbearbeidelse vil man ta et oppgjør med egen historie der fellestrekket er «ubehaget overfor denne historien».³³ For Norges del fremkaller okkupasjonsårene traumatiske erfaringer. Disse erfaringene må man bearbeide, og komme over, som igjen taler for hvorfor begrepet fortidsbearbeidelse kan brukes som et begrep i arbeidet med denne historien.

Maerz mener at ubehaget overfor egen historie passer godt inn når det gjelder Norge. Hun påpeker at det er på en helt annen måte enn Tyskland sin fortidsbearbeidelse. Dette viser hun til gjennom der det er ubehagelig for nordmenn alltid blir tydelig, når de mørkere, dels tabuiserte sidene ved okkupasjonstiden blir tematisert. Fortidsbearbeidelsen vil ikke dreie seg om å vise hvor mye av den traumatiske norske fortiden som er allerede er blitt bearbeidet. Man skal heller kunne sette seg inn i og forstå prosessen i okkupasjonstiden og analysere den.³⁴ Maerz påpeker at bruken av begrepet ikke skal brukes i betydningen av en prosess som kan avsluttes, men som et begrep for en kritisk refleksjon over egen historie.

Gjennom årene har det blitt rettet blikket mot mer tvilsomme sider ved okkupasjonsårene i Norge. Maerz refererer til Fure som kritiserer at de mer ømtålelige sidene ikke har blitt diskutert på lik linje som man har gjort i andre europeiske land. Fure diskuterer at de nasjonalt belastende og traumatiske hendelsene i Norge ikke hadde samme omfang og karakter som de som preget tyske og franske statlige handlingsmønstre i krigsperioden. Han mener at norske historikere og øvrige deler av den norske offentlighet har hatt større problemer med å gjennomlyse og drøfte traumatisk nasjonal erfaring enn de to andre europeiske landene.³⁵

Deler av kritikken som har kommet mot norsk okkupasjonshistorie har trekk som kan knyttes til den norske tradisjonen til en patriotisk minnekultur. Patriotisk minnekultur fokuserer på det nasjonale framfor det internasjonale. Den fokuserer også på elementer fra historien som vil ha en konstruktiv rolle i forhold til det nasjonale selvbildet. Det som kan bli sett på som minneverdig avgjøres av i hvilken grad et tema kan nyttiggjøres i en positiv omtale av nasjonen. Dette kan oppfattes som nasjonale verdier. En rekke «vanskelige» temaer vil ut fra dette ikke fått en rolle innenfor kollektivtradisjonen.³⁶

---

³³ Maerz 2010: 17

³⁴ Maerz 2010: 18

³⁵ Maerz 2010: 18

³⁶ Brakstad 2007: 9

Den nasjonale konsensusfortellingen

Boken *Norges krig 1940-1945* blir ofte nevnt når man skal vise hvordan den nasjonale grunnfortellingen var i etterkrigsårene. Dette trekker Ola Svein Stugu fram i boken *Den andre verdenskrig i norsk krigsminne*. I forordet står det at boken har som formål å gi en samlet oversikt over Norges krig fra 1940-1945. De fleste forfatterne av boken hadde egne erfaringer fra motstandsarbeid. Stugu peker på at flere i redaksjonskomiteen hadde høy troverdighet fra ledene posisjoner både under og etter krigen. På den måten fikk verket en «slags» garanti fra hjemmefronten om at verket var en korrekt beretning om krigstiden.³⁷ Krigshendelser og motstandsarbeidet utgjør hovedvekten i framstillingen. Jødene nevnes i ett avsnitt. I avsnittet skrives det om jødene i passiv form, og på den måten blir ikke synlig om hvem som var aktive i arrestasjonene og deportasjonene. En sentral setning i avsnittet om jødene lyder slik: «selv en så rystende tragedie som denne blir likevel bare en detalj i den avgrunn av brutalitet og råskap som tyskerne viste i sine fengsel». Stugu trekker inn hvordan Synne Corell omtaler dette som en patriotisk narrativ, eller det den belgiske historikeren Pieter Lagrou kaller for en patriotisk minnekultur.³⁸

The hegemony with which arrested resisters dominated the received image of the populations of concentration camps immediately after the end of the Second World War, and particularly the marginal attention devoted to the Jewish victims of genocide has been observed by several authors in different European countries.³⁹

Slik beskrev Lagrou hvordan den marginale oppmerksomheten viet til de jødiske ofrene fra flere forfattere i forskjellige europeiske land. Dette viser hvordan jødenes skjebne har blitt pakket bort i den patriotiske minnekulturen. En slik kultur var felleseuropeisk og kjennetegnet var at det ble lagt størst vekt på aktiv motstand, og lite på lidelser og offer. Stugu peker derfor på at *Norges krig* framstår som et godt uttrykk for denne patriotiske minnekulturen. Boken hadde som en hensikt å føre videre og sementere en opinionsdanning og minneforming som tok til etter frigjøringen. Den ble brukt også som et redskap til å styrke et nasjonalt fellesskap.⁴⁰

---

³⁷ Stugu 2021: 34

³⁸ Stugu 2021: 37

³⁹ Lagrou 1997: 183

⁴⁰ Stugu 2021: 37

En stor grunn for at den patriotiske grunnfortellingen fikk den hegemoniske posisjonen som den fikk, var at den var tidlig ute. Den kom inn i en tid der man var kunnskapssøkende og erobret dette. Dette førte til at det ble vanskelig å endre på den. Det ble også svært viktig at den var troverdig. Den var med på å sluse de individuelle minnene inn i et kollektivt nasjonalt minne. En slik fortelling ga en helhet, mening og sammenheng til menneskers egne erfaringer, også for de som ikke tok del i krigshandlinger. De kunne ta del i den patriotiske grunnfortellingen i form av at de kunne definere seg inn på den rette siden, og ta del i den allmenne motviljen mot okkupasjonsmakten og dens allierte.⁴¹

Den patriotiske grunnfortellingen dominerte de skriftlige framstillingene i de første 25 årene etter krigen. I 1965 kom boken *Quisling, Prophet without Honour*. Den ble utgitt av engelskmannen Ralph Hewins. Boken var sterkt revisjonistisk i synet på Vidkun Quisling. Forfatteren mente at Quisling var en idealist som nordmenn gjorde urett på etter andre verdenskrig. Han ble utpekt som «den store syndebukken for folkets dårlige samvittighet og for den nasjonale svikt» da tyske styrker invaderte landet. Boken var med på å utfordre den patriotiske grunnfortellingen, og høstet stor kritikk før den ble utgitt på norsk. Kritikken gikk hardt ut mot tolkningene til viktige hendelser under krigen og mot rettsoppgjøret etter krigen. Flere forlag ville ikke gi den ut før en tidligere profilert NS-medlem, Hans S. Jacobsen tilrettela en norsk utgave.⁴²

Grunnfortellingen ble utfordret med andre standpunkter enn kun de som representerte tapersiden i denne perioden. I 1966 var den tidligere motstandsmannen Nic Stang ute med et temanummer i tidsskriftet *Kontrast* om fascismen. Her reiste han spørsmålet om norsk motstand var så heltmodig og entydig som det hadde blitt framstilt. Stang mente at det gjensidige bildet som hadde blitt framstilt etter krigen var så unyansert at det var løgnaktig. Det viktigste Stang ville gå imot, var det han mente var en falsk heroisering av flertallsholdningene.⁴³

Et nytt samleverk om krigsårene ble utgitt i årene 1984-1987. Verket het *Norge i krig: fremmedåk og frihetskamp 1940-1945*. Magne Skodvin var hovedredaktør og de åtte bindene ble trykt opp i mange opplag. Verket inneholdt nye tilnærminger til grunnfortellingen om krigen. Bindet *hverdagsliv* ble sett på som det mest banebrytende bindet. Bindet hadde

---

⁴¹ Stugu 2021: 44

⁴² Stugu 2021: 49

⁴³ Stugu 2021: 50

omfattende bruk av innsamlede minner og muntlige kilder som rekonstruerte hva forskjellige mennesker hadde opplevd og gjort under okkupasjonstiden. Det finnes også et innslag av forfatterne Ole Kristian Grimnes og Olav Riste i bindene *overfall* og *utefront*. Ønsket om å rehabilitere Nygaards-regjeringen ble sterkt kritisert etter krigsårene. Grimnes ga uttrykk for at hjemmefronten hadde blitt heroisert og hadde heroisert seg selv, men at hjemmefronten ikke var pioner i kampen. Nygaardsvold-regjeringen reiste denne kampen først, og hjemmefronten kom gradvis etter. Grimnes la vekt på at det ble lagt for stor vekt på regjeringens synder enn dens fortjenester.⁴⁴ Gjennom dette kunne man se at den patriotiske grunnfortellingen ble utfordret. Flere tilnærminger og synspunkter nådde ut i offentligheten. Under andre verdenskrig, ble det stilt mer kritiske spørsmål rundt den norske innsatsen. Det er vanskelig å stadfeste at man gikk mot en ny nasjonal grunnfortelling, men det er mulig å si at den ble utfordret i denne i perioden.

Jødeforfølgelsene i nasjonalfortellingen

Forfølgelsene av norske jøder er en av fortellingene etter andre verdenskrig som har gått gjennom størst forandring. Det store spørsmålet har alltid vært hvilken plass i etterkrigsminnet tragedien skal ha. Jødene ble sett på som en del av «de andre» i det nasjonale fellesskapet før krigen brøt ut. De ble ikke sett på «fullverdige norske». Jødene ble jevnt over sett på som en utgruppe, etnisk så vel som religiøs. En slik avstand kunne man også finne fra jødisk side. For flere jøder var det ikke noe ønske om å assimilere seg i den norske flertallskulturen.⁴⁵ Norske jøders skjebne fikk svært liten plass i de historiske tekstene som ble skrevet om Norge under krigen. I *Dette er Norge* fra 1964 skrev Magne Skodvin omtrent like lite om de norske jødene som han gjorde om handelsflåten. Stugu trekker fram et lite avsnitt der Skodvin skriver om deportasjonene: «om lag halvparten av dei nordmenn som hadde jødisk tru, vart offer for den tyske jødeforfølginga. I november 1942 vart 722 av dei sende til Tyskland. Av disse kom, 15 heimat i live».⁴⁶ For mange nordmenn var det fjernt å skulle identifisere seg med drepte jøder sammenlignet med etnisk norske motstandsfolk. På et vis passet ikke den historien inn i grunnfortellingen, ettersom at grunnfortellingen inneholdt helter i hovedrollene.

---

⁴⁴ Stugu 2021: 59

⁴⁵ Stugu 2021: 94

⁴⁶ Stugu 2021: 95

Det tok kort tid for kunnskapen om forfølgelsene å nå ut. Allerede i 1945 fant man mange skrekkoppslag om konsentrasjonsleirene i media. Massebordene av jødene ble også et viktig tiltalepunkt i Nürnberg-saken. Denne saken fikk også stort medieoppslag her i landet.⁴⁷

Selv om det ble stor pressedekning, var det fremdeles lite plass for skjebnen til jødene i den patriotiske minnekulturen. Først da grunnfortellingen ble svekket, ble det også plass for perspektivforskning der menneskerettsbrudd og offer rykket fram. Det la grunnlaget for at jødenes skjebne kom fram i lyset. Fra 1980-årene kunne man se en tydelig tendens til at jødenes historie dukket opp.⁴⁸

Jødisk historieskriving

Den patriotiske grunnfortellingen sto sterkt etter andre verdenskrig. Det vil også være mulig å konkludere med at jødenes historie ikke har blitt viet lite oppmerksomhet i norsk historieforskning. Som Stugu poengterer om jødenes skjebne etter andre verdenskrig, har den jødiske historien fått mer oppmerksomhet i nyere tid. Den jødiske historieskrivingen er preget av minst tre forskjellige perspektiver og ikke en enhetlig fortelling.

Det første perspektivet er den jødiske minoritetens egen integrasjonsfortelling. Dette perspektivet har de positive forbindelsene mellom nordmenn og jøder som sitt fokus, og tjener som bekreftelse på en norsk-jødisk identitet. Eksempler på slike fortellinger er *Jødernes Historie i Norge - Henrik Wergelands Kamp for Jødesaken*. Skriftet vier to tredjedeler til Henrik Wergelands kamp mot grunnlovenes innreise og bosetningsforbud for jøder. Fokuset er rettet mot hvor stor del Wergeland skal ha for dannelsen av de norske jødenes identitet og deres egne integrasjon i den norske nasjonen. Jødernes egne integrasjonsfortelling har som hovedsak en dobbeltfunksjon. Den forsøker å utjevne det fremmede og problematiske ved innvandrere- og minoritetssituasjonen. Det skjer gjennom positive myter som vil vise at minoriteten var velkommen i majoritetssamfunnet, men også at man kunne føle seg hjemme. Det andre hovedformålet er at fortellingen har som mål å synliggjøre den jødiske minoritetens bidrag og innsats for det norske fedrelandet.⁴⁹

Det andre perspektivet er den selvkritiske motfortellingen. Den oppsto som en kontrast til etterkrigsårenes heroiserende motstandsnarrativ. Perspektivet fremhever det norske

---

⁴⁷ Stugu 2021: 95

⁴⁸ Stugu 2021: 197

⁴⁹ Hoffman 2020

medansvaret under jødeforfølgelsene under kriger og går mot glemselen av Holocaust i den norske minnekulturen. Slik som Stugu og Maerz diskuterer, utviklet det seg en patriotisk minnekultur i Norge etter krigen. Det førte til den heroiske motstandskampen mot okkupantene og Quisling dannet hovedelementene i en nasjonal konsensusfortelling. Slik var det også i mange andre tysk-okkuperte land. I den grad jødernes skjebne ble inkludert, var det for å understreke at patriotiske nordmenn hjalp jøder. En selvkritisk motfortelling oppstod, og hadde som hensikt å synliggjøre mørkere sider ved historien etter andre verdenskrig. Som oftest kom ikke dette fra etablerte historikere, men fra engasjerte forskere utenfor historikerlauget. Et slikt eksempel kan man finne igjen fra forfatteren Espen Søybe. I 2003 kom boken *Kathe, alltid vært i Norge*. Søybe skrev om hele livshistorien til Kathe Lasnik som ble født i Oslo 1927. Hun ble deportert til Auschwitz der hun ble drept i 1942. Ved hjelp av arkivdokumenter og intervjuer med personer nært knyttet til Kathe, har Søybe forsøkt å få frem hvordan hun var. Kathe var som en helt annen jevnaldrende jente i nabolaget sitt. Han viser til historien til Kathe for å reise spørsmålet om hvorfor ikke det ble gjort mer for å redde norske jøder. Søybe retter fokuset mot Knut Rød som var politiinspektør og ansvarlig for organiseringen av arrestasjonene. Fokuset gjaldt også hvordan han hadde nære forbindelser til den norske motstandsbevegelsen. Boken kastet lys over motstandsbevegelsens rolle under arrestasjonene.⁵⁰ At Politiinspektør Rød ble frikjent i rettsoppgjøret og gjeninnsatt i sin rolle er med å kaste lys over at et hinder av deportasjonen ikke var prioritert av hjemmefronten, og at Rød handlet etter sin «nasjonale innstilling».⁵¹ En bok som er svært aktuell i dag, og som har det selvkritiske narrative om den norske deltakelsen i Holocaust er *Hva visste hjemmefronten?* av Marte Michelet. Boken utløste store debatter. Den baserer seg på omfattende kildearbeid hvor hun hevder at hjemmefronten nedprioriterte hjelpen av jødene. Det til tross varsler om en forstående aksjon mot jøder i landet var på trappene. Det rettes også stor kritikk mot de som hjalp jøder med å flykte tok seg urimelig godt betalt for dette.⁵²

Det siste perspektivet på jødisk historieskriving har utviklet seg i sammenheng med migrasjonshistorien. Det dannet seg en interesse for landets flerkulturelle fortid i samfunns- og historievitenskapen etter krigen som følge av arbeidsinnvandringen. Knut Kjeldstadli og Jan Eivind Myhre ledet prosjektet om norsk innvandringshistorie. Som følge av det ble jødisk innvandring til Norge gjenstand for systematisk sosialhistorisk forskning. Eksempler på slikt arbeid er Marta Gjernes hovedoppgave om jødiske innvandrere i Kristiania. Hovedoppgaven

---

⁵⁰ Søybe 2018

⁵¹ Hoffmann 2020

⁵² Michelet 2018

bruker den demografiske og sosialhistoriske verktøykassen for å belyse den jødiske innvandrerminderitetens rolle i arbeidslivet, dens bosetningsforhold og forandringer i sosial status.⁵³ Slike sosialhistoriske fremstillinger av jødisk innvandring var med på å gi et nytt bilde av den jødiske minoriteten. De bidro også til at den var lettere sammenlignbar med andre sosiale og etniske grupper i Norge. Det ga et historiografisk perspektiv som ikke kun fokuserte på jødene etter 1942, og fremhevet jødene som liv i samfunnet som innvandrere og som minoritet. Deres historie ble dermed en del av en flerkulturell norsk nasjonalhistorie.⁵⁴

Samle inn minner

I forbindelse med jødefortellingene vil man ofte kunne komme over kilder som betraktes som minner fra de som forteller dem. Det finnes enorme mengder muntlige og skriftlige kilder, som er ferdig innsamlet, og formet og bevart slik som de var når de ble tatt opp som lyd eller nedskrevet. En utfordring med minnene er at de kan være svært vanskelig å finne. De kan finnes i utvalgte arkiver, museer, på nettet eller andre relevante steder. Noen av minnene kan eventuelt finnes lagret kun på en datamaskin en plass eller på et lite museum.⁵⁵ Et annet problem som man kan støte på er å kunne få rettigheter til å kunne få tilgang til noen kilder. Er det for eksempel snakk om et tv-program, kan man støte på et problem at rettighetshaver, ikke har rettighetene lengere.

Kaldal diskuterer at hvis man skal få noen til å fortelle eller skrive om sitt eget liv, så handler det ofte om at de selv mener at det bør være noe de ser som på verdt å bevare.⁵⁶ Kaldal diskuterer videre rundt det å fortelle om sine egne erfaringer og opplevelser. Han stiller spørsmål om hvor motiverende det vil være å skulle fortelle egne minner om fortidig slit, mestring, kamp og ære. Spørsmålet stilles når det er usikkert om i det hele tatt finnes en interesse for dette i et fellesskap. For mange vil det være lettere å fortrenge det man har på hjertet enn å fortelle om det.⁵⁷ Slik kan man se tilbake på det Stugu trekker inn i boken *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. For eksempel da det ble trukket inn at jødene

---

⁵³ Gjernes 2002

⁵⁴ Hoffmann 2020

⁵⁵ Kaldal 2016: 147

⁵⁶ Kaldal 2016: 149

⁵⁷ Kaldal 2016: 151-152

ble sett på som en del av «de andre» i det nasjonale fellesskapet man hadde før krigen brøt ut. En slik avstand fant man fra den jødiske siden der det ikke var ønskelig å assimilere seg i den norske flertallskulturen for flere jøder.⁴⁵ Birgit Ramstad skrev en masteroppgave i 2013 om jødiske barn og unge som overlevde det norske Holocaust. Primærkildene hennes er personer som var mellom 4 til 19 år da de flyktet fra landet. Informant nr. 27 forteller om typiske problemer flere kunne støte på under etterkrigstiden. Slik beskriver informant nr. 27 det i et intervju fra 16 mars 2011:

En kvinne som mistet begge foreldrene og fire søsken i Holocaust, fortalte ektefellen at hun var jødisk, men at han kun kjente hovedtrekkene og ikke konsekvensene av krigshistorien for henne og familien. Hun fortalte heller ikke barna at hun var jødisk før de var rundt ti år gamle. De kjenner fortsatt bare hovedlinjene i morens historie og vet ikke noe om hennes følelsesmessige reaksjoner på opplevelsene. Hun sier det har vært hennes egen angst som har ligget bak tausheten, og at hun har fryktet at barna skulle bli utsatt for antisemittisme. Hun ønsket at de skulle være som alle andre, ikke annerledes, det var det sentrale for henne.⁵⁸

I de senere årene har mange historier fra det norske Holocaust kommet fram i lyset. Det er måten man forteller om livet sitt på som er avgjørende for hva som blir minner og ikke. Alt man har opplevd kan bli til minner. Det som avgjør om opplevelse blir til minner kommer an på hvordan det konverseres, gjennom fantasi og kultur. Det gjelder både den som forteller, men også de som spør og lytter.⁵⁹ På den måten blir det viktig å kunne lytte til historier fra overlevende, men også deres etterfølgere som sitter på historien. De fleste som overlevde Holocaust i Norge, er borte. Deres etterfølgere vil likevull ofte sitte igjen med historiene fortalt fra sine forgjengere som kan gjøre at minnene lever videre.

Diskusjonen om kildekritikk i bruk av minner kan handle om hva mennesker egentlig husker lenge etter hendelsene. Vil traumatiske opplevelser kunne blokkeres ut fra bevisstheten? Pål Grøndahl, Ellen Wessel og Svein Magnussen reflekterer over dette spørsmålet i en kronikk skrevet i tidsskriftet for den norske legeföreningen. Det finnes ikke en allment akseptert teori på at traumatiske erfaringer faller bort fra bevisstheten. De viser til at Freuds begrep om fortrengeing er misforstått. Freud diskuterte at fortrengeingen handler om å skyve unna ubehagelige følelser, sosialt forbudte ønsker og motiver, til det ubevisste. Det fører ikke til tap

---

⁵⁸ Ramstad 2016: 110

⁵⁹ Kaldal 2016: 82

av hukommelse for hendelser som faktisk har skjedd. Forfatterne viser til forskning som er gjort på hukommelsen for sterkt traumatiske opplevelser i voksen alder. Studien inkluderer studier av krigsveteraner, overlevende fra konsentrasjonsleirer under andre verdenskrig, overlevende etter Pol Pot- regimet, vitner til terrorangrep og tortur. Resultatene av forskningen viser at minnene etter slike opplever sitt godt hos de studerte. Minnene strømmer ofte tilbake gjentatte ganger, som oftest ved ufrivillige oppdukkende «flashbacks» som kan interferere med daglige gjøremål. Studien viser at personlige opplevelser sitter sterkt i minnet. Eksempler på det, er en studie av kvinner som har vært utsatt for sterkt traumatisk seksuelle erfaringer. Studien fant at hukommelsen hos deltakerne for de traumatiske erfaringene var svært gode. Minnene de satt igjen med fremsto som detaljerte og ordnede.⁶⁰ Dette er noe som vil være viktig å ta i betraktning i skriveingen av denne oppgaven. Det er viktig fordi store deler av masteroppgaven bruker litteratur og beretninger fra jødiske overlevende, men også deres etterkommere. En god del av litteraturen ble utgitt flere år etter andre verdenskrig. Det at noen elementer av historien til hver enkelt kan være borte er naturlig. Resultatene fra denne undersøkelsen viser at slike opplevelser sitter sterkt iblant rammede. En slik tolkning er at de faktisk skrev slik hendelsene skjedde.

Bruken av historiografi som metode

Stein Ugelvik Larsen hevder at krigshistorien har endret seg i store deler fra frigjøringen til i dag. Han begrunner det med at generasjonsskiftet, debattkulturen og oppslagene i media har forandret seg. Larsen viser til at den første generasjonen etter krigen selv hadde deltatt i krigens ulike faser hvor generasjonene som kom etter resonerer/drøfter over krigshistorien med et tilbakeskuende perspektiv. For de som deltok, vil perspektivene representere egne opplevelser der de fikk være med å sette sitt eget preg på hva som skjedde.⁶¹ Et slikt generasjonsskille har skapt uenigheter om forklaringen og forståelsen av linjer og individuelle motiv i handlingsforløpet. Begge generasjoner vil ha med seg et handikap i form av hvordan de framstiller historien. Etterkrigs generasjonen vil som oftest ha mangler knyttet til flere konkrete hendelser, ved at den deltakende generasjonen overdriver sin egen rolle og hva de opplevde. Larsen påpeker at ikke ingen kunne være deltaker i alle hendelser. Hemmelighold og deltagelse i ulike roller i krigen gjorde at man var forhindret fra å vite hva som skjedde på

---

⁶⁰ Grøndahl, Wessel & Magnussen 2019

⁶¹ Larsen 1999: 9

andre fronter enn sin egen. Det var først da krigen var slutt at kunnskapen om grusomheten kom fram i lyset.⁶² Det interessante å se på i denne sammenhengen er hvordan man kan se et slikt skille i historiefortellingen fra jødene som overlevde deportasjonen. Hvordan skiller perspektivene på historiefortellingen fra de som opplevde og overlevde deportasjonen mot den etterkrigsgenerasjonen av jøder?

Kvalitativ tilnærming

I denne oppgaven vil fokuset ligge på å ta for seg konkrete hendelser og diskusjoner som man kan finne i det offentlige ordskiftet. En kvalitativ tilnærming til historiografien kan gi innsikt i hvordan forskjellige debatter, hendelser og verk kunne spille en rolle i utviklingen av forskningen og fremstillingen av det norske Holocaust. Når man graver dypere i norske Holocaust, vil man finne utallige forskjellige kilder som kan knyttes opp mot temaet. Vi skiller mellom noe som er materielt (en lærebok, et monument eller en museumutstilling) eller noe ikke-materielt (offentlige debatter eller politiske taler), Anne Franks dagbok, Auschwitz som minnestedet og symbolet, rettsoppgjørene etter andre verdenskrig og den amerikanske tv-serien Holocaust er eksempler som knyttes til Holocaust. Ved å gå så spredt i historiografien, bidrar det til å se hvordan omtalen og fremstillingen av Holocaust har endret seg for de overlevende og deres etterkommere over tid. Det vil også være med på å se hvilke diskusjoner det førte til i det offentlige ordskiftet og hvordan det ble mottatt innenfor den nasjonale oppbyggingen som preget landet i etterkrigstiden. Det vil i tillegg være mulig å knytte andre temaer tett opp mot temaet Holocaust. Eksempler på slike temaer kan være høyreekstreme ideologier, terror og ikke minst antisemittisme.

Valget av metode baserer seg på omfanget av materialet som er tilgjengelig. Ønsket er å gå dypere inn på enkelte diskusjoner, hendelser og litterære verk. Lagt til grunn at oppgaven tar for seg flere tiår vil man kunne se på hvordan manifestasjoner og kulturprodukter i like stor grad kan reflektere hvordan det offentlige behandler og bruker historien slik det vitenskapelige. Som et eksempel vil det være interessant å se på hvordan et minnesmerke etter Holocaust ble tatt imot i det offentlige. Dette vil være en av styrkene ved å utføre arbeidet på denne måten. Det gjør det mulig å se hva som var utslagsgivende eller hva som kjennetegnet den perioden det ble skrevet i. Det vil være mulig å opparbeide seg en kjennskap til hvilke

---

⁶² Larsen 1999: 10

holdninger og verdier som ha spilt en viktig rolle under de spesifikke tidspunktene man ser på. Noen svakheter ved å velge en slik framgangsmåte, er ofte at man kan ha utallige kilder og blir tvunget til å velge bort flere aspekter. I noen tilfeller vil også kildene kanskje være få eller svært vanskelig å få tak i.

I denne oppgaven er litteraturen hentet ut fra der det var mulig å finne informasjon som bevegde seg inn på temaet som er valgt. Når det kommer til aviser så har fokuset ligget på riksaviser, men det vil være relevant å dra inn artikler fra regionaviser som Adresseavisen som et eksempel. Trøndelag hadde den nest største populasjonen av jøder i landet, og vil derfor være svært relevant. Avgrensingen i oppgaven er fokusert på Norge og den norske fremstillingen av Holocaust. Selv om at fokuset ligger på den norske framstillingen på Holocaust, vil det kunne trekkes inn internasjonale hendelser som har vært med på å påvirke norsk offentlighet. Eksempler på dette kan være reaksjoner på rettsaken mot Adolf Eichmann (sjef for avdelingen i Heinrich Himmlers Reichssicherheitshauptamt som hadde i oppgave å løse «jødespørsmålet»⁶³). Strukturen er lagt kronologisk der jeg går nærmere inn på tidsperioder etter andre verdenskrig. Som beskrevet tidligere i oppgaven, er antakelsen at årene kort tid etter andre verdenskrig var preget av generasjonen som selv deltok, og at det nasjonale narrative sto sterkt i sentrum. Dette vil nok prege hvor mye som kommer fram fra det jødiske perspektivet. Det er mulig å anta at det i det nyere tidene opp mot i dag vil inneholde i større grad mye mer informasjon og kilder. Derfor vil det være et større fokus på disse periodene.

Ulike faser i etterkrigsperioden

Stein Ugelvik Larsen deler opp etterkrigsfasen i ulike faser for å gi et inntrykk av hva som preget diskusjonene og drøftingene i årene etter andre verdenskrig. Perioden 1945-1950 velger Larsen å kalle «smertetiden». Tre temaer og debatter var viktige i «smertetiden» og felles for dem var at de var sentrert rundt oppgjørene etter andre verdenskrig. Rettsoppgjøret, debatten om det militære oppgjøret og debatten om det politiske oppgjøret i sentrum. For 1950-årene bruker Larsen betegnelsen «pionerfasen», inneholdt lite av prinsipiell debatt omkring linjene Norges historie under andre verdenskrig, selv med noen få unntak. Han viser til hvordan de viktigste tidsskriftene hadde få eller ingen artikler med emner som kunne kvalifiseres som «kritisk debatt» om norsk krigshistorie. 1960-årene går under navnet

---

⁶³ Hatlehol 2018

«opptakten til revisjonismen». Først her kan man begynne å skimte mer kritikk over etterkrigstidens forenkling og enighet om historien. Det ble stilt spørsmål om tolkningen av hva som skjedde under krigen var riktig, om den var fullstendig og på hvilken måte behovet for enighet hadde overskygget et mer fullstendig bilde av krigsårene.

1970-årene er «mytene under kritikk». Hovedfokuset i denne perioden ligger i navnet og det var spesielt «den nasjonale samling og konsensus», og «samarbeidet med tyskerne» som var ideer man grep fatt i. Denne perioden var andregenerasjonens periode for krigstidsforskningen. På 1980-tallet ble tredjegerasjonen sentrale og perioden kalles «den norske historikerstridens første periode». I denne periode kom nye impulser og ny forskning som følge av en ny generasjon meldte seg på. Den siste perioden Larsen tar for seg er 1990-årene, og blir kalt «mot-revisjonismen». Hans Fredrik Dahl er en viktig figur i denne perioden. Hans vilje til å problematisere krigens og etterkrigstidens mest sensitive temaer satte i gang angrepet mot revisjonismen.⁶⁴

Verket til Larsen stopper på 1990-tallet og gir ingen navn for de tiårene som kommer etter. Disse periodene inneholder særtrekk, og man kan se at den mot-revisjonismen i stor grad forsterkes i årene etter 1990-tallet. I nylige år har oppgjøret med den norske krigshistorien vært under stort fokus. I 2001 ble Holocaust-senteret åpnet i Oslo. Det er et senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, og er et forsknings-, dokumentasjons- og formidlingssenter med søkelys på Holocaust og andre folkemord og på minoriteters vilkår i moderne samfunn.⁶⁵ I 2012 gikk daværende statsminister Jens Stoltenberg ut med en offentlig beklagelse til Jødene på vegne av den norske stat. «Drapene er uten tvil nazistenes verk. Men det var nordmenn som arresterte. Og det var nordmenn som kjørte bilene».⁶⁶ Dette er et lite utdrag fra talen til Stoltenberg. Marte Michelets bok *Den største forbrytelsen* ble utgitt i 2014 og ble senere i filmatisert i 2020. Boken og filmen viser hvordan Norge var delaktig i jødedeportasjonen. I 2018 lanserte Michelet en ny bok som satte i gang en stor debatt i historieforskningen og det jødiske miljøet. Boken *Hva visste hjemmefronten* tar et kraftig oppgjør med hjemmefronten. Kritikken går ut på unnvikelsen i den norske motstandsbevegelsen både før og etter krigen.⁶⁷ Boken sørget for at Elise B. Berggren, Bjarte Bruland og Mats Tangestuen ga ut en rapport som går igjennom og diskuterer de viktigste

---

⁶⁴ Larssen 1999: 22-27

⁶⁵ HI-senteret

⁶⁶ Rodum & Hegtun, 2012

⁶⁷ Michelet, 2018

emnene i boken for faktasjekk⁶⁸. Til slutt ga Michelet ut en bok som var et tilsvar på denne boken til Berggren, Bruland og Tangestuen og et forsøk på å svare på kritikken.⁶⁹

Kapittel 3 1945-1960: Hjemkomsten og rettsoppgjør

Menighetene bygges opp

For norske jøder som kom tilbake til landet etter krigens slutt ble nå det viktigste å bygge opp menighetene tilbake til slik de var. Trossamfunnet i Trondheim ble sterkest rammet. For de trønderske jødene, ble det en stor oppgave å gjenreise synagogen etter at tyske styrker hadde beslaglagt lokalet. Det var først i 1947 at gjeninnvielsen fant sted.⁷⁰ Det ble fort bestemt at det skulle reises et monument for å hedre livene til trosfellene som gikk tapt under det tyske voldsherredømme. Avdukingen av monumentet foregikk 13.oktober 1947. Mendelsohn som selv var formann i styret for trossamfunnet i Trondheim på denne tiden skrev om avdukingen. Han formidlet at meningen med monumentet var ønsket om at de gjenlevende ville at det skulle stå der som vitne for etterslekten om at terror og vold alltid førte til sorg og ulykke. Monumentet skulle gi uttrykk for de følelsene som fylte dem. Forhenværende menighetsforstander, rabbiner Jacobsohn holdte minnetalen til ære for de 130 jødiske krigsofrene som mistet livet fra det nordenfjelske Norge. I talen leste han opp alle 130 navn. Julius Paltiel talte på vegne av de overlevende fra Auschwitz. Oskar Mendelsohn var også en av talerne. I talen viste Mendelsohn til den store motivasjonen for å reise et monument:

Den første tanke som meldte seg hos oss straks vi kom hjem etter frigjøringen, var å reise våre myrdete trosfeller et verdig minnesmerke. Vi var ikke mange igjen etter krigen, men alle har sett det som en æressak å gi et bidrag til reisingen av dette monumentet [...] 130 vitner om den store jødiske tragedie. Hård og grusom var deres siste tid og deres skjebne, hård og grå er også granit blokken der den kneiser mot høsthimmelen.⁷¹

Innvielsen fikk en del oppmerksomhet både fra aviser og andre tilskuere. HKH kronprins Olav hadde lagt ned en krans dagen i forveien. Dekningen av innvielsen ble foretatt av flere

---

⁶⁸ Berggren et al. 2020

⁶⁹ Michelet 2021

⁷⁰ Mendelsohn 2019: 681

⁷¹ Mendelsohns tale 1947, sitert i Reitan, 2016, s.127

aviser som hadde møtt opp. I avisene kunne man se lange avsnitt av talene som ble holdt. Slik kan man tolke det som jødiske overlevende som minner sine kjære trosfeller i det offentlige. Ut fra et sitat som Mendelssohn trekker inn i boken *Jødenes Historie i Norge* som stammer fra Adresseavisen, kan det tolkes som at avdukingen var en svært gripende stund for de som deltok. Avisen skrev av avdukingen var et bevis på at de gjenlevende trosfeller, Trondheim by og den norske nasjon æret de avdødes minne. «Og så spredte forsamlingen, mens den tre-armede granittsteinen står tilbake på kirkegården, hvor den vil minne om at også vår landsdel har gitt sitt blodige bidrag til jødenes offer i denne krigen». Slik avsluttet avisen skildringen sin.⁷²

Rettsoppgjørene

Rettsaken mot Vidkun Quisling

Vidkun Quisling ble tiltalt etter to punkter i forbrytelser begått mot norske jøder. Han ble anklaget for å ha opphisset til hat mot jøder gjennom taler, foredrag, og artikler, videre for loven om meldeplikt og til slutt at han lot norsk politi bistå med pågrepelse av jøder som skulle sendes til Polen. Deportasjonene ble arrangert av tyskerne på grunnlag av Quislings ønske om å få løst «jødespørsmålet» raskest mulig. Det siste punktet gjaldt loven om inndragning av formuer som tilhørte jøder og at quisling hadde foranlediget eller godtatt at slike inndragninger skjedde i betydelig omfang.⁷³

To overlevende fra deportasjonene, Leo Eitinger og Asriel B. Hirsch ble oppført som vitner i rettsaken mot Quisling. I deres vitneprov vitnet de om sine opplevelser rundt den siste tiden før deportasjonen og deres opplevelser i Auschwitz. I Eitingers vitneprov skildret han hva som skjedde med de som ble deportert i andre runde gjennom båten «Gotenland». Han skildret hvordan kvinner og barn ble sendt direkte bort med lastebil til gasskamrene. Han fortalte videre at alle som ikke var «arbeidsføre» ble drept ved ankomst. Gjennom hele vitneprovet skildret Eitinger detaljert om hva som foregikk i Auschwitz fra sin egen hukommelse.⁷⁴

---

⁷² Mendelsohn 2019: 682-684

⁷³ Mendelsohn 2019: 720

⁷⁴ Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling 1946: 157-159

Rettsaken fikk bred omtale i avisene. Aftenposten skrev om vitneprovene til de overlevende og beskrev det som en «minnehøytid i en kirke» da de to overlevende talte. Videre skrev de at ingen av jødernes tidligere tragedier kunne måle seg med redslen de hadde opplevd. De beskrev det som verdenshistoriens største skjenselgjerninger. Det ble stilt spørsmål ved om Quisling kunne føle på noe form for skyld.⁷⁵ Verdens Gang (VG) beskrev en del av vitneprovene til de to representantene fra de jødiske overlevende på denne måten: Det hersket en uhyggevekkende stemning over salen etter hvert som de rystende beretninger skred fram og Quisling nektet å kjenne til både at jøder skulle sendes til Tyskland og hvorledes tyskerne behandlet jødene.⁷⁶

Et interessant moment i vitneavhøringen til Eitinger var da aktor spurte om han eller noen andre av jødisk opprinnelse ble dårlig behandlet av norske statspoliti. Eitinger fortalte om da han skulle til rikshospitalet for en undersøkelse. «Jeg ble da ledsaget av statspolitimann i sivil som var svært ubehagelig mot meg. Han ville ikke slippe meg inn til lægen uten at han skulle være med, og det kom til temmelig ubehagelig opptrinn mellom ham og professor Monrad Kohn ved anledningen».⁷⁷ Videre fortalte han at legen prøvde å forhindre at han ble sendt ut av landet med «Gotenland». På spørsmål om hvem som drev igjennom at han skulle sendes med transporten svarte Eitinger at det var det norske statspolitiet.⁷⁷ Avslutningsvis ba Eitinger om å legge til noe på et spørsmålet som aktor stilte.

Jeg leste i avisene at Quisling hadde uttalt at han ikke visste om jødeforfølgelsene før de hadde blitt sendt av gårde med «Donau», og at han gjerne villet hjelpe dem. «Donau» ble sendt i slutten av november, og vi var, fra den dag «Donau» gikk og helt til slutten av februar, anbrakt på Bredtvedt. Og i denne tid holdt Quisling en tale i Trondheim hvor han forsvarte det som har hendt. Den nazistiske justisminister var også på Bredtvedt og så på oss, og Schanke var der og snakket med en gammel mann fra Trondheim, Mendelsohn, som var blitt forferdelig slått på Falstad, men det ble ikke gjort noe for at vi ikke skulle reise til Tyskland.⁷⁸

Gjennom søk i artikler kan man se at denne uttalelsen er plukket ut av de fleste avisene som dekket rettsaken.

---

⁷⁵ Mendelsohn 2019: 721

⁷⁶ Verdens Gang 1946

⁷⁷ Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling 1946: 157

⁷⁸ Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling 1946: 159

Gjennom hele vitneprovet til Eitinger beskrev han detaljert om det han husket. Dette kom fram da aktor anslår antall henrettede jøder etter ankomst. Anslaget kom på grunnlag av at Eitinger fortalte at det var 28 menn som kom til leiren etter ankomst. Han svarte at det kunne han ikke vite ettersom han ikke hadde en slik oversikt.⁷⁹ Han talte på vegne av alle sine jødiske trosfeller. Slik ble det allerede i de første årene av etterkrigstiden rettet delvis kritikk mot det norske statspolitiet fra en representant fra jødisk hold. Kritikken ble for det meste rettet mot Quisling og som sto bak arrestasjonene og deportasjonen mot sine jødiske landsmenn.

Quisling ble dømt til døden i Eidsivating lagmannsrett, den 10. september 1945. I anklagelsen, som tok for seg jødeforfølgelsen og Quislings ansvar i den, fikk han en dom for uaktsomt drap. I dommen la retten til grunn at Quisling ikke kunne vite at jødene ble deportert ut av landet for å bli drept. I det siste punktet som inkluderte inndragelsen av jødernes eiendom, ble quisling funnet skyldig for konfiskeringen.⁸⁰

Straffesaken mot Wilhelm Wagner

Et av rettsoppgjørene som opptok jødiske overlevende var straffesaken mot Hauptsturmführer Wilhelm Arthur Konstantin Wagner. Han var leder for det tyske sikkerhetspolitiet som hadde ansvar for jødespørsmålet under andre verdenskrig. Saken kom opp for Eidsivating Lagmannsrett den første uken i oktober 1946. Wagner arbeidet utelukkende med «jødesaker». Påtalemyndigheten tok ut tiltale mot Wagner på grunnlag av hans delaktighet av deportasjonen. Wagner ga ordren om å arrestasjonene, organiseringen og transportens gjennomførelse.⁸¹ Avisene viste stor interesse for rettsaken mot. Fokuset hos avisene lå på Holocaust som en særegen forbrytelse, og det ble veklagt at barn, gamle og syke ble deportert ut av landet. Jon Reitan trekker fram hva Arbeiderbladet skrev i løpet av rettsaken: «av alt det forferdelige tyskerne foretok seg i Norge, kan intet måle seg med aksjonen mot jødene».⁸² Bakgrunnen for skildringen er trolig på grunn av vitneprov fra de Holocaust-overlevende som vitnet i rettsaken. Holocaust-overlevende Kai Feinberg vitnet tidlig i oktober 1946. Feinbergs

---

⁷⁹ Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling 1946: 157

⁸⁰ Mendelsohn 2019: 722

⁸¹ Mendelsohn 2019: 707

⁸² Reitan 2016: 115

erindringer fra arrestasjonene, Donau-transporten og møtet med Auschwitz grep publikum. Avisartikler skrevet om saken, gir gripende skildringer av og sitater på grusomhetene.

Aldri har det vel i noen norsk rettssak vært gitt så rystende vitneprov som de man i går fikk høre i saken mot Wilhelm Wagner om tyskernes behandling av jødene. Alt hva en har lest og hørt om disse ting, bleknet mot det de kunne fortelle som selv har opplevd infernoet Auschwitz [...] Hos Wagner sporet man ingen reaksjon der han satt og hørte om disse uhyrlige grusomheter som han gjøres ansvarlig for å ha medvirket til.⁸³

Aftenposten skrev skildringene om vitneprovet i 1946. Flere av avisene dekket rettsaken. Arbeiderbladet skildret også en del Kai Feinbergs vitneprov. Overskriften som følger med i denne artikkelen er «oldtidens slaver hadde det bedre enn Jødene i Auschwitz-leiren». Videre refererte de til hvordan Feinberg beskrev hvordan han vinket farvel til sin mor og søster idet de ble kjørt til gasskamrene, og hvordan han selv ble vitne til at hans egen far ble brutalt slått i hjel av SS-menn. Avisen skildret at Feinbergs framstilling av grusomhetene virket så sterk ettersom han var så behersket og dempet gjennom hele seansen. Han beskrev farens dødsfall med at faren ble slått i hjel ettersom han ikke tålte det harde arbeidet de ble satt til. «Men han ville ikke leve lengere etter at alle menneskelige rettigheter var tatt fra ham, og at far døde uten noe hat til bødlene sine».⁸⁴ En tolkning av et slikt vitneprov er at hele hensikten til de som har vært gjennom det samme, ønsker at rettferdigheten skal seire.

Rettsaken mot Wilhelm Wagner kan være med å belyse noe av nordmenns syn på Holocaust i denne perioden. Statsadvokat Harald Sund uttalte at jødeforfølgelsen var den mest forferdeligste forbrytelsen tyskeren hadde begått ovenfor Norge. Aftenposten inkluderte følgende sitat fra Sund: «Det er en forbrytelse som ikke er til å fatte, og for noen år siden ville vel ingen her i landet ha drømt om at noe slikt skulle ramme også oss». Sund refereres på å ha sagt at det ikke hadde vært noen form for jødefiendtlige og antisemittiske tendenser i dette landet, hvis man ser bort fra noen utslag av nazimentalitet før starten av andre verdenskrig.⁸⁵ Sunds uttalelser kaster lys over at nordmenn så utelukkende kun på okkupasjonsmaktens ansvar for deportasjonene. Det kan tolkes som at alt av ansvar ble lagt på det tyske regimet. Nordmenns delaktighet blir ikke nevnt i denne konteksten.

---

⁸³ Aftenposten 1946

⁸⁴ Arbeiderbladet 1946: 6

⁸⁵ Aftenposten 1946: 5

Wagner ble dømt til dødsstraff i lagmannsretten. Rettens flertall kom til enighet om at lovens strengeste straff skulle anvendes i dette tilfellet. Mindretallets mening var at Wagner handlet kun etter sine overordnede ordre, og at han ikke hadde en ledende stilling innenfor Gestapo. På den måten kunne ikke Wagner hindre en ordre fra Berlin og at den ikke ble utført. Noe som er interessant i denne sammenheng er hvordan mindretallet så på de norske NS-myndighetene og at de hadde en del av skylden for arrestasjonene og deportasjonen.⁸⁶ Fokuset er utelukkende på Wagner og Tyskland som de eneste med ansvar for arrestasjonene og deportasjonen. Wagner anket dommen og i 1947 ble straffen omgjort til 20 års tvangsarbeid i høyesterett. I den omgjorte straffen ble det vektlagt at det å nekte å utføre ordren ville kunne kostet Wagner livet, og at å dømme han til lovens strengeste straff ble for strengt i denne sammenheng.⁸⁷

Dommen fra høyesterett vekte oppsikt for jøder i Norge. Den Mosaiske Trossamfund ga uttrykk for det i en uttalelse publisert i avisen Vårt land. De mente at Wagner ble sendt til Norge for å «løse» jødespørsmålet av personlige årsaker. For D.M.T ble dommen sett på som en ubevisst nedvurdering av en bestemt gruppe norske borgere.⁸⁸

Lege Bernhard Goldberg skrev en artikkel i Dagbladet som deler samme synspunkter angående det siste punktet. Overskriften i artikkelen *er vi jøder likevel av mindre verdi* sier en god del om synspunktet til Goldberg. I innledningen skrev Goldberg: «to ting har rystet de norske jøder i forbindelse med dommen over Gestapisten Wagner: den første er dommen er selv, den annen at det overhodet ikke utløste noen reaksjon hos våre norske ikke-jødiske landsmenn».⁸⁹ Goldberg stilte spørsmål hvordan en som Wagner kunne bli sett på som underordnet og bare fulgt ordrer. Det var bevist at han var en spesialist i Gestapo på kirke- og jødespørsmål, og igjen organiserte og ga ordren til deportasjonene som førte til at over 700 mistet livet. Det er ikke hevnfølelsen som gjør opprør når dommen blir omgjort siden en dødsdom ikke kan gjøre opp for det som har skjedd mente Goldberg. Han henviser til Nürnberg-domene som sier at man ikke kan gjemme seg bak at man har overordnede. Derfor reiste han spørsmålet om jøder er like mye verdt ettersom høyesterett, som skal beskytte oss, ikke gir samme vilkår mot forbrytelser gjort mot jødene. Han stilte spørsmål om dommen i høyesterett hadde vært den samme hvis det var en bygd i Rogaland der alle innbyggerne

---

⁸⁶ Mendelsohn 2019: 708

⁸⁷ Mendelsohn 2019: 709

⁸⁸ Mendelsohn 2019: 709

⁸⁹ Goldberg 1947: 3

hadde blitt henrettet. Avslutningsvis skrev Goldberg: «det er bare ikke-jødiske landsmenn som kan gi oss tryggheten. Som kan slå fast at en forbrytelse mot menneskeheten det er også å føre 700 jøder gjennom alle nedverdigelsernes helvete til gasskammerets befrielse».⁹⁰ I begge artiklene skrevet fra jødisk hold, legges det vekt på hvordan de føler seg diskriminert av sine landsmenn grunnet sin religiøse tro. Begge tekstene legger vekt på at det føles som at deres ikke-jødiske landsmenn forsvarer dem som de ville gjort med ikke-jødiske nordmenn. På denne måten kan man se at det allerede i de første etterkrigsårene, kom kritiske uttalelser om Holocaust fra jødisk hold. Vitneprovene i rettsakene kan også tolkes som at jødene kjempet for rettferdighet i form av at de ansvarlige skulle holdes ansvarlig. Fokuset ligger på det å straffe de som aktivt tok del i deportasjonene.

Feldmann-rettsaken

I 1942 skjedde det en dramatisk historie i Norge under andre verdenskrig. Ekteparet Jacob og Rakel Sonja Feldmann gjorde som flere jøder gjorde i 1942. De skulle flykte til Sverige. Ekteparet oppsøkte en person i Trøgstad i Østfold som de hadde en forbindelse med fra før. Han var en nær slektning av en mann som hadde ledet flyktninggrupper ved tidligere anledninger. Som forventet var ekteparet fryktelig oppskaket. Politiets razziaer i området gjorde det umulig å skaffe transport for å frakte de to ut til grensen med. Ingen av dem var heller i en fysisk form som gjorde det mulig å utføre flukten til fots. For grenselosene ble det svært risikabelt å utføre denne ferden. Grenselosene Peder Pedersen og Håkon Løvestad ble satt på oppdraget. De to grenselosene sto ovenfor en risikabel ferd som kunne føre til at de ble tatt, og igjen kunne hele organisasjonen ville bli rullet opp. I denne fortvilte situasjonen tok de to flyktningsførerne valget om at det beste ville være å ta livet av ekteparet. 27 oktober 1942 ble de ført til et tjern en halv mils vei fra bruket de hadde oppholdt seg på. Her ble Rakel og Jacob slått i hjel av to som skulle hjelpe dem. Ektefellenes klær ble fylt med steiner og snurret rundt med ledninger før de ble senket i tjernet på et par meters dyp.⁹¹ Et halvt år etter flyter likene opp til overflaten og blir oppdaget. Det ble da konstatert at lommene var vrent, og at likene ble plyndret for verdisaker.⁹² Saken forble uløst i to år etter det. Først etter krigens slutt og nazistene var rensset fra politikamrene, ble saken tatt opp igjen.⁹³ I starten av 1947 var

---

⁹⁰ Goldberg 1947: 3

⁹¹ Mendelsohn 2019: 661

⁹² Senje 1982: 13-16

⁹³ Senje 1982: 30

saken fremdeles ikke løst. Avisoppslagene begynte å rulle opp om saken. I boken *Ekko fra skriktjenn* er det inkludert en avisartikkel som hadde dette på forsiden: «SØNNEN DØD I AUSCHWITZ, FORELDRENE MYRDET I SKRIKTJENN- HVOR BLIR DET AV ETTERFORSKNINGEN I FELDMANN-SAKEN?».⁹⁴ Allerede før de to gjerningmennene ble tatt, begynte offentligheten å bli utålmodig. Dette skulle bare være starten på den store oppmerksomheten knyttet til drapene i 1942 i offentligheten.

Rettsaken sto formelt utenfor landsviksoppgjøret, men vakte atskillig oppmerksomhet. Allerede et halvt år før rettsaken starten mot de to grenselosene i lagmannsretten, kom de første avisinnleggene ut. Ut fra avisinnlegget Mendelsohn trekker fram i boken sin, kan man se at meningene var delte. Aftenposten skrev om folk på hjemstedet som skildret de pågrepne som sympatiske mennesker. Dette førte til at en person i Askim stilte spørsmålet: «er det fordi disse flyktningene var jøder at enkelte forsøker å finne unnskyldninger, eller er det fordi forbrytelsen ble begått av hjemmefronten?»⁹⁵

Dommen falt 2. september 1947. Den erklærte frikjennelse for anklagen om drap. Retten mente dette var en akutt nødsituasjon som utløste nødretten. Organisasjonen var i dette tilfellet i fare og at det å ta liv i denne situasjonen kunne forsvares. Lagretten svarte nei på skyldspørsmålet om drap. De svarte også nei på spørsmålet om at de hadde tatt vare på pengene og eiendelene til paret i egen vinnings hensikt.⁹⁶ De to grenselosene ble senere funnet skyldig i underslag av midlene de hadde beholdt.⁹⁷

Aksel Scheer skrev en epilog til Feldmann-saken i dagbladet 5.september 1947. Han påpeket at han fra et jødisk synspunkt stilte spørsmål ved om det gikk en rød tråd gjennom de rettsavgjørelser som var tatt i årene etter krigens slutt. Han valgte å trekke inn Wagner-saken og hvordan politifullmektig Rød endte med frifinnelse. Han avsluttet epilogen med det viktige spørsmålet: «Hva koster det å slå i hjel en jøde i Norge?» Han påpeket at med slike domsavsigelser, så står respekten for lov og rett i fare.⁹⁸ Scheers standpunkt er det eneste? Jeg har funnet av jødisk standpunkt i tiden rundt domsavsigelsen. Mendelsohn trakk inn at overlevende Leo Eitinger fra Auschwitz hevdet at en soldat ikke skulle utføre ordre da det ble forlangt at han skulle begå en forbrytelse, og at de ikke handlet som soldater da de unnlot å

---

⁹⁴ Senje 1982: 62

⁹⁵ Mendelsohn 2019: 729

⁹⁶ Mendelsohn 2019: 729-730

⁹⁷ Mendelsohn 2019: 732

⁹⁸ Scheer 1947: 3

melde fra etterpå.⁹⁹ Rettssaken skapte stor debatt i forskjellige aviser, og flere av avisene forsvarte dommen. Verdens gang skiller seg markant mest ut. En korrespondent fra avisen tok standpunktet at de to siktede handlet som soldater, og at det hele var en krigshandling.¹⁰⁰ Som et tilsvarende svar til Verdens Gangs artikkel, publiserte redaksjonen i Adresseavisen et tilsvarende svar med tittelen «farlige soldater». De presiserte at alle nervøse flyktninger aldri ellers ble slått i hjel, men at de heller hadde trukket seg tilbake og at man prøvde ved en senere anledning.

I en stor artikkel i Verdens Gang forkynner en Hasselknippe at de frifunne var soldater. På hele tre spalter forkynner artikkelens tittel: De var soldater. Det var krig, og hjemmefrontens menn og dens organisasjoners menn var soldater. Og soldater har i krig ikke bare rett til, men også plikt til en gitt situasjon å ta liv. Opplagt! Men vel neppe liv som er betrodd dem for at de skal leve og nettopp ikke dø? Den norske soldatlære er lite tjent med en slik utlegging. Like lite som flyktning-organisasjonene er tjent med henvisning til at dette kunne ligge innenfor også deres metoders grenser. Var de to soldater, så var de farlige soldater, ikke for fienden, men for dem de skulle verge!¹⁰¹

---

⁹⁹ Mendelsohn 2019: 731

¹⁰⁰ Mendelsohn 2019: 730

¹⁰¹ Adresseavisen 1947: 3

Kapittel 4 1960-tallet: Oppgjør med Eichmann

Stein Ugelvik Larsen viser til at 1960-årene var den perioden som kjennetegnes av opptakten til revisjonismen. Det er fordi på den tiden kunne man se noe kritikk av etterkrigstidens omtale og igjen hvordan man hadde formidlet krigsårene. 1960-årene var preget av rettssaken mot Adolf Eichmann, som førte med seg noen jødiske tidsvitner som fortalte sine historier. Jødiske tidsvitners historie fikk større oppmerksomhet gjennom 1960-tallet. Perioden markerer starten på et skifte der man ser en liten endring når det kommer til ansvaret for arrestasjonene og deportasjonene av de norske jødene.

Eichmann-saken

Allerede i tiårets første år, ble en mann under navnet Ricardo Klement kidnappet inn i en bil i en forstad i Buenos Aires. Mannen viste seg å være Adolf Eichmann som hadde levd i skjul etter krigens slutt i 1945.¹⁰² Adolf Eichmann var en tysk nazist og SS-offiser og ledet aksjonen som sendte Østeriske jøder til konsentrasjonsleir i 1938. Han ble utnevnt til sjef for avdelingen i Heinrich Himmlers Reichssocherheitshauptamt. Avdelingen hadde fra 1942 som oppgave å forstå «den endelige løsningen» av jødespørsmålet. Eichmann ble stilt for retten i Israel i april-desember i 1961 for sine handlinger under andre verdenskrig.¹⁰³

Norske aviser dekket rettssaken gjennom hele perioden på ni måneder. Korrespondenter ble sendt til Jerusalem fra noen av avisene. Aftenposten skrev tidlig om hvordan rettsaken mot Adolf Eichmann etter alt å dømme kom til å bli den mest dramatiske og motsetningsrike prosessen i nyere tid. Det ble lagt vekt på at få rettsoppgjør hadde slike dimensjoner som var konsentrert på en enkelt manns uhyggelige handlinger. På samme side listet avisen opp hvilke 15 punkter tiltalen er bygget opp på. Punktene tok opp norske jødernes skjebne som en av mange skjebner. Punktene viste til hvordan han sammen med andre nazister var ansvarlig for at flere millioner jøder mistet livet. Eichmann ble også ansvarliggjort for gjennomføringen av

---

¹⁰² Reynolds, 1961: 9-12

¹⁰³ Hatlehol 2018

«det endelige jødespørsmålet». Punktene tok også opp Eichmanns forbrytelser mot menneskeheten gjennom alle tiltakene han hadde ansvar for at ble gjennomført mot jøder. Eichmann ble også tiltalt for å ha ledet likvideringer mot jøder, og deres psykiske og fysiske skader de ble påført.¹⁰⁴

Aftenposten fortsatte sin dekning i stor grad, og skrev om forbindelsene mellom Eichmann og jødeaksjonen i Norge. Det ble trukket inn hvordan norske jøder kunne bli innkalt som vitner for aktoratet.¹⁰⁵ 17 april 1961 publiserte aftenposten et intervju med Henrietta Samuel som var enken til den tidligere overrabbiner i Oslo. Henrietta Samuel klarte å flykte til Sverige med sine tre barn i 1942. Mannen hennes Julius Samuel ble sendt til Auschwitz. Hun fortalte at hun ikke hadde hørt noe om å vitne. Hun var likevel klar til å fortelle om de forferdelige dagene i 1942 da mannen hennes og andre norske jøder ble sendt til dødsleirene. Samuel formidlet at Eichmanns navn var velkjent i Norge for de norske jødene allerede i 1942. Artikkelen skildret hvordan Henrietta skalv i stemmen under samtalen med avisen. Ekteparet kom til Norge i 1930, og Samuel skildret hvordan de hadde ti lykkelige år i Norge helt fram til invasjonen 9.april 1940. Da begynte SS å forfølge de norske jødene, men hun fremhever at selv da, at de ikke forventet at de ville lide alvorlig overlast, og dette gir hun takken for til det norske folks sterke beskyttelse og støtte. Videre kunne Samuel fortelle om at situasjonen forverret seg, og de store vanskelighetene begynte i 1942. Hun fremhever tiden da SS begynte å arrestere jødene. Samuel ble værende i landet en uke etter at mannen hennes hadde blitt arrestert, før hun og barna flyktet til Sverige. Gjennom intervjuet kan man se at Samuel rettet søkelyset på SS som den utøvende makten i jødeforfølgelsen i Norge. Dette fremheves igjen i et sitat mot slutten av artikkelen:

Jeg kan ikke tale med aftenposten uten å benytte anledningen til enda å gi uttrykk for vår dype takknemmelighet overfor nordmennene for alt de har gjort for oss. Hvis jeg blir innkalt til å vitne vil jeg berette om hjelpen fra nordmennene under Gestapos forfølgelse av jødene.¹⁰⁶

Henrietta Samuel ble senere innkalt til å vitne i rettsaken mot Adolf Eichmann. Hun ble kalt inn for å fortelle om norske jøders skjebne. Hun fortalte om hvordan norske myndigheter varslet om fare som kunne komme. Videre ga hun detaljerte beskrivelser på hvordan hun

---

¹⁰⁴ Aftenposten, 1961: 10

¹⁰⁵ Aftenposten, 1961: 1

¹⁰⁶ Aftenposten, 1961: 17

klarte å flykte med sine barn. Hun fremhevet i vitneprovet hvordan omkring 850 jøder ble reddet i en omfattende aksjon fra hjemmefronten før krystallnatten 26. november.¹⁰⁷ Fru Samuel fremhevet spesielt lektor Ingebjørg Sletten Fostvedt for innsatsen hun hadde gjort for å informere jøden om faren, og hvilken innsats hun hadde gjort for å redde en rekke jødiske familier.¹⁰⁸ Et slikt perspektiv kan rettes mot det sampolitiske fokuset som fokuserte mest på tyske nazister som ansvarlige for forfølgelsene. Selv om de jødiske perspektivene bygger opp på dette perspektivet, kan man stille kritiske spørsmål rettet norske medansvaret ville funnet fram i det offentlige søkelyset. Under rettsaken til Eichmann kom likevel et kritisk standpunkt ut mot det norske medansvaret. En anonymisert innsender skrev en kronikk i VG. I kronikken ble det stilt spørsmål rundt arrestasjonen av norske jøder. Innsenderen stilte spørsmål om hvorfor det var så stille rundt arrestasjonene: «Hvorfor er det ingen som spør om ansvaret ligger for de som hjalp Eichmann med å samle sammen og sende de ulykkelige norske jøder til gasskamrene og de mange tilintetgjørelsesleirene?».¹⁰⁹ Gjennom Eichmann-rettsaken kan man se en liten debatt rundt det norske medansvaret, men fremdeles ble lite fremhevet av norske jøder og norsk presse. Slike debatter skulle komme mer opp til overflaten på 1980- og 1990-tallet.

I vitneprovet ble Samuel spurt om hun kjente til Kai Feinberg. Hun fortalte at Kai Feinberg kom fra en respektert familie i det jødiske miljøet i Oslo. I vitneprovet sa hun at Feinberg var en av de tolv norske jøder som overlevde Auschwitz.¹¹⁰ Kai Feinberg ga et skriftlig vitneutsagn i forbindelse med rettsaken som ble sendt til de israelske myndighetene. Vitneutsagnet ble brukt som bevismateriale og ble samlet inn av aktoratet mot Eichmann. Aftenposten publiserte derfor et intervju med direktør Kai Feinberg hvor han fortalte litt om livet i Auschwitz og hvordan han overlevde der de fleste norske jøder mistet livet. Der Samuel kunne fortelle at Eichmann var et velkjent navn for de fleste jøder, var Feinberg klar på at Eichmann var ukjent for fangene i Auschwitz. For deres del var ikke Eichmann engang et begrep og mannen de kjente til var leirkommandanten Rudolf Hoess. Videre fortalte han om hvordan menn i arbeidsdyktig alder ble skilt ut fra resten ved ankomst, og alle de andre som ikke befant seg i denne kategorien ble sendt direkte til gasskamrene. Til slutt fikk Feinberg servert spørsmål om hvordan han så på Eichmann-prosessen etter alle de årene han tilbragte i Auschwitz. Slik han så det fikk saken riktig behandling. Feinberg mente at

---

¹⁰⁷ Dagbladet, 1961: 11

¹⁰⁸ VG, 1961: 5

¹⁰⁹ VG, 1961: 5

¹¹⁰ United States Holocaust Memorial Museum 2022

betydningen av historien var at den ble kjent i sin fulle bredde og gjennom rettsaken gjorde den godt dokumentert. Han understreket viktigheten av rettsaken på denne måten: «Eichmanns eget liv spiller ingen rolle. Det er allikevel ingen straff som står i noe forhold til det som er skjedd. Det viktigste er at man får full viten om hva som virkelig fant sted».¹¹¹

I forbindelse med Eichmann-saken kom to jødiske overlevende som bodde i Norge under okkupasjonsåret fram for å fortelle om sine skjebner. Medieoppmerksomheten rundt vitneprovet til Samuel ble sett på som en del av en internasjonal trend. Interessen rundt tidsvitnene fikk mest oppmerksomhet rundt 1945 i rettsoppgjørene mot nazistene. Interessen var størst med tanke på å finne sannhetsbevis.¹¹² I prosessen mot Eichmann kan man se et brytningspunkt i de jødiske vitneprovene. Det er først da man så viktigheten av tidsvitnene. Mye av dette forklares ut fra hvor mange av tidsvitnene kun ville overleve for å kunne gjenfortelle.¹¹³ Feinbergs uttalelser i Aftenposten kan vise hvordan jødene selv så på viktigheten av sin gjenfortelling. Der det handlet om å få dømt de ansvarlige i rettsoppgjørene, viste Feinberg til at straffen i seg selv mot Eichmann ikke ga noen oppreisning til jødene. Alt handlet om åpenheten og bevisstgjøring av hva som skjedde. En slik utvikling kan man se nærmere utover på 70-tallet da flere og flere jødiske tidsvitner sto fram.

---

¹¹¹ Aftenposten, 1961: 5

¹¹² Reitan 2016: 147

¹¹³ Hartmann, 1996: 23

Kapittel 5 1970-tallet: Holocaust viet mer oppmerksomhet i det offentlige ordskiftet

I løpet av 1970-tallet kunne man se eksempler på hvordan antisemittisme og nynazisme fikk et fotfeste i Norge. Etter andre verdenskrig ble det forsøkt å gjenopplive en høyreautoritær idétradisjon i Norge, og personer med tilknytning til miljøer som Forbundet for Sosial Oppreisning, avisen Folk og Land, og Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie sto bak. Miljøene ble raskt isolert og marginalisert fra den liberal-demokratiske høyresiden, som førte til at høyreekstremismen i Norge mistet intellektuell drivkraft. Nynazismen i Norge på denne tiden kunne bli sett på som et ordensproblem, og ikke nødvendigvis et politisk problem, mye på grunn av det aldri fikk stor utbredelse. Mangelen på politisk og ideologisk tekstproduksjon fra den ytterste høyresiden antyder at det var en viss idéfattigdom blant disse menneskene. Man kunne finne noen få unntak, og en av disse var Lektor Hoaas.¹¹⁴ I 1974 startet et målbevisst arbeid for å skape et nazi-parti. Partiet Norsk Front ble etablert i 1974. Erik Blücher ble utnevnt til partileder, og klarte å samle alle smågruppene og fløyene til en nazi-organisasjon.¹¹⁵ Flere medlemmer av partiet deltok i voldshandlinger fram til 1979. Partileder ble sett på som pådriver bak disse handlingene gjennom psykisk medvirkning, og ble varetekstfengslet. Gjennom at flere medlemmer ble innkalt til avhør, førte det med seg at flere trakk seg ut av partiet. Som igjen førte til partiets oppløsning. Et nytt nynazistisk parti ble opprettet i 1980 med navn Nasjonalt Folkeparti.¹¹⁶ Nynazismen hadde sin store oppblomstring på 1970-tallet. Gjennom dette dukket det opp en fornektelse av Holocaust hadde funnet sted.

Rettsaken mot lektor Hoaas

I 1960-årene vakte en lektor Olav Hoaas ved Stokmarknes i Nordland oppsikt med å uttrykke rasistiske uttalelser i skrifter, og gjennom sin nære tilknytning til nasjonal Ungdomsfylking. Han gjorde seg bemerket for første gang da han i *Ny nasjonal politikk* brukte begrep som å «begå rasekamp», og videre hevdet videre at fremmedætte ikke hadde rett til livsrom i Norge.¹¹⁷ Han grupperte alle som ikke var av germansk herkomst (unntatt samene) som fremmedættede, og man skulle bli kvitt dem gjennom utvisning og sterilisering. Han hevdet at jødene var roten til mye vondt og galt i verden. I 1968 ble programmet for «ny nasjonal politikk» referert til i Dagbladet. I den forbindelse ble det reist flere spørsmål om Hoaas hadde trukket inn sine teorier i sin undervisning.¹¹⁸ I en artikkel publisert i VG i 1975 kom det

---

¹¹⁴ Sørensen & Brandal, 2018: 207-208

¹¹⁵ Bangsund, 1984: 134

¹¹⁶ Bangsund, 1984: 192-197

¹¹⁷ Mendelsohn, 2019: 763

¹¹⁸ Mendelsohn, 2019: 764

fram at Hoaas ble gransket i 1969. Undersøkelsene brakte ikke fram noen graverende misforhold i fremstillingen av historiske hendelser i undervisningen.¹¹⁹

Hoaas stilte opp i et intervju med dagbladet 6 dager etter intervjuet med VG. Her uttalte han blant annet: «jeg ønsker primært at norske jøder skal emigrere til Israel. Om de ikke vil flytte frivillig, bør de isoleres i et eget jødesamfunn for seg selv. De opptar plass og stillinger for nordmenn».¹²⁰ I samme intervju blir han konfrontert med at norske jøder mistet livet i tyske leirer, og til dette svarer Hoaas at dette er noe han ikke kjenner til.¹¹⁸

I 1975 ble ledere for flere av landets nynazistiske grupperinger invitert til å delta i programmet *På sparket* på NRK. Før programmet ble sendt på tv, stilte Olav Hoaas opp i et intervju med VG. Overskriften i artikkelen var denne: «gasskamrene bare oppspinn».¹²¹ I intervjuet trekker Hoaas fram den franske historikeren Paul Rassenier som hadde hevdet at gasskamrene var oppspinn. Hoaas uttrykte at disse opplysningene var for han svært troverdige. Når lektoren ble spurt om han har forsøkt å påvirke elevene sine med disse teoriene svarte han at han brukte lærebøkene, men ettersom at det er et anerkjent prinsipp at man skal sette forskjellige syn opp mot hverandre, så har han også gjort det i undervisningen. Hoaas svarte slik når avisen spurte han om hans generelle syn på nazistenes jødeforfølgelse: «Jeg tar i og for seg avstand fra det som skjedde da. Det hendte for tidlig. Men om 50 år, i en overbefolket verden, vil saken kanskje stille seg noe annerledes».¹²¹ Videre poengterte han at han ikke var noe nynazist, men innrømmet at ideologien hadde likhetstrekk med nazismen. I forhold til raseblanding uttrykket han at fremmedarbeidere og alle andre rasefremmede må kastes ut av landet, og dette inkluderte norske jøder. På spørsmål om han ville vært nazist hvis han var gammel nok under krigen, svarte han at han ville vært tiltrukket av ideologien, men også at han ville reagert på at landet hans ble angrepet. Til slutt presiseres det av avisen at ordene stammer fra lektor Hoaas som underviser i historie, engelsk og kristendomskunnskap.¹²¹

Hoaas stilte opp i et intervju med dagbladet 6 dager etter intervjuet med VG. Her uttalte han blant annet: «jeg ønsker primært at norske jøder skal emigrere til Israel. Om de ikke vil flytte frivillig, bør de isoleres i et eget jødesamfunn for seg selv. De opptar plass og

---

¹¹⁹ Gaup, 1975: 11

¹²⁰ Sitert i Mendelsohn, 2019: 764

¹²¹ Johannessen, 1975: 15

stillinger for nordmenn». ¹²² I samme intervju blir han konfrontert med at norske jøder mistet livet i tyske leirer, og til dette svarer Hoaas at dette er noe han ikke kjenner til. ¹¹⁸

Intervjuene skapte sterke reaksjoner over hele landet. Reaksjonene kom fra flere hold i det offentlige. Fire norske jøder gikk tidlig ut med sine sterke reaksjoner i tiden etter intervjuene ble publisert. Leo Eitinger, Charles Philipson, Kai Feinberg og Robert Levin gikk sammen for å få fjernet lektor Hoaas fra sin lærerjobb på Stokmarknes Gymnas. Brevet anmodet at Hoaas sine siterte uttalelser stammet fra hovedpersonen selv. I brevet skrevet til statsråd Bjartmar Gjerde ble det gjort en sterk oppfordring til at Hoaas burde fjernes fra sin stilling hvis de siterte utsagnene stemte. Brevets avsenderne mente at han ikke var kvalifisert for sin stilling og lett kunne misbruke den. ¹²³ På grunn av Hoaas utsagn, utalte Leo Eitinger uttalte at de følte han ikke var skikket til å undervise ved en skole. At Hoaas meninger og sympatier, samt at han mente at ingen jøder har ble gasset ned, gjorde at Hoaas umulig kunne være nøytral i undervisningen. Mot slutten av artikkelen presiserte Eitinger:

«Personlig er jeg imot at mennesker skal miste sitt arbeid på grunn av meninger. Derfor støtter jeg ikke at de to sporveisarbeiderne Petter Hadland og Georg Farre ble oppsagt. Men jeg synes at Hoaas-saken er langt mer alvorlig». ¹²⁴

I sitatet refererte han til Tor Petter Hadland og Georg Farre som var vognfører og konduktør i sporveien. De deltok i den omstridte episoden av *På sparket* som talsmenn for «ny-nasjoanlistiske». De ble oppsagt av sporveien kort tid etter programmet ble vist. ¹²⁵ Ut fra intervjuet med Eitinger, er hans rolle som underviser det alvorlige i Hoaas-saken. At Hoaas, som har et ansvar å lære unge mennesker om det som har skjedd, og at han benektet sentrale historiske hendelser gjorde at de fire jødene mente at han ikke kunne ha den jobben han hadde. Som lektor ville Hoaas ha stor påvirkningskraft på sine elever, og kunne påvirke dem med sitt syn. I brevet nevnte de hvordan det har blitt malt et hakekors på en jødisk forretning i Oslo, og at det er en skremmende bølge av antisemittisme. ¹²⁶ Det kan tolkes at personer med en slik makt som Hoaas vil kunne være med på å påvirke den bølgen negativt.

Stortingsrepresentant Jo Benkow stilte seg bak anmodningen fra sine felles jødiske landsmenn. Til Aftenposten fortalte han at det vil være riktig at Hoaas blir fjernet fra

---

¹²² Sitert i Mendelsohn, 2019: 764

¹²³ Aftenposten, 1975: 4

¹²⁴ Gaup, 1975: 5

¹²⁵ Haugesunds avis, 1975: 1

¹²⁶ Dagbladet, 1975

stillingen sin. Benkow mente at det var ille nok at Hoaas har slike ekstreme standpunkter, men det verste var at han benektet historiske kjensgjerninger. Stortingsrepresentanten oppfordret til at det er på høy tid at man i Norge reagerte sterkere mot slike uansvarlige opptredener. Han poengterte også at Hoaas i sin stilling ikke kunne få påvirke ungdom direkte slik han var i stand til på dette tidspunktet i sin stilling.¹²⁷

Kirke- og undervisningsdepartementet ønsket å oppklare om Hoaas sto for sine uttalelser som han var blitt tillagt i pressen før de gikk til en juridisk forføyning mot ham. Til VG kunne Hoaas bekrefte at han var stort sett riktig sitert, og sto for sine utsagn og meninger. Videre kunne Hoaas fortelle at han ikke forsto hvorfor jødene ble støtt av utsagnene. Hoaas henvendte fremdeles til Paul Rassinier og Richard Harwood og deres teorier om at det ikke fantes gasskamre i drift. Teoriene spant ut fra at de ikke hadde kunnet oppspore noen levende som hadde sett gasskamrene i drift.¹²⁸

7. November 1975 ble det reist tiltale mot Hoaas fra statsadvokaten i Nordland, Ragnar Solli. Tiltalen ble reist på brudd på staffeparagrafen § 135 a, 1. og 2. ledd.¹²⁹ Hoaas ble altså tiltalt etter en ny lov som kom i juni 1970. Loven lød som følger:

Med bøter eller fengsel inntil 2 år straffes den som ved uttalelser eller annen meddelelse som fremsettes offentlig eller på annen måte spres blant allmennheten, truer, forhåner eller utsetter for hat, forfølgelse eller ringeakt en person eller gruppe av personer på grunn av deres trosbekjennelse, rase, hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse.

På samme måte straffes den som tilskynder eller på en annen måte medvirker til en handling som nevnt i første ledd.¹³⁰

Etter flere utsettelse ble rettsaken åpnet 17. august 1976. Professor Leo Eitinger, en av de fire norske jødene som sto bak brevet til riksadvokaten, ble kalt inn som vitne for aktoratet. Mye av grunnen var for å vitne om forholdene i Auschwitz. Professor Kåre Berg ved Genetisk Institutt ved Universitetet i Oslo ble oppnevnt som sakkyndig for aktoratet. Lektor Mendelsohn og rektor Erik Stokland ved Stokmarknes gymnas ble også innkalt som vitner i saken for å støtte opp de to første vitnene. Rettens domspremisser uttalte at tiltalte måtte være

---

¹²⁷ Aftenposten, 1975

¹²⁸ Gaup, 1975: 7

¹²⁹ Mendelsohn 2019: 764

¹³⁰ Mendelsohn, 2019: 763

fullt klar over at han utsatte jøder for hat og ringeakt. Det ble også lagt til grunn at Hoaas handlet klart og forsettlig til tross på sin faglige og yrkesmessig bakgrunn og dette virket straffeskjerpene. Hoaas ble dømt til betinget fengsel i 120 dager, fikk en bot på 5000 kr og måtte betale 500 kr i saksomkostninger.¹³¹ Saken ble tatt opp igjen i lagmannsretten i Bodø november 1976 etter at Hoaas appellerte dommen. De samme vitnene ble innkalt her, men de to journalistene fra henholdsvis Dagbladet og VG som sto bak i de omdiskuterte intervjuene ble i den gangen her innstevnet. Lagmannsretten slo fast at Hoaas uttalelser var fremsatt med fullt overlegg, at de var forhånede, rasediskriminerende og var et brudd på straffeparagraf §135. Det ble lagt til grunn at uttalelsene prinsipielt kunne gi en tilslutning til en brutal behandling av et folkeslag. Dommen fra tingretten ble opprettholdt utenom boten som Hoaas ble dømt til å betale.¹³¹ Saken ble anket til høyesterett, der den ble enstemmig ble forkastet etter fire måneder. Dommen mot Hoaas ble stående.¹³²

Rettsaken mot lektor Hoaas vekket stor oppsikt i hele landet. Intervjuene i Dagbladet og VG, førte til store debatter rundt antisemittisme her til lands. Leo Eitinger sto fram i artikler kort tid etter intervjuene. I artikkelen «Eitinger har dødsattesten i skrivebordet» publisert i VG 6.juni 1975 delte han tanker om sine egne opplevelser i Auschwitz. Han presiserte hvordan han selv han overlevde Auschwitz gjennom å bytte fangenummeret sitt med en død mann slik at hans død ble forvekslet for Eitingers død. I artikkelen ble det vektlagt:

I denne tiden lærte han både norske og tyske nazi-leire å kjenne fra innsiden, erfarte at ydmykelser, tortur og gasskamre var daglig kost, nettopp disse skamletter ved det tredje rike som ny-nazistenes ideologifører her i landet, lektor Olav Hoaas forsøker å vaske vekk.¹³³

Videre i artikkelen fremhevet Eitinger de fire jødernes syn på Hoaas rolle som lektor, og at han burde avskjediges. På spørsmål om hvordan man skal kunne stille opp mot Hoaas og hans meningsfeller, var svaret at man ikke kan tillate å la de fordreie og forfalske historien. Videre påpekte han at menneskeverdet ikke var noe politiske kommissærer hadde noen rett til å knuse. Jødeforfølgelsen og antisemittismen hadde opptatt Eitinger for det meste, men at han

---

¹³¹ Mendelsohn, 2019: 765

¹³² Mendelsohn, 2019: 766

¹³³ Gaup, 1975: 11

var opptatt å få fram at han hadde stort engasjement for alle minoriteter som trues og gjøres til syndebukker av en grusom ideologi.¹³⁴

Rettsaken ble dekket av flere aviser og Aftenposten skrev om vitneprovet til Mendelsohn og Eitinger. I vitneprovet ble det trukket fram hvordan Eitinger tente på at Hoaas forklaring om at det hadde vært konsentrasjonsleirer i alle kriger. Eitinger rettet kraftig kritikk mot Hoaas og kunne fortelle: «jeg har vært i Auschwitz. Det har ikke tiltales forfattere! Det er forskjell på en konsentrasjonsleir og tilintetgjøresleir som Auschwitz. Å blande sammen dette er historieforfalskning. Auschwitz var utelukkende til for å drepe mennesker».¹³⁵ I VGs dekning av saken ble det uthevet hvordan Eitinger henvendte seg til Hoaas med formidlingen: «men dette har jeg personlig sett og opplevd, Hoaas».¹³⁶

Oskar Mendelsohn var det andre jødiske vitnet som ble kalt inn av aktoratet den 19. august 1976. Mendelsohn var kalt inn for å bidra med informasjon som skulle motbevise Hoaas sine påstander. Lektor Mendelsohn kjente de norske jødernes historie best. Under vitneprovet formidlet Mendelsohn at han hadde arbeidet med norske jøders historie helt fra 1949. Han påpekte videre at tyskerne arresterte jødene, men at det var norske nasjonalistiske kretser som var langt mer aggressive. Mendelsohn viste til at det var disse kretser som innførte J-tegnet som alle jødene måtte ha i legitimasjonskortene sine. For å tilbakevise Hoaas påstander viste Mendelsohn til hvordan norske jøder ble transportert til Tyskland som en del av et program satt opp på Wannsee-konferansen i 1941. Slik ble den endelige løsningen for jødespørsmålet utviklet og det ble bestemt at det skulle iverksettes tilintetgjørelse i gasskamre. Det ble presentert at de som ikke ble sendt direkte til gasskamrene skulle få tatovert sitt fangenummer på armen. Leo Eitinger viste fram sitt fangenummer på anmodning fra retten.¹³⁷ Da Mendelsohn fikk spørsmål om hvordan han har reagert på Hoaas uttalelser svarte han at han er personlig krenket. Han la til at han selv hadde arbeidet i den norske skolen i 36 år og slike uttalelser fikk han til å føle seg uønsket som underviser. Til slutt viste han til hvordan Hoaas har virket upåvirket av de norske jødernes vitneprov. Han stilte igjen spørsmålet hvordan Hoaas kan undervise i den høyere skole hvor man skulle lære ungdom om menneskelig likeverd og forståelse.¹³⁷

---

¹³⁴ Gaup, 1975: 11

¹³⁵ Bergfald, 1976: 11

¹³⁶ Nilsen, 1976: 13

¹³⁷ Bergfald, 1976: 11

Selv etter at dommen ble stående etter høyesterett, var diskusjonene langt fra over. Brevet fra de fire norske jødene hadde som hovedpoeng at Hoaas måtte fjernes fra sin stilling som lektor. Etter at Hoaas var dømt, ble spørsmålet om det i det hele tatt var lov å få fjerne han fra sin stilling. Flere meldte seg på i debatten som pågikk i flere år både under og etter rettsaken.. Justisdepartementet kom fram til at Hoaas kunne fortsette i jobben hvis han utelot sine ideologiske standpunkter utenfor undervisningen. Klasse 3E ved Stokmarknes Gymnas klaget inn Hoaas til fylkesskolestyret i 1978. Klagen ble levert grunnet at Hoaas hadde igjen kommet med nye uttalelser av rasistisk natur helt uprovosert. Igjen hadde Hoaas beskrevet konsentrasjonsleirer som noe «angivelig» hadde foregått under andre verdenskrig i Tyskland.¹³⁸ Hoaas hadde igjen fremmet sine egne holdninger i undervisningen. Han hadde også uttrykt at raseblandede barn fikk defekter og ble feilutviklet siden de var en blanding av raser.¹³⁸ Nå hadde justisdepartementet en helt annen sak. 5. september 1978 Formidlet VG at lektor Hoaas kom til å få sparken om 14 dager. Fylkesskolestyret i Nordland hadde fått en anbefaling om å innlede en avskjedssak mot han fra kirke- og undervisningsdepartementet.¹³⁹ Tre år etter brevet fra de fire jødene ble sendt til kirke- og undervisningsdepartementet, fikk de endelig gjennomslag for sin anmodning.

Det angår også deg

I 1976 kom boken *Det angår også deg* ut. Den er skrevet av Arnold Jacoby og baserer seg på erindringer til Herman Sachnowitz. Sachnowitz var en norsk-jødisk mann som ble sendt til Auschwitz sammen med sin far og sju søsken. Far og de tre søstrene mistet livet ved ankomst til konsentrasjonsleiren. De fire brødrene klamret seg til livet, men måtte gi tapt. Til slutt sto Herman alene igjen som en av 8 overlevende fra Donau-transporten og Auschwitz. Gjennom samtaler med Jacoby fortalte Herman om sine opplevelser under krigstiden. Det hele startet med fangeoppholdet på Berg fangeleir, videre til Auschwitz og til slutt Bergen-Belsen. Boken starter med å gi et innblikk i møter med sykdommer, epidemier, kritiske forhold i leirene, men også den terroren som tok livet av hele familien til Sachnowitz og hans medfanger. Boken gir innsikt i hvordan de mellommenneskelige relasjonene mellom medfangene utviklet seg i de ulike leirene.¹⁴⁰

---

¹³⁸ Hjort-Larsen, 1978: 10

¹³⁹ Magnus, 1978: 8

¹⁴⁰ Sachnowitz, 2023

I innledningen av boken forteller Sachnowitz om at arbeidet med å fortelle om sine opplevelser hadde sittet langt inne. Boken beskriver følelser som var vanlig å sitte inne med etter en slik traumatisk opplevelse. Den skildrer hvordan de slet med søvn ettersom overgriperne som regel alltid dukket da de når man lukket øyene.

I tretti år har jeg utsatt å skrive om min tapte ungdom. Ikke har jeg hatt helse til det; det finnes punkter i livet, små, harde knuter en ikke tør å røre ved frykt for at alt skal rakne. Heller har jeg ikke følt meg oppgaven voksen; å skildre noe som ingen kan skildre, å få andre til å fatte det ufattelige. Forsøket er dømt til å mislykkes, men likevel må jeg fortelle hva jeg husker best. Det skylder jeg alle mine døde.¹⁴¹

Den siste side av boken presiserer dette igjen. Sachnowitz fortalte om hvordan han følte det da han endelig hadde kommet hjem. Han beskrev hvordan han måtte kjempe videre og livet ville bli en strid, men en god en strid.

Jeg måtte ut av mørket og videre, til jeg en dag kunne kaste byrden av. En dag skulle jeg bli sterk igjen, sterk nok til å kunne fortelle sannheten – til hver den måtte angå sannheten om alle mine døde, seks til syv millioner jøder som ble systematisk utslettet i tysk konsentrasjonsleirer.¹⁴²

Herman Sachnowitz gjorde et portrettintervju med VG 18. september 1976 i forbindelse med bokutgivelsen. Reitan peker på hvordan det finnes en kortfattet referanse til folkemordets norske forstadier i intervjuet. Her fremheves det hvordan overgriperne i det norske Holocaust ble skrevet ut av historien gjennom språklige virkemidler. Antagonistene ble aktive i kraft av passivisering. Reitan tolker det ut fra sitatet «I 1942 ble hele hans familie ført til Tyskland». Gjennom dette tolkes det som at hovedpersonen selv bidro til å holde liv i et endimensjonalt bilde av hvem overgriperne var.¹⁴³ Sachnowitz understreket i intervjuet at han hadde besøkt Tyskland etter krigen og at han har rakt ut hånden til tyske ungdommer, for at vi skal lære å forstå hverandre slik at det som skjedde ikke skal kunne skje igjen.¹⁴⁴ Det kan tolkes til at Sachnowitz kun fokusererte på tyskere som de som sto alene bak deportasjonene. Han understreket i intervjuet at han ikke lengre kjente på hatet. Han ble spurt om hvorfor han ga en

---

¹⁴¹Sachnowitz, 2023: 6

¹⁴²Sachnowitz, 2023: 243-244

¹⁴³ Reitan, 2016: 153

¹⁴⁴ Kleivan, 1976: 29

kjeks til et tysk barn som tigget og svarte at hvis han ikke gjorde det hadde han opptrådd som sine tidligere plageånder.¹⁴⁴

I Aftenposten 29. september kunne man lese en artikkel som har tittelen «Auschwitz må ikke glemmes». Artikkelen kom ut i forbindelse med at Jacoby og Sachnowitz var æresgjester i den norske PEN-klubben. Sachnowitz fortalte i intervjuet at han ikke ønsket at det skulle bli en bok om hat og detaljerte grusomheter som han opplevde. Det var viktigere å gi et objektivt og sant bilde av det som hendte.¹⁴⁵

Erik Egeland skrev en kronikk i aftenposten 23. september 1976. Egeland valgte å innlede kronikken slik: «Det er sjelden at det trykte ord beveger sin ensomme leser så han brister i gråt. Boken- *Det angår også deg*. Utkommet i dag, har denne makt.»¹⁴⁶ Egeland stilte spørsmålet det var noen hensikt å rippe opp i dette nå. En tankegang som ble delt av flere på denne tiden. Til det svarte han:

Men når man har lest boken med den presise tittel «det angår også deg», er man ikke i tvil om dens misjon. Den forteller ikke bare om et stykke navnløst redselsfull fortid, men om tendenser som alltid ligger på lur i demoniske ideer og den menneskelige natur. Det skyldes dens grundighet at de ble realisert med en konsekvens som vil stå som en advarsel for alle tider.¹⁴⁶

Johan Borgen skrev en Kronikk i dagbladet som forsterker det inntrykket mange satt igjen med. Han valgte også å ordlegge seg slik som Egeland gjorde i sin kronikk. Han mener at verden aldri ville få nok av at ofre utmåler sine redsler enda en gang. Han henviste til Elie Wiesels ord til overlevende fra dødsleirene: «Skriv! Tal! Fortell verden på ny og på ny! Enhver har sine egne opplevelser å berette, og vi er fã»¹⁴⁷

Herman Sachnowitz beretninger vekket uten tvil følelser hos de fleste leserne. Dette er noe som gjenspeiles i omtalene til boken i flere av landets ledende aviser. Utgivelsen hadde en stor påvirkning på nordmenn, men nådde også et større publikum gjennom at den ble oversatt til en rekke andre språk. Ifølge Jon Reitan kan man se at boken førte med seg en større offentlig interesse for Holocaust. Han viste til bokens høye salgstall i Norge, og at Sachnowitz ble æret av Vad Yashem- Israels offisielle minnesmerke for jøder som ble drept under

---

¹⁴⁵ Aftenposten 1976

¹⁴⁶ Egeland 1976: 6

¹⁴⁷ Borgen 1976: 3

Holocaust.¹⁴⁸ I Romdalsposten kunne man lese at hvordan *Det angår også deg* skulle brukes i stiloppgaver for ungdomsskolen. Boken skulle trykkes i en forkortet skoleoppgave der den beste stilen ble belønnet med en tur til Israel og en pengepremie. Premien ble støttet av den norske staten.¹⁴⁹ Aftenposten publiserte det beste bidraget i stilkonkurransen i 1979. Stilen ble skrevet av eleven Runa Svare i 9a fra Sverresborg ungdomsskole. Tittelen på oppgaven «det angår også oss» beskrev store deler av synspunktene som meldte seg. Hun skrev: «dette angår så absolutt oss idag- vi som er unge. For det må være vår oppgave å hindre at det skjer igjen».¹⁵⁰ Avslutningsvis skrev Svare at boken burde være en vekker- opp av passiviteten og likegyldighetens dvale. Boken skulle også være med å bringe optimisme og tro gjennom de gode kreftene i mennesker, og at man kunne ha en troen på at det nytter å vitne om alle de millioner av de døde.¹⁵⁰ Responsen fra elever landet rundt var med på å vise hvilken påvirkning *Det angår også deg* fikk for ungdommen. Reitan peker på at skolevesenets bruk av boken kunne fremstå som en tidlig norsk institusjonalisering av Holocaust-minnet, og igjen en forløper til de senere skolereisene til Auschwitz og andre konsentrasjonsleirer.¹⁵¹ Boken ble også lest opp på radio gjennom vinteren 1979 der Tor Stokke leste den opp tre ganger gjennom uken. Det ble poengtert at opplesningen ble sørgelig aktuell gjennom at gamle nazister sto fram for å fortelle at konsentrasjonsleirene aldri hadde eksistert, og ingen jøder ble drept. Det ble gjort et poeng ut av denne radioopplesningen, at det var ekstra viktig i denne tiden ettersom at NRK ikke ønsket å vise Holocaust-serien. Gjennom radio kunne alle få kjennskap til «konsentrasjonsleirhelvete».¹⁵²

Boken kom i rett tid. Den hadde en effekt på andre norsk-jødiske tidsvitner, hevder Reitan. Flere sto fram og delte sine opplevelser med et større publikum, både muntlig og skriftlig. For de fleste overlevende var de vanligste reaksjonsformene og overlevelsesstrategier fortregning både i små og større sosiale grupper. Det å holde traumene på avstand og heller se framover var som oftest det vanligste for de gjenlevende jødene. For dem ble det redningen for å kunne gjenopprette et tilnærmet normalt liv.¹⁵³ Slike følelser satt Sachnowitz med selv, og han beskrev selv sine problemer. Først etter 30 år maktet han å gå i gang med bokprosjektet.¹⁴¹

---

¹⁴⁸ Reitan 2016: 152

¹⁴⁹ Romdalsposten 1978

¹⁵⁰ Svare, 1979: 6

¹⁵¹ Reitan 2016: 154

¹⁵² Dagbladet 1979: 20

¹⁵³ Reitan, 2016: 154

Tv-serien «Holocaust»

Over fire kvelder i april 1979 gikk den amerikanske tv-serien *Holocaust: the story of the family Weiss* på NRK. Handlingen tar for seg en oppdiktet jødisk families vanskeligheter med å overleve naziregimets terror. Tv-serien følger familien Weiss og deres skjebne fra krystallnatten og til avslutningen på andre verdenskrig.¹⁵⁴ «Holocaust» var basert på Gerald Greens skjønnlitterære bok fra 1978. Boken portretterer de to tyske familiene Dorf og Weiss, med hovedkarakterene Erik Dorf og Rudi Weiss. Boken tar for seg utviklingen til Erik Dorf og hvordan han endte opp som SS-offiser. Boken gir også et innblikk i Rudi Weiss liv og hvordan han som jøde overlevde forfølgelsene.¹⁵⁵ Året i forveien hadde tv-serien blitt vist på amerikansk tv og det ble utløst en stor debatt her til lands om hvordan fremstillingen av jødeforfølgelsen i serien ble framstilt. Mye av kritikken gikk ut på at serien hånte ofre og alle gjenlevende. Andre innvendinger gikk ut på at den ikke var realistisk nok, at historiske kjensgjerninger ble fordreiet gjennom handlingen, men også at den hadde kommersielle formål og holdt ikke kunstneriske mål.¹⁵⁶ I starten av 1979 nådde diskusjonen sitt første store høydepunkt, om hvorvidt serien skulle bli sendt eller ikke. NRK meddelte at serien ikke skulle vises på norske tv-skjermer. En person som sto i sentrum for diskusjonen var programsjef Rigmor Hansson Rodin. *Holocaust* hadde tidligere hatt suksess i Tyskland, men på tross av dette mente Rodin at beslutningen ikke kunne revurderes. Argumentet fra Rodin utspilte seg på samvittighet. Serien fremsto som en såpeopera, og hadde flere historiske feil mente Rodin, og derfor følte det ikke rett å sende den. «Masse mord som fjernsynsunderholdning er for meg prostitusjon» formidlet Rodin til Dagbladet i et intervju.¹⁵⁷ Rodin sto for denne beslutningen i tiden etter visningen. For Rodin mente serien aldri skulle fått et norsk publikum: «Gjennom dokumentarfilm og fiction kunne jødernes historie og nazismen blitt behandlet på en helt annen og betydelig mer seriøs måte.»¹⁵⁸

Det at NRK ikke ønsket å vise serien satte i gang en stor diskusjon. Henvendelser til statskanalen kom fra alle kanter. Mendelsohn trekker fram at en av henvendelsene om å vise serien kom fra Det Mosaiske Trossamfund i Oslo. Enquête som avisene foretok kunne gi

---

¹⁵⁴ IMDB, u.å

¹⁵⁵ Green 1978

¹⁵⁶ Mendelsohn 2019: 785

¹⁵⁷ Maerz 2010: 135-136

¹⁵⁸ Rodin 1979

svar på at flertallet av befolkningen mente at filmen hadde en misjon, som igjen ga kunnskaper om krigsårene som mange manglet. Mange mente at alle problemene og redslene ble manifestert på en måte som grep dem, og gjennom en slik serie ble alt mer levendegjort enn hva mange dokumentarfilmer ikke klarte.¹⁵⁹ Aviser over hele landet viet store spalteplasser i tiden når serien gikk over tv-skjermene. Flere avisartikler kastet lys over de ulike reaksjonene rundt serien. De fleste er positive, men blant mange av disse kunne man finne en del negative reaksjoner. En av de som var kritisk til serien var Elie Wiesel. Wiesel ble sendt til Auschwitz som ung gutt og overlevde mirakelløst. Etter krigen reiste han til Frankrike og startet på sin forfattervirksomhet. Hans store budskap rundt forfølgelsen var at man aldri skulle glemme det som hendte, ikke for å holde hatet ved like, men for at vi skal bevare vår menneskelighet. I 1979 var Wiesel professor ved Boston Universitet. 31.mars 1979 la VG fram en artikkel skrevet av Elie Wiesel til avisen der han kommer med sine betraktninger rundt tv-serien *Holocaust*. Wiesel skrev om at han hadde et sterkt håp om at en slik serie som skulle utspille seg over ni-ti timer kunne være med på å bli et slags vitnesbyrd over hva hans generasjon hadde gjennomgått. Han presiserte hvor betydningsfull en slik serie kunne være for å være med å bevise at Holocaust faktisk skjedde. For han og andre overlevende var den viktigste kampen å kunne være med å fortelle sin historie til de som enda ikke var født, slik at de som sto bak grusomhetene ikke kunne vinne.¹⁶⁰ Wiesels største kritikk rundt serien ligger på troverdigheten. Han la til at det var lagt ned dårlig forskning og forarbeid. Slik skildret han store deler av kritikken:

Ja. Og verre er: mangel på respekt for emnet og folkene. Resultat: et mylder av historiske feil og faktisk tabber. Det er alt et spørsmål om troverdighet. Hadde filmen vært ren fiction eller dokumentarisk ville den ha oppnådd langt mer. Blandingen av de to formene skaper forvirring. Og på grunn av temaets følsomhet er sammenrottingen farlig og villedende.¹⁶⁰

Wiesel likte ikke hvordan en del av scenene var fremstilt. Flere av disse trakk han fram som smakløse. Han pekte på at en slik filmatisering av slike tragiske hendelser ikke hører hjemme på lerretet.

Vel, jeg kan ikke annet enn å gi uttrykk for min indignasjon. Å nytte spesielle kinoeffekter og spesialtricks for å beskrive det ubeskrivelige er etisk klanderverdig:

---

¹⁵⁹ Mendelsohn 2019: 785

¹⁶⁰ Wiesel 1979: 24

det er en fornærmelse. Det eksisterer lidelse som man ikke må navngi og absolutt ikke vise for offentlig forbruk.¹⁶¹

Wiesel poengterte mot slutten av artikkelen at dette kun var innvendinger mot serien, men at serien ble vist verden rundt uansett. Da serien først ble vist, mente han at serien måtte oppfordre til debatter. Norge måtte lære av USA sine feil rundt visningen, og heller se mot andre europeiske land der serien har vært ledsaget av debatter.¹⁶²

Holocaust utløste slik som Wiesel hadde håpet på. Det ble satt i gang store diskusjoner rundt serien. *På Sparket* var et norsk aktualitetsmagasin med Per Øyvind Heradstveit som gikk på NRK fra 1975 til 1981.¹⁶³ Her ble det satt i gang en diskusjon rundt serien. I programmet deltok de tre eks-fangene Trygve Bratteli, Leo Eitinger og Kai Feinberg. Sammen med de tre overlevende deltok motstander av serien, kulturredaktør Hans Fredrik Dahl, og to unge elever i et panel. Leo Eitinger delte flere betraktninger rundt tv-diskusjonen i Aftenposten 20.april 1979. Eitinger trakk fram Eli Wiesels betraktninger i den form at hvis visningen skal ha noen mening, burde den diskuteres. Denne påstanden delte Eitinger med Wiesel, men han mente fokuset rundt debatten var feil. Fokuset burde heller ikke ligge på hvorvidt serien var en «soap-opera» eller ikke, men heller om bakgrunnen til rasismens og nazismens herjinger, om den dypere forståelsen av ofrenes lidelser, om mulighetene til å hjelpe dem på en noenlunde effektiv måte og til slutt ikke minst veiene til å forstå og forebygge en lignende katastrofe. Eitinger la til grunn at 50 minutter ble satt av til programmet, og ville presisere at alt av betydning vil ikke kunne besvares på den korte tiden. For Eitinger bunnet en del av frustrasjonen på at det spørsmålet som de unge paneldeltakerne ikke ble stilt på grunn av tid. Det ble lagt fram at de to la fram før programmet startet, at de ønsket å stille spørsmålet: «om ikke jødene verden over måtte føle stor utrygghet etter det som hadde skjedd under den annen verdenskrig».¹⁶⁴ Eitinger presiserte i artikkelen at han anså det spørsmålet så sentralt og betydningsfullt at det absolutt fortjente et svar. I søken på å finne et svar på spørsmålet blir et aspekt ved ofrenes situasjon trukket fram. Når man innså at tysk og tysk-okkuperte områder ikke var et trygt sted å være, var mulighetene for å flykte små. Ofrene ble møtt av stengte grenser. Eitinger viste til hvordan han selv sto i lange køer foran ambassader i Praha 1939, der så og si alle vendte tilbake uten visum noen steder. En slik avvisning etterlot dype spor i de

---

¹⁶¹ Wiesel 1979: 24

¹⁶² Wiesel 1979: 24

¹⁶³ Wikipedia 2022

¹⁶⁴ Eitinger 1979: 2

rammedes bevissthet, og at man ikke måtte glemme at situasjonen var veldig lik etter at krigen var over. Videre fremhever han staten Israel som tok imot alle jøder som ønsket å komme dit. Han rettet derfor kritikk mot bevegelser eller aksjoner mot eksistensen av staten Israel på denne måten: «Mot Israels rett til å bestå som stat og dermed til å bestemme selvstendig over sin innvandringspolitikk, automatisk, dvs. Ubevisst, oppfattes som antisemittisk, fordi den øker jødernes utrygghetsfølelse likegyldig hvorenn i verden de befinner seg».¹⁶⁵

Leo Eitinger hadde i mange år før «Holocaust-serien» kom ut, undersøkt overlevende senskader som etter opphold i konsentrasjonsleirene. Han hadde vært med på å skrive tre bøker og mange artikler om emnet. Gjennom forskningen kunne Eitinger se at den yngre generasjonen hadde det vanskelig for å forstå sine foreldre som overlevde utryddelsesleirene. De unge hadde vanskeligheter med å forstå hvorfor ikke den eldre generasjonen ikke kjempet i stedet for å bli sendt til konsentrasjonsleirene. Forskningen viste at de som overlevde ofte led psykisk og slet med å få varme og gode forhold til sine barn. De var heller ikke i stand til å formidle det de hadde gjennomgått. Eitinger så at visningen «Holocaust» hadde rettet noe på dette forholdet. Han poengterte at han ikke hadde sett serien selv og heller ikke hadde planer om det ettersom han selv hadde opplevd Holocaust. Eitinger viste til hvordan flere unge mente serien hadde bidratt til større åpenhet rundt Holocaust. Han pekte på at flere identifiserte seg med enkeltmenneskers skjebne som man fikk servert gjennom serien. Dokumentarfilmer får man ikke et slikt forhold til. For Eitingers del viste serien at den var viktig å sende ut fra hvilken virkning den hadde i Vest-Tyskland på denne tiden, og at den nådde ut på en måte som vitenskapelige bøker ikke klarte.¹⁶⁶ I et intervju med Drammens Tidende fortalte Eitinger at forståelsen for det som hendte hadde blitt mye større, og at derfor veiet fordelene om å vise *Holocaust* opp for manglene. Han poengterte at han gjerne heller ville sett en mer elevert fremstilling, men at man ikke skal være redd for å vise sannheten. Når han fikk spørsmål om *Holocaust* vil bli en belastning for jøder som enkeltpersoner ble han veldig engasjert. Han svarte på denne måten

Det må DERE avgjøre. Ikke oss jøder. Blir det en belastning, er det en stor skam. Det at du reiser spørsmålet er nokså ille allerede. De stakkars få jøder det går ut over er ikke så alvorlig. Det er heller den norske folkesjel det vil ramme. Hat er ikke skam for

---

¹⁶⁵ Eitinger 1979: 2

¹⁶⁶ Wærhaug, 1979: 32

den som blir hatet, det er en skam for den som hater. Det er lettere å være offer enn å være forfølger. Om verden tillater en slik bølge på ny, er det ikke vår skyld, da er det (din og massemedienes) hver enkelt personlige skyld.¹⁶⁷

Som nevnt stilte Kai Feinberg også opp i *På sparket* som en annen jødisk overlevende fra Auschwitz. Under programmet la han vekt på at han fortsatt fikk anonyme brev med påstander om at jødeutryddelsen aldri hadde funnet sted, og at det kun var en jødisk sammensvergelse. Det ble beskrevet at svaret hans på dette kom som en dirrende intens anklage som gjorde et sterkt inntrykk. Videre kunne han fortelle at det var lite å bearbeide norske politifolk for arrestasjonen av jødene.¹⁶⁸ Ut fra de to overlevende fra Auschwitz kan det trekkes ut at for de var det viktigste poenget var at man skal kunne unngå at noe slikt kan skje igjen. Serien *Holocaust* og boken *Det angår også deg* var med på å bringe jødiske overlevende ut i offentligheten. Dette gjenspeiles gjennom at Feinberg begynte å dele sin historie med offentligheten for første gang.

Kai Feinberg satte seg ned og fortalte sin historie i Dagbladet i 1979. For Feinberg var dette første gangen han stilte til intervju. Intervjuet kom i kjølvannet av «holocaust-serien». Intervjuet var detaljert, og ga et innblikk i hvordan hele Feinbergs reise hadde vært. Feinbergs navn dukket opp i boken *Det angår også deg*. Herman Sachnowitz beskrev hvordan han fant Feinberg liggende på bakken ned i seien og pustet så vannet sprutet og boblet. Sachnowitz beskrev hvordan han så en felles kamerat som hadde mistet alt håp etter at han nettopp hadde hørt at hans far og onkel var død og en annen onkel lå for døden. Feinberg fortalte at han hadde flaks som overlevde.¹⁶⁹ I intervjuet kunne han fortelle om at noe kunne skje med dem, og at han i 1943 fikk beskjed om at noen fra NS hadde lett etter han. Beskjeden var at søsteren ville bli arrestert hvis han ikke meldte seg. Som han selv sa: «på bakgrunn av det vi vet i dag, høres det litt rart, men dengang var det utenkelig at jeg ikke skulle melde meg».¹⁷⁰ Han beskrev at det var optimisme gjennom hele ferden med «Donau» men at det endret seg raskt ved ankomst. Kun Feinberg med to onkler, en fetter og far kom seg til mottakelseleiren i Birekenau. Resten av familien ble sendt direkte til gasskamrene uten at Feinberg visste det på den tiden. Han kunne videre fortelle om hvordan han mistet onklene og faren sin, og hvor alene han følte seg. I episoden Sachnowitz nevnte i sin bok, hadde Feinberg dette å si: Jeg

---

¹⁶⁷ Risvik, 1979: 13

¹⁶⁸ Stavanger Aftenblad 1979: 21

¹⁶⁹ Smith, 1979: 17

¹⁷⁰ Smith, 1979: 17

ville ikke mer. Jeg ville ikke mer. Og skulle sendes i gasskammeret».¹⁷⁰ På grunn av at det ikke var noen transport til gasskamrene på det tidspunktet, overlevde Feinberg. Ved neste seleksjon av de som skulle sendes til gasskamrene, var ikke Feinberg lengere i den seleksjonen. Plutselig befant han seg i seleksjonen som skulle leve. Da året ble 1944 hadde Feinberg allerede blitt en «gammel fange». Han fikk da hjelp av andre fanger for å bli holdt i live, slik at han kunne komme seg hjem og fortelle. Dagen Feinberg ble befrikk var 24. januar 1945. Han trodde at mye av grunnen til at han overlevde var at han ikke forsøkte å overleve. I samme artikkel kom Feinberg med stikk til lektor Hoaas om hvor provosert han ble når noen mente at det ikke var noe folkemord i Auschwitz. Mot slutten av artikkelen delte Feinberg sine tanker om fremtiden. Han var også redd for hvordan mennesker ville reagere på Auschwitz om hundre år da han så hvordan Holocaust-benektene trådte fram slik som Hoaas.¹⁷¹

Julius Paltiel og Robert Savosnick som var to andre jødiske overlevende fra Auschwitz fikk spørsmål angående serien i Adresseavisen. De var litt uenige i troverdigheten til serien. Paltiel mente at *Holocaust* fremstilte jødeforfølgelsene på en troverdig måte. Savosnick mente at virkeligheten var mye verre enn det som ble framstilt. I likhet med Feinberg og Eitinger, var Paltiel og Savosnick enige om at det rette var å sende *Holocaust*. For dem var læringsutbytte av en slik dokumentarfilm det viktigste. Paltiel hadde et håp om at alle som så serien skulle kunne lære av den slik at man ikke skulle oppleve noe sånt igjen. Savosnick mente at en slik dokumentarfilm burde bidra til at terskelen ble lavere for at flere dokumentarfilmer ville bli vist. Han påpekte at det vil være med å gi en større forståelse over hva som egentlig skjedde.¹⁷²

Susanne Maerz skrev i sin avhandling at *Holocaust*-debatten var med i en slags prosess for å avtabuisere temaer som Holocaust. Debatten var med på å gi en større forståelse for hva som skjedde med de norske jødene, som igjen kunne fungere som en døråpner til å se det norske medansvaret for deportasjonene.¹⁷³ Fra de jødiske perspektivene som er funnet, ser man at fokuset ligger på å fortelle enkeltpersoners skjebner under krigen. Leo Eitinger som fortalte store deler av sin egen historie i rettsaken til Vidkun Quisling, la mest vekt på læringspotensialet av de historiene som ble fortalt. Han ønsket at historiene skulle være med på å forhindre at det kunne skje igjen. Det var med på å gi en større forståelse av temaet.

---

¹⁷¹ Smith, 1979: 18

¹⁷² Adresseavisen, 1979: 9

¹⁷³ Maerz, 2010: 147-150

Historiene var med bringe temaet med videre inn i 1980- årene, der det skulle videreføres og tydeliggjøres.

Kapittel 6 1980-tallet: Norges medansvar mer aktuelt

Stein Ugelvik Larsen kaller 1980-tallet for «den norske historikerstridens første periode». Dette begrunnes med at ny forskning og nye impulser av tredjegerasjonen av historikere meldte seg inn. 1980-tallet skiller seg ut fra de andre periodene ettersom at mediene blant annet ble sterke pådrivere og medspillere til debatter rundt Holocaust blant annet. Mediene la opp til flere krigshistoriske debatter og inspirerte mange til å delta. Gjennom 80-tallet kom det enda flere publikasjoner av bøker som omhandlet andre verdenskrig. Ulike forhold rundt andre verdenskrig ble tatt opp i disse bøkene.¹⁷⁴ 1980-årene førte med seg flere dokumentarbøker, romaner og vitenskapelige verker som omhandlet historien om deportasjonen av de norske jødene.¹⁷⁵ Publikasjonene la opp til at flere traumatiske aspekter ved andre verdenskrig kunne tre fram i offentligheten. Mot slutten av 1970- og starten av 1980-tallet kunne man se en endring i avisenes partitilknytning. I 1984 hadde tallet på aviser definert som en partiavis (aviser med relasjoner til et politisk parti) gått ned til 40% fra 64% i 1966. Nedgangen i antall aviser som ble kvalifisert som partiavis var sterkest mellom 1972 og 1978. Mye skyldtes splittelsen av venstre og at storparten av de tidligere venstreavisen erklærte seg uavhengige.¹⁷⁶ En slik utvikling i pressen kan være en faktor for at norsk krigshistorie ble utforsket på andre måter enn før. Nye problemstillinger knyttet til norsk medansvar rundt deportasjonene av jødene kunne bli mer aktuelt i nyhetsbilde enn før.

Solkorsets tegn

Slik som man kunne se på 1970-tallet kom det ut kontroversielle tv-programmer også ut på 1980-tallet. I 1981 sendte NRK serien *I solkorsets tegn*. I serien ble originalopptak fra krigen gitt med forklaringer fra programlederen. Flere personer ble intervjuet gjennom serien. Intervjuobjektene ble valgt ut fra en gruppe personer. Blant intervjuobjektene kunne man finne akademikere som historikeren Hans Fredrik Dahl og juristen Johs. Andenæs. Tidsvitner som tidligere partisekretær i arbeiderpartiet, Haakon Lie var med i serien sammen med den norske jøden og en av 12 overlevende fra Auschwitz Robert Savosnick. I serien ble det også trukket fram åtte tidligere medlemmer av nasjonal samling eller dets under-organisasjoner

---

¹⁷⁴ Larsen 1999: 25

¹⁷⁵ Maerz 2010: 152

¹⁷⁶ NOU 2000: 15

som fikk uttale seg.¹⁷⁷ Serien førte med seg sterke protester siden det sett på som at Haagen Ringnes (programleder og serieskaper) forsøkte å gi det gamle NS et menneskelig ansikt. Store deler bak misnøyen lå bak at NS-medlemmer ble framstilt som vanlige mennesker. Tidligere i krigshistorien ble de som sett på som en del av «de andre», men nå virket det som at de ble portrettert som en del av «oss».¹⁷⁸

I solkorsets tegn ble sendt over fire episoder. Det var en dokumentarserie som tok for seg Nasjonal Samlings rolle under okkupasjonen av Norge. Jødeforfølgelsen ble en del av den tredje episoden av serien. Robert Savosnick ble sentral i denne episoden. Han fortalte at han trodde vanlige NS-medlemmer kjente til av deportasjonene av jødene i landet. Savosnick kunne fortelle at det var vanlige NS-medlemmer og statspolitiet som hadde ført de norske jødene ned til kaien. Han understreket at han ikke var sikker på om de personene som hadde ført dem dit var klar over hvilken skjebne jødene skulle møte når de forlot Norge. Når det gjaldt Vidkun Quisling, så var ikke han i noen tvil om at han og hans krets visste hvilken skjebne som møtte jødene. I programmet ble man også servert tidligere NS-medlemmers oppfattelse rundt jødedeportasjonene. Svarene var ulike fra personene som ble intervjuet. Noen kunne anses å være moralske medskyldige, der andre benektet at de hadde visst at jødene skulle sendes i døden. I innslaget med de tidligere NS-medlemmene fulgte kommentarer fra Hans Fredrik Dahl. Han hevdet at de færreste NS-medlemmene hadde kjennskap til hva som skulle skje med jødene. Savosnick hevdet i et intervju snitt, at han mente å tro at frontkjemperne visste om det.¹⁷⁹

I solkorsets tegn viste det norske folk at intervjudeltakerne hadde ulike oppfatninger omkring hva som skjedde i jødedeportasjonene. Det ble også vanskelig å kunne tolke hvordan rasismen var hos de enkelte medlemmene i NS. Serien kan bli sett på som en åpning til å utforske flere aspekter ved Holocaust i Norge. Nå ble Holocaust presentert med en annen vinkling. Det ble utforsket aspekter som ikke kun fokuserte på at den tyske okkupasjonsmakten hadde eneansvar for at norske jøder ble sendt ut av landet. Det at tidligere medlemmer av Nasjonal Samling kom ut, og fikk formidle sin historie, kan være et tegn på at tiden var inne for å diskutere flere aspekter rundt det. Noe som er svært interessant er hvordan en jødisk overlevende reflekterer rundt hva enkelte nordmenn visste om hva som skulle skje med jødene. Tidligere uttalelser av jødiske overlevende har vært likt vinklet som det norske

---

¹⁷⁷ Maerz, 2010: 157

¹⁷⁸ Maerz, 2010: 25

¹⁷⁹ Maerz, 2010: 159

narrative, der den tyske okkupasjonsmakten hadde all skyld. Savosnick som valgte å formidle hvem som sto bak arrestasjonene, og pekte på at nordmannen Vidkun Quisling og hans krets hadde kjennskap til ugjerningene.

Jeg ville ikke dø

Robert Savosnick deltok ikke bare på *I solkorsets tegn* på 1980-tallet. I 1986 publiserte Robert Savosnick sin egen selvbiografi med hjelp av Hans Melien. Gjennom boken forteller Savosnick sin egen historie, fra hans arrestasjon, til han ble befridd fra konsentrasjonsleirene i 1945. Boken tar for seg hvordan norske jøder ble behandlet i konsentrasjonsleirene, samt hvordan det var å leve med slike traumatiske erfaringer i ettertid.¹⁸⁰ I forordet uttrykte Savosnick at boken er skrevet for generasjonene som er vokst opp etter krigen. Der han mente at mye av det som skjedde er ukjent for dem, og at de har krav på å få vite hva rasisme kan føre til. Historien kan ikke pakkes bort, man kan tilgi, men aldri glemme poengterte Savosnick.¹⁸¹ Savosnick formidler det på denne måten på hvorfor han velger å komme ut med boken:

Jeg føler det som min plikt å formidle kunnskapen om denne umenneskelighet. Det gjør vondt å rippe oppå i det. Men det må gjøres. Det skylder jeg alle tusener av fanger som ikke kom tilbake og derfor ikke kan fortelle om sine pinsler [...]De har ikke fått noen gravsten [...]mine memoarer får være det minnesmerke jeg kan bidra med.¹⁸²

Som for andre jødiske overlevende tok det en god stund før flere kom ut med sin egen historie. Det at flere norske jøder hadde delt historien sin før Savosnick kan ha vært en faktor for at han nå kom ut med sin egen historie. En tolkning vil også kunne være at man følte tiden var moden for det nå, både for han selv, men også for resten av det norske samfunnet.

Savosnick gikk kritisk til verk for å beskrive hvordan norsk politi var delaktige i deportasjonene. Når han beskriver at de norske jødernes radioer ble beslaglagt, understreket han at flere i norsk politi varslet om dette på forhånd og om påtenkte arrestasjoner, Andree politimenn utførte alle pålegg og aksjoner fra tyskerne i perioden 1940-1943. Savosnick viste

---

¹⁸⁰ Savosnick, 1986

¹⁸¹ Savosnick, 1986: 7

¹⁸² Savosnick, 1986: 16

til hvordan politimenn var et viktig ledd i kjeden som forårsaket at norske jøder mistet livet. Savosnick viste til hvordan dette sto i sterk motsetning til Danmark der nesten alle seks tusen jødene ble reddet.¹⁸³ Det refereres til et sitat fra Per Ole Johansen i boken. Sitatet er trukket frem for å fram hvordan jødene ble sviktet av norsk politi. Sitatet nevner: I Norge klarte ikke, eller ville ikke, det norske politiet redde jødene. Savosnick trekker frem en episode når han skulle få stemplet J i passet sitt på politikammeret i Trondheim. Her ble han møtt av en politimann som stemplet passet uten en mine.

Han foretok stemplingen som den naturlige ting i verden. Var han brydd? Neppe. Var han nazist? Neppe. Var han antisemitt? Eller var han ganske enkelt bare en byråkrat som utførte ordre uansett hvem ordren kom fra? Her sto jeg foran en person som gjennom hele min oppvekst representerte den øvrighet som skulle sørge for orden, rettferdighet og beskyttelse mot overgrep. Ikke et ord. Ikke en beklagelse.¹⁸⁴

Selv om han Savosnick stilte spørsmål ved politiets rolle i arrestasjonene, tar han opp hendelser der enkelte politimenn kom med advarsler til han og andre jøder. Han forklarte hvordan lensmannen trappet opp på jobben til Savosnick 25.oktober 1942 for å fortelle at de kom for å arrestere han dagen etter. Savosnick tolket det som en klar advarsel, men valgte ikke å rømme.¹⁸⁵ Boken gir et inntrykk av hvordan jødiske overlevende begynte å rette noe kritikk mot den norske deltakelsen i deportasjonene. I tiden fram mot 80-tallet kom flere jøder ut med sine historier. Gjengangerne i fortellingene hadde kun den tyske okkupasjonsmakten som ene og alene ansvar for ugjerningene. Savosnick rettet ikke sterke skyts mot det norske statspolitiet, men viste til hvordan de fleste fulgte ordrer uten en mine, og at statspolitiet foretok arrestasjonene. De sørget for at norske jøder ble sendt ut av landet. Det faktum at Savosnick viste til et sitat fra boken *Oss selv nærmest- Norge og jødene 1914-1943* viste hvordan han rettet noe kritikk for norsk deltakelse. Boken som var skrevet av Per Ole Johansen tok for seg ulike forhold mellom norske myndigheter og jødene i landet. Den hadde som formål å gi et inntrykk om hvordan fremmedfrykten for jødene kunne oppstå i landet. Boken viste til hvilken ulempe den jødiske befolkningen hadde hatt i Norge i årene før krigen, fram til deportasjonene i 1942-43. Boken er delt opp i ni kapitler der Johansen retter fokuset

---

¹⁸³ Savosnick, 1986: 21

¹⁸⁴ Savosnick, 1986: 23

¹⁸⁵ Savosnick, 1986: 30

mot nordmenns holdninger til jødene i mellomkrigstiden, men også politiets betydning og rolle i deportasjonene. Den var en av de første bøkene som drøftet det norske medansvaret.¹⁸⁶

Boken til Robert Savosnick fikk beskjeden omtale i avisene etter utgivelsen. Noen få salgsannonser ble publisert i avisene. Aftenposten sammen med noen andre aviser publiserte en artikkel som omtalte bøkene til Savosnick og Mathilde Reichelt Knutsen. Knutsens bok omhandlet hennes tid fra fangenskapet på Grini og siden Ravensbrück. Artikkelen fremhevet at begge hadde beskrevet at de endelig følte at de orket å skrive sine historier ettersom de kom først ut på dette tidspunktet. Leo Eitinger kommenterte utgivelsen til Savosnick med å understreke at det aldri blir nok utgivelser av tidligere av konsentrasjonsleirfanger. Budskapet måtte gjentas så ofte som mulig ettersom forbrytelser var raskt å glemme.¹⁸⁷ Der Savosnick gikk noe inn på norsk medansvar, var boken til Johansen tett på det. Rikspresen og lokalaviser omtalte denne boken i stor grad. Boken sjokkerte de norske folk med nye historiske perspektiver som var lite utforsket på denne tiden. Innholdet i publikasjonene i norske aviser rettet seg mot to hovedperspektiver som var kritikk av det nasjonale konsensussyndromet, og et oppgjør med den norske «skammen» knyttet til jødeaksjonene.¹⁸⁸ Adresseavisen skrev en anmeldelse av boken. Tittelen av anmeldelsen var «knyttneve i vår selvgodhet». Avisen omtalte at boken plasserte seg sentralt i debatten omkring nordmenns forhold til fremmede. Anmelderen viste til hvordan mange nordmenn har i lang tid vist uvitenhet, smålighet, intoleranse, fordommer og overgrep. Avisen mente at dokumentasjonen av jødefiendtligheten boken kom med var et lite hyggelig aspekt ved vår nære historie. Anmeldelsen trakk frem hvordan Johansen viste til hvordan politivesen, lensmannsetaten og dommerstand bidro til å legge til rette for deportasjonene av de norske jødene. Avslutningsvis poengterte anmeldelsen at boken ikke måtte bli oversett.¹⁸⁹

Boken til Johansen ble også møtt med noe kritikk. Einar Diesen, som var mangeårig journalist og sjefsredaktør i Aftenposten, skrev en anmeldelse av boken. Anmeldelsen sto på trykk 27. september 1984 med overskriften «stengte grenser». Han rettet kritikk mot at Johansen tok seg friheter i hvilke kilder han inkluderte. Diesen uttrykte at Johansen samlet inn materiale som kun ønsket å bevise påstandene han serverte i boken. Diesen uttrykte videre at han er klar over at det har foregått handlinger i Norge som har vært ubedragelige tegn på motvilje mot

---

¹⁸⁶ Johansen, 1984

¹⁸⁷ Bugge, 1986: 32

¹⁸⁸ Reitan, 2016: 164

¹⁸⁹ Nyrønning, 1984: 11

jøder. Han ville imidlertid ikke være med på kritikken mot håndhevere av loven. Dette ble poengtert avslutningsvis i anmeldelsen.

Men skulle noen forsker få lyst til å skrive en bok derom når et halvt år århundre til er gått hen, så ville det kanskje være greit å huske at selv om det er rasister her i landet- og det er det dessværre- så har lovverket og dets håndhevere utelukkende praktiske motiver.¹⁹⁰

Den brede omtalen av boken tyder på at det ikke lenger var en konsensusfortelling om norsk krigshistorie, og at temaer som tidligere hadde vært lite utforsket nå fikk mer oppmerksomhet av pressen og av historikere. Det faktum at Savosnick som norsk overlevende jøde refererte til Johansen viser at slike verk kunne bane vei for norske jøder for å rette kritikk mot det norske medansvaret.

Oskar Mendelsohns store livsverk

1980-tallet var med på å gi det største verket om jødernes historie i Norge. Lektor Oskar Mendelsohn utga andre del av sitt store livsverk i 1986. Verket besto av to bind og det første bindet ble utgitt i 1969. Mendelsohn brukte nesten fire tiår av sitt eget liv viet til dette prosjektet som ble slått sammen til en bok på 959 sider illustrert med unike historiske bilder, illustrasjoner, alle av Mendelsohns opprinnelige tabeller, litteraturliste og personregister. Mendelsohn berget livet ved å flykte til Sverige under andre verdenskrig. I 1949 fikk han i oppdrag av det Mosaiske Trossamfund om å skrive om de norske jødernes historie i Norge gjennom 300 år.¹⁹¹ Der første bind omhandlet tiden fram mot 1940, handlet bind nr. 2 om tiden fra 1940 til nåtiden. Mendelsohn kunne selv fortelle til Adresseavisen ved utgivelsen hvor krevende arbeidet med bind 2 hadde vært. Han hadde allerede begynt å skrive bind 2 når bind 1 ble utgitt. Tilgangen på nye opplysninger som han mente måtte være med gjorde prosessen lengere enn først antatt.¹⁹² Historiker Berit Reisel uttalte i nyere tid «i ettertid er det nesten ufattelig at noen kunne komme på en slik tanke som å bruke krefter på historieskriving da første prioritet må ha vært å finne fotfeste og forsøke å fortsette å overleve».¹⁹³ Mendelsohns verk kan bli sett på et standardverk som har vært til stor nytte for alle som

---

¹⁹⁰ Diesen, 1984: 6

¹⁹¹ Helberg, 2019

¹⁹² Nyrønning, 1986: 15

¹⁹³ Helberg, 2019

forsker på jødernes minoritetssamfunn og historie i Norge. Verket har blitt høyt verdsatt mye på grunn av hvordan Mendelsohn bruker en forsiktig fortellerstil. Dette på tross av hvordan han selv fikk kjenne på grusomhetene på nært hold, og mistet mange av sine kjære familiemedlemmer. Mendelsohns forsiktige fortellerstil fremheves i anmeldelsene av boken. Thorleif Sæther skrev en kronikk i avisen Dagen. Sæther priste arbeidet Mendelsohn hadde lagt ned og at han fortsatt hadde helse til å få utgitt verket i en alder av 74 år. Han pekte på det arbeidet som var gjort av Mendelsohn var så viktig, og mest sannsynlig ville ingen andre være i stand til å gjøre det på en bedre måte. Sæther mente at alt som presentert i boken var dokumentert og ytterst riktig fremstilt. Han fremhevet Mendelsohns forsiktige fortellerstil.

Selv smertelig berørt av de grusomme begivenhetene gjennom krigs- og okkupasjonsår- lar seg aldri affektere av disse. Ikke en eneste gang har han latt de store følelser slå ut, de som så lett kan forskusle ordenes rette valør- redusere deres gjennomslagskraft og forringe troverdigheten.¹⁹⁴

Avslutningsvis stilte Sæther spørsmål rundt ved hvor lite verket hadde blitt omtalt i media, og hvor få autoritative anmeldelser som fantes av boken. Han skrev at han satt igjen med en litt ekkel følelse på grunn av dette, og at det ikke kunne være tilfeldigheter at tausheten eller «forglemmelsen» av verket forgikk. Selv om spørsmål knyttet til norsk medansvar fikk et oppsving under andre verdenskrig på 1980-tallet, var det fortsatt i liten skala..

Avisen i Mendelsohns hjemby Trondheim skrev om verket ved utgivelse av bind 2. De fremhevet hvordan Mendelsohn redegjorde for trakasseringene, fengslingene, deportasjonene, oppholdet i konsentrasjonsleirene, de jødiske flyktningene som dro til Sverige og de som ble igjen i skjul, med detaljrik kunnskap. Avisen pekte på hvordan Mendelsohn fremhevet propagandaens rolle under krigen, og hvordan den viste seg i avisspaltene. Avisen skrev: «hele hans behandling av krigen og oppgjøret med den er uhyre interessant lesning som ikke alltid tegner et like positivt bilde av nordmenn».¹⁹⁵ I et intervju med Aftenposten svarte Mendelsohn på hvordan det var å holde faglig distanse til stoffet.

---

¹⁹⁴ Sæther, 1987: 17

¹⁹⁵ Nyrønning, 1986: 15

Jeg mener å ha lært at sakligheten tjener mitt budskap best, alt jeg har klart å holde på avstand på dagen, har jeg fått igjen om natten. Tredve av mine nærmeste endte sitt liv i gasskammeret. Det er mange å huske på.¹⁹⁶

Boken til Mendelsohn skilte seg veldig ut sammenlignet med andre bøker skrevet av norske jøder. Han hadde en nøytral og tilbaketrukket fortellerstil, der han lot «kildene snakke for seg selv» På denne måten fikk han frem hvordan jødene levde i Norge både før og etter krigen, men også hva de ble utsatt for. Alt dette ble godt dokumentert med kilder og fremstilt fra et historisk perspektiv. Verket gjorde det vanskelig å kunne se bort ifra hvor delaktig nordmenn var i det som skjedde med de norske jødene. Mendelsohn dokumenterte alle de ulike hendelsene som ble skrevet om. Ut fra det Sæther skrev i sin kronikk, kan det tolkes som at mye av det som ble presentert var ubehagelig lesing, og derfor tonet ned i norsk media. De artiklene som tok for seg verket, fortalte om at den reiste en del spørsmål om det norske krigsnarrative som oppsto i etterkrigstiden.

En tolkning av dette er at tankegangen om at nordmenn ikke hadde utført umoralske handlinger ble gradvis ble endret gjennom 1980-tallet. Tyskerne ble fremdeles sett på som de med eneansvaret for jødeforfølgelsene, men at ny forskning og nye impulser fra tredjegerasjonen av historikere gjorde seg gjeldene. Slik som Stein Ugelvik Larsen beskrev det.¹⁷⁴ I lys av deknings av bøkene til Oskar Mendelsohn og Per Ole Johansen, er en tolkning nye problemstillinger knyttet til norsk medansvar rundt jødeforfølgelsene ble mer aktuell i nyhetsbildet enn tidligere. 174Spørsmål som utfordret det synet man hittil hadde hatt om Holocaust skulle bli et tema oppe for diskusjon.

---

¹⁹⁶ Hansen, 1986: 6

Kapittel 7 1990-tallet: Oppgjør med egen historie

Kritikken av konsensusfortellingen av norsk okkupasjonshistorie ble utfordret på 1980-tallet. 1990-tallet var preget av nye tanker, nye impulser og ny forskning på dette temaet. Debatten om det moralske ansvaret bak jødeforfølgelsene i landet ble enda mer utfordret på 1990-tallet. 1990-tallet inneholdt nye folkemord som igjen førte til debatter som brakte opp benektelse av at Holocaust skjedde. Det moralske medansvaret i Norge fikk virkelig et oppsving på 1990-tallet gjennom et oppgjør med nordmenns medvirkning i beslagleggelsen av jødisk bo under andre verdenskrig. Gjennom 1990-tallet kom en periode som kjennetegnes med flere politiske utviklingstrekk. Norges humanitære utenrikspolitikk ble mer fremtredende på 1990-tallet. Den kalde krigen førte med seg at det norske forsvaret i større grad ble brukt i fredsbevarende operasjoner. Norge fikk også en viktig rolle som fredsmekler og rådgiver i internasjonale konflikter. Norge var med store bidrag i fredsprosessen i Midtøsten. Mye av bidraget resulterte i Oslo-avtalen mellom Israel og PLO i 1993. Norge ville bli sett på som en ny fredsmekler og bli sett på som et moralsk forbilde i verden. Det nasjonale selvbildet ble automatisk påvirket som følge av dette.¹⁹⁷ Da man nå ønsket å bli sett på som moralsk forbilde, åpnet det for at man først måtte ta et oppgjør med sin egen historie. Hvordan man fremstilte sin egen krigshistorie tok påvirkning av dette.

Kritikk mot Norges medansvar

Allerede i det andre året av tiåret, dukket debatten opp om hvem som sto bak jødeforfølgelsen i Norge opp. Samuel Abrahamsen ble født i Trondheim 1917 og utvandret til USA rundt 1940.¹⁹⁸ I 1991 ga han ut *Norway's Response to the Holocaust. A Historical perspective*. Verket består av dokumentarkiv, rettsaksarkiv i etterkrigstiden og intervjuer med overlevende. Abrahamsen forsøkte å gi en balansert og saklig redegjørelse for de norske jødernes skjebne under forfølgelsen i andre verdenskrig, men også de positive aksjonene utført av tusenvis modige nordmenn for å redde norske jøder. I boken presenteres navn og alder på de norske jødene som ble arrestert og sendt til konsentrasjonsleirene. Abrahamsen påpekte de negative

---

¹⁹⁷ Maerz 2010: 191-192.

¹⁹⁸ Strinda historielag, 2022

aspektene som var at halvparten av norske jødene mistet livet. Hann påpekte videre at selv hovedformålet var å fremheve samarbeidet mellom motstandsbevegelsen og den lokale befolkningen i deres forsøk på å hjelpe norske jøder. Han viste til hvordan hver rømning krevde forsiktighet og nøye planlegging for å lykkes. Det ble fremhevet at ulike rømninger skyldtes hjelp fra taxisjåfører til lastebilsjåfører, lokalisering av grensehjelpere, briefing av rømningene i hva de skulle fortelle til svenske autoriteter når de krysset grensen. Abrahamsen påpekte at 925 jøder kom seg over grensen med norsk hjelp, men også hvordan halvparten av den norske jødiske befolkningen ble halvert.¹⁹⁹

Abrahamsen dykket ned i hvordan tyske SS-ledere, Nasjonal Samling med Vidkun Quisling og det norske statspolitiet samarbeidet om å innføre Nazistisk anti-jødisk policy i Norge. Han viste til hvordan norske myndigheter og hvordan de innførte Nürnberg-lovene (samlebetegnelse på en rekke antisemittiske lover) i Norge tidlig 1942. Ved hjelp av lovene, brukte de lister for å kartlegge alle jøder i landet. Kartleggingen av jødene førte til at de kunne fjernes fra alle offentlig tjenester, profesjoner og flere jødiske virksomheter ble stengt. Kartleggingen førte med seg til slutt at norske jøder ble arrestert og innlosjert i leirer, før de senere ble deportert ut av landet uten forvarsel i 1942/43. Abrahamsen presiserte hvordan antisemittisme var til stede i Norge før krigen, og at mange nordmenn alltid hadde sett på jøder som noen utenfor det norske samfunnet. Han påpekte at selv med denne holdningen, reagerte de fleste nordmenn negativt på forfølgelsene av jødene. Abrahamsen pekte på at redningen av over halvparten av de norske jødene skyldtes den norske kirke og nordmenns motstand mot det nazistiske styret. Det var kort vei til Sverige og et lite jødisk samfunn å redde.²⁰⁰

Abrahamsen roset den norske innsatsen i redningen av jødene. Han stilte likevel spørsmålet i boken om hva regjeringen i London og den Norske hjemmefronten kjente til av de antisemittiske tiltakene som ble innført i Norge under okkupasjonen. I boken viste Abrahamsen til at regjeringen i London fikk informasjon om Holocaust sommeren 1942. Abrahamsen var kritisk til hvilken informasjon som ble utgitt av regjeringen. Han viste til at

---

¹⁹⁹ Abrahamsen 1991, 2

²⁰⁰ Waltzer, 1994: 282-283

kun få skriv ble publisert av den illegale norske pressen.²⁰¹ Abrahamsen understreket at massedrapene av jødene ble forsøkt holdt skjult for omverden til en viss grad, men at den systematiske utryddelsen ble kjent i både Europa og USA høsten 1942. Han viste også til at det ble publisert første rapporter om den «endelige jødeløsningen» april 1942 i London Times. Han trakk konklusjoner mot at den norske regjeringen ikke fattet noe tiltak for å redde de norske jødene. Han fremhevet at ingen av de allierte landene tok noen avgjørelser for å redde jødene. Abrahamsen fremhevet slagordet som ble brukt: «rescue through victory». Tiltaket baserte seg på at redningen skulle foregå ved seier i krigen, og fremhevet at det var få jøder igjen å redde når krigen var vunnet, og at jødene ble overlatt til seg selv.²⁰²

Samuel Abrahamsen flyttet som nevnt til USA rundt 1940. Han ble historiker, og etter hvert professor ved Brooklyn college i New York. Selv om Samuel Abrahamsen flyttet til USA i starten av krigen, var han tilknyttet det norske forsvaret ved tjenestegjøring i den norske hæren, og tilbragte mye tid i England nært på krigshandlingene.²⁰³ Boken ble utgitt av United States Holocaust og ble skrevet på engelsk. Hvor stor oppmerksomhet boken til Abrahamsen fikk i moderlandet, kan diskuteres. Søk i aviser viser at boken ikke fikk noe oppmerksomhet her i Norge gjennom pressen. Bjarte Bruland og Mats Tangestuen skriver at Abrahamsens verk ikke blir karakterisert som like grundig som Mendelsohns verk.²⁰⁴ Kenneth Waltzer delte deres syn og skrev en anmeldelse av boken i 1994. Han skrev at synet som presenteres av Abrahamsen var ensidig. Waltzer savnet intervjuer med gjenlevende motstandskrigere som kunne fortelle sitt syn på saken eller å sammenligne dem med motstandskrigere i andre land som Polen, Frankrike og Danmark.²⁰⁵ En bemerkning er at boken ikke ble utgitt på norsk og dermed ikke fikk noe stor oppslutning i Norge. Et annet moment er om den i det hele tatt ble gjort tilgjengelig for salg her til lands. Selv med dette i betraktning ser man at norske jøder begynte å presentere mer kritiske syn på deportasjonene og Norges deltakelse.

---

²⁰¹ Abrahamsen 1991: 137-138

²⁰² Abrahamsen 1991: 139-140

²⁰³ Jødisk museum Trondheim

²⁰⁴ Bruland & Tangestuen, 2011: 597

²⁰⁵ Waltzer, 1994: 284

Stort oppsving av jødiske beretninger

Kai Feinberg som hadde vært fremtredende i tidligere år kom med sin biografi på 1990-tallet. Ettersom han var en av de 25 norske jødene som overlevde og returnerte hjem fra Auschwitz gjorde det at han i lang tid hadde en viktig rolle og stemme. Feinberg var sterkt delaktig i arbeidet om å gjenreise det mosaiske samfunnet som lå med brukket rygg. Han var formann i 1976-1988, og var forstander fra 1976 til sin død.²⁰⁶ Boken *Fange nr 79108 vender tilbake* ble utgitt i 1995. Boken var en fremstilling av Feinbergs liv i konsentrasjonsleirene under andre verdenskrig.²⁰⁷

Boken skildret et detaljert bilde av Feinbergs liv. Handlingen i boken påpekte at viktigheten med boken var å bekjempe hat, nazisme, rasisme og ekstrem nasjonalisme. Feinberg brukte en del av det siste kapitlet til å vie oppmerksomhet til borgerkrigene i Jugoslavia. Han viste til at krigen var et klart tilbakeslag for demokratiske og liberale krefter i Europa.²⁰⁸ Feinberg brukte sine egne erfaringer fra det han opplevde i Holocaust for å aktualiser den etniske rensningen som foregikk på daværende tid. Feinberg uttrykte at mennesker ikke kunne snu ryggen til grusomhetene som ble begått mot mennesker. Han påpekte at ved å ikke respektere andres liv og helse, vil Hitler lykkes med sitt mål 50 år etter påpekte han. Historien måtte læres på nytt hvis den var glemt, og boken ble skrevet som en påminnelse på dette.²⁰⁹

Aftenposten skrev sin anmeldelse av boken i 1995. Ble boken karakterisert som nøktern og usentimental om dramatiske begivenheter. Fokuset i anmeldelsen lå noe på Feinbergs medforfatter Arnt Stefansens fokus på Holocaust i nyere tysk forskning, og hvordan kilder først ble tilgjengelige etter murens fall. Anmeldelsen fremhevet at Stefansen pekte på at det var stilt mer enn 40 teorier om hvorfor jødene skulle utryddes, og at mange forskere hadde gitt opp å finne et svar. Avslutningsvis ble det trukket fram av anmelderen at denne boken kunne kanskje være det siste vitnemålet der forfatteren brukte jeg-formen i beretningen, og at det derfor ble så viktig å lytte enda en gang.²¹⁰

Julius Paltiel var 18 år gammel i oktober 1942 da han ble arrestert og internert på Falstad fangeleir. Etter noen måneder ble han sendt til Auschwitz. Boken *På tross av alt* er historien

---

²⁰⁶ Moen, 2022

²⁰⁷ Feinberg & Stefansen 1995

²⁰⁸ Feinberg & Stefansen 1995: 189

²⁰⁹ Feinberg & Stefansen 1995: 191-192

²¹⁰ Aftenposten, 1995: 16

om Holocaust, nazistenes masseindustrielle utryddelse av seks millioner europeiske jøder. Julius Paltiel var en av de 26 som kom hjem blant 767 jøder som ble deportert ut av landet. Julius Paltiel ga sitt personlige vitnesbyrd til forfatter Vera Komissar. Paltiel skildret om øyeblikket han og de fire andre norske jødene som overlevde Auschwitz ble frigjort etter transporten til Buchenwald. Han skildret hvilke følelser de kjente på da det viste seg at de hvite bussene fra Røde Kors ikke var der for å hente dem sammen med de andre nordmennene. Han beskrev hva han følte da han fikk beskjed om at de var strøket fra listen blant de som skulle hentes:

Er norske jøder ikke norske? Etter at de norske studentene er kjørt av gårde, føles ensomheten drepende. Er vi jøder glemte? Er vi det tyskerne vil at vi skal være, undermennesker? Vi fem står tomme og uendelig tilbake, sorgtunge og ensomme. Men vi lever, fortsatt. Norske, jødiske menn. Nå har vi bare hverandre å stole på.²¹¹

Paltiel skrev om hvordan alt av hva familien eide var borte når han endelig returnerte til Trondheim. Han skrev om hvordan en tysk familie bodde i leiligheten, og da Paltiel endelig fikk flytte tilbake var leiligheten tømt for eiendelene hans mor og far eide. Han fortalte om at gullsmeden som oppbevarte alt sølvtøy for dem hadde smeltet det om og kvittet seg med det. Boken gir et inntrykk av vanskeligheter de jødene som overlevde opplevde ved hjemkomsten, og hvor lite hjelp de kunne spore av norske myndigheter. Paltiel beveget seg forsiktig mot den økonomiske likvidasjonen av jødernes eiendommer som kommer til å bli sentral senere på 1990-tallet.

For Paltiel var det viktig å gi sitt vitnesbyrd, slik at nyere generasjoner fikk se hvilken grusomhet mennesker slipper løs når hatet blir politikk og får råde uinnskrenket. Boken ble skrevet på denne tiden på grunnlag av at nazismen vokste fram i verden igjen, og at historien måtte komme fram. I etterordet avsluttet han med: vi lovte hverandre at en slik tragedie aldri må skje igjen, verken for det jødiske folk eller noe annet folkeslag.²¹²

Vera Komissar vokste opp i København i en jødisk familie, og måtte selv flykte til Sverige i 1943. Siden 1955 bodde hun i Trondheim.²¹³

---

²¹¹ Paltiel 1995: 111

²¹² Paltiel 1995: 143

²¹³ Bokkilden u.å

Boken til Julius Paltiel og Vera Komissar fikk en del oppmerksomhet i avisene. Aftenposten omtalte boken med et intervju av Paltiel. Han uttrykte skuffelse over norske myndigheter, og over hvor lite hjelp han fikk ved ankomsten. Danske Vera Komissar gjorde et poeg av at de fleste danske jødene overlevde.²¹⁴ Arne Skouen omtalte boken i Dagbladet 14. september 1995. Han gjorde et stort poeng av at denne boken skildret hvordan de fem jødene som overlevde Auschwitz ikke fikk noe form for hjelp fra Norge. De måtte haike hjem til Norge. Boken skildret at Norge bidro på ingen måte for at disse fem overlevde. Det gjorde de selv ved å gjemme seg på et loft da resten av de jødiske fangene i Buchenwald ble skutt. Han poengterte at dette skjedde etter at de hvite bussene hadde hentet de norske fangene og de fem ikke var med. Videre kritiserte han Norge for ikke gi en hjelpende hånd etter hjemkomsten og at lesningen av denne boken burde frembringe en skam for de som leste den.²¹⁵ Omtalen av boken gir et klart inntrykk av at jødiske beretninger var med på å stille spørsmål ved Norges medansvar. Den fremprovoserer at man burde kjenne på en skam over de jødiske skjebnene, og behandlingen jødene mottok i Norge i etterkrigstiden.

Vera Komissar utga en bok i 1992 som er bygget på intervjuer av personer som opplevde krigen. Intervjuene ble gjort 50 år etter krigen. Boken omhandler norske kvinner og menn som ble forfulgt og trakassert på grunn av sin jødiske tro. De mistet sine familiemedlemmer og sto kanskje stått alene som eneste overlevende i familien sin. Komissar påpekte at hun ripper opp i disse vonde minnene for at neste generasjon skulle vite hva som skjedde. Jo Benkow skrev i forordet til boken at historiene som kom fram i boken var for norske jøder og for nordmenn var en del av arven, av historien. Han fremhevet et spørsmål som meldte seg for mange overlevende: hvorfor ble man selv en av de få som overlevde når så mange andre måtte dø? For mange bar overlevelsen preg av skyldfølelse og dårlig samvittighet.²¹⁶ For mange var det en grunn til at historien forble ufortalt i mange år etter krigen. Etter denne boken kom flere personlige historier fram om hvordan det var å leve som flyktning i sitt eget land, for å prøve å gi informasjon, selvopplevelse og nærhet.²¹⁷

I Dagbladet omtale av boken 29.oktober 1992, ble budskapet Komissar formidler om i boken

---

²¹⁴ Solhaug, 1995: 21

²¹⁵ Skouen, 1995: 33

²¹⁶ Kommissar 1992, 17-18

²¹⁷ Kommissar 1992, 20

forsterket. Det ble trekt fram hvordan flukt igjen ble et kjent begrep, og at man så at flyktningstrømmen i verden aldri hadde vært større. Det ble trekt inn hvordan det foregikk «etniske utrenskninger» på Balkan, og stilte spørsmålet om man har glemte hva menneskeforfølgelse kan føre til. Omtalen fremhevet at det er det Komissar ønsket å minne oss på gjennom denne boken.²¹⁸

«Nordmenn ranet de norske jødene»

I Dagens Næringsliv 27. mai 1995 avslørte Bjørn Westlie en artikkel som ble slått opp med overskriften «Nordmenn ranet de norske jødene». Westlie viste til at norske jøder ble finansielt plyndret av nordmenn under andre verdenskrig og at den store erstatningen ble aldri gitt. I innledningen skrev Westlie: «Mens norske jøder ventet foran gasskamrene i Auschwitz ble møblene deres solgt på auksjon i Norge. Kundene var «gode» nordmenn. De norske jødene som overlevde 2.verdenskrig, fikk lite igjen av de tapte. Dette er en av de mørkeste og minst kjente sidene av vår nære historie».²¹⁹ Westlie presiserte at det var nordmenn, både nazister og ikke-nazister som skodde seg mest på jødernes tragedie. I avisartikkelen tar Westlie for seg noen få jødiske skjebner for å belyse hva som skjedde med eiendelene deres. Skjebnen til Isak Plesansky og familien fra Tønsberg ble belyst i artikkelen. Dagen etter Plesansky ble ført til konsentrasjonsleiren på Berg 26.oktober 1942 startet utslettelsen av kjøpmann Plesanskys livsverk, familien og minnet om han. Eksempelvis blir det pekt på hvordan varebeholdningen til butikken til Plesansky ble solgt til Emil Kjølner. Kjølner kjøpte restbeholdningen for en billig penge, Emil Kjølner AS hadde fått en konkurrent mindre som en bonus.²²⁰

Westlie trakk fram jødiske overlevende kamp for å kreve tilbake sine eiendeler og formuer. Plesanskys eldste sønn Isak Plesansky var den eneste som overlevde. Han fortalte sin historie i saken. I historien kommet det frem at han reiste erstatningskrav for det som ble solgt til Emil Kjølner AS, men ga opp rett og slett siden det visste seg å være svært vanskelig. Det kommer fram av de 33 000 kronene som var igjen av boet etter Plesansky, ble kun 68% utbetalt til Isak Plesansky. Julius Paltiel kom inn på temaet i sin egen bok det samme året, fortalte sin historie i artikkelen. Paltiel fortalte at han søkte erstatning og hjelp fra tilbakeføringskontoret.

---

²¹⁸Hagelund, 1992: 19

²¹⁹ Westlie, 1995: 10

²²⁰ Westlie 1995, 10-11

Respsen på søknaden kom i form av en telefonsamtale fra en ansatt i tilbakeføringskontorets avdeling i Trondheim. Slik beskrev han samtalen:

Paltiel du har jo greid deg bra- så du trenger vel ingenting. Da forsto hva han faktisk hadde sagt, ba jeg ham rett og slett om å rive i stykker hele søknaden. Jeg orket ikke å rote med det når det var slik det var.²²¹

1990-tallet åpnet opp for at norske jøder skulle få uttrykke sin fortvilelse av kampen for å få igjen det som var deres. Westlie kan bli sett på som en stor pådriver for dette. Han ble igjen svært sentral for at regjeringen oppnevnte et utvalg som skulle kartlegge hva som skjedde med jødernes eiendeler under andre verdenskrig.

Skarpnes-utvalget

11. januar 1996 meldte NRKs korrespondent Gunnar Myklebust at en jødisk gruppe- med utgangspunkt i en rapport som er utarbeidet- rettet sterke anklager mot Norge. Grunnlaget for anklagene var det som skjedde med jødernes eiendommer under andre verdenskrig. Reuter hadde laget en nyhetsartikkel om saken etter å ha fanget opp innholdet i en rapport som ikke var utgitt på dette tidspunktet. Rapporten het *Still No Peace for the Jews of Norway: the Unresolved Restitution Claims*. Den ble utgitt av World Jewish Congress, og det ble avtalt at Bjørn Westlie skulle skrive teksten til.²²² Westlie fremhevet hvor stor oppmerksomhet rapporten fikk i norsk presse. Han viste til at Dagbladet skrev på lederplass med tittelen «hvem stjal fra jødene?: Det er på høy tid at dagens myndigheter og historikere fatter interesse for saken». Presset fra media og den store oppmerksomheten førte til at politikere ble involvert. Stortingsrepresentant Petter Thomassen ba justisminister Grete Faremo om å opprette en arbeidsgruppe som skulle utrede spørsmålene knyttet til de jødiske boene. Westlie påpekte at oppmerksomheten fra utlandet gikk på æren løs for Norge. Norge som pådriver for fredsprosessen i Midtøsten, ville ikke tape ansikt i en sak som omhandlet jøder som Israel ville reagere på. Det Mosaiske Trossamfund ble koblet på for å samarbeide om en gransking som skulle gå inn på det som skjedde under krigen.²²³

---

²²¹ Westlie, 1995: 13

²²² Westlie 2010: 98

²²³ Westlie 2010: 100

Granskningsutvalget ble oppnevnt 29. mars 1996. Fylkesmannen i Vest-Agder, Oluf Skarpnes fikk vervet som leder. Med i utvalget var historieprofessor Ole Kristian Grimnes, jusprofessor Thor Falkanger, sorenskriver Guri Sunde og underdirektør Anne Hals fra Riksarkivet. Fra det Mosaiske Trossamfund var psykolog Berit Reisel representant, ettersom hun hadde arbeidet med saken hele høsten 1995. I Dagens Næringsliv 29. mai 1995 gikk hun blant annet ut med budskapet «ta oppgjøret nå». Reisel påpekte i artikkelen at det tok 40 år før jødene i Norge kom ordentlig på fote igjen. At de fortsatt var preget av de store tapene, og hadde et inderlig ønske om at noen i Norge skulle ta et initiativ for å gi jødene en form for billighetserstatning og oppreisning. Videre påpekte hun at jøder hadde et ambivalent forhold til nordmenn. Nordmenn hadde ofte reddet dem, men nordmenn hadde også angitt dem, og var ansvarlige for det som skjedde.²²⁴

Reisel fikk med seg historiker Bjarte Bruland. Det var store uenigheter om å bringe inn Berit Reisel fra justisdepartementet sin side. De mente at hun ville vær inhabil på grunnlag av at flere av hennes slektninger ble drept under andre verdenskrig. Berit Reisels personlige engasjement og sterke ønske om å se utvalgets arbeid i et større og bredere perspektiv enn bare i sum av penger, gjorde det naturlig at hun brakte inn i utvalget. Det var en uklarhet om hvorvidt utvalget skulle ta utgangspunkt i registreringene av jødiske eiendommer og verdier likvidasjonsstyret hadde foretatt, Uklarheten gjaldt også om det selvstendige grunnlaget skulle få en oversikt over de jødiske verdiene før de ble konfiskert. Et stort spørsmål som meldte seg, var hvor kritisk de skulle etterprøve det arbeidet som ble gjort av tilbakeføringskontoret eller andre instanser gjorde for å hjelpe de norske jødene.²²⁵

Det ble raskt klart at det var en splittelse i utvalget som igjen preget arbeidet. Flertallet i utvalget formulerte oppgaven slik:

Å beregne det samlede økonomiske tap som jødene led på grunn av at de fikk sine eiendeler beslaglagt under 2. verdenskrig. Oppgaven blir da å finne differansen i verdi mellom det som de ble fratatt under krigen, og det de fikk tilbake etter krigen. Det er denne eventuelle differanse som vil være udekket tap.²²⁶

Mindretallet hadde et annet synspunkt:

---

²²⁴ Nagell, 1995: 6

²²⁵ Westlie 2010: 102-104

²²⁶ NOU 1997: 22: 6

Den økonomiske likvidasjonen av den jødiske gruppen i Norge under annen verdenskrig var av total karakter. Det innebar opphør av ethvert personlig eiendomsforhold og avvikling av ethvert næringsgrunnlag. Dette førte til økonomiske tap i videste forstand, idet et religiøst, kulturelt, økonomisk og sosialt fellesskap gikk til grunne.²²⁷

Situasjonen ble karakterisert som en krigssituasjon. Alt dreide seg om en krig der det norske byråkratiet hadde sin historie å forvare, og den jødiske minoriteten som kjempet for sin historie.²²⁸ Det Mosaiske Trossamfund hadde et krisemøte 13. mai 1997. Temaet for møtet var hvordan det ville oppfattes av det norske folk og politikere ville oppfatte det da mindretallet i utvalget skulle legge fram sin egen utredning. Jo Benkow var redd for at en slik utbrytning kunne skape antisemittiske holdninger og en oppfatning av at jøder var griske. Dette er et sentralt tema gjennom jødehetsen opp gjennom historien. Det konkludert med at Reisel og Bruland hadde ingen andre mulighet, og de måtte legge fram innstillingen på tross av dette. De følte at de ble overkjørt av resten av utvalget.²²⁹ 17 juni sto Berit Reisel og Bjarte Bruland frem med sin versjon i en rekke aviser.²³⁰ I Dagbladet 24. juni 1997 gikk Reisel og Bruland ut med sin versjon for å fortelle hvordan de følte seg overkjørt av utvalgslederen i sluttprosessen. De kritiserte utvalgsleder Oluf Skarpnes på grunnlag av at Skarpnes endret en formulering i mindretallets innstilling uten at de ble orientert.²³¹ Mindretallets utredning fikk stor oppmerksomhet. Mange støttet opp mindretallets syn på saken. Kjente politikere som Kjell Magne Bondevik, Jo Benkow og Erik Solheim støttet opp mindretallet sammen. Aftenposten sluttet seg til kravet om å inkludere mindretallets utredning for sin vurdering.²³² Jo Benkow gikk ut i Aftenposten for å fortelle om sin skuffelse rundt splittelsen i utvalget. Han presiserte at utvalgsarbeidet ikke var et resultat av jødisk norsk initiativ, men fra norske myndigheter. For han var ikke pengebeløp noe relevant. Han hevdet at flertallet ikke har forståelse for at saken dreier seg om den mest uhyrlige og omfattende krigsforbrytelsen som fant sted i Norge under krigen. Benkow var også redd for det «grådige» stempelet som jødene

---

²²⁷ NOU 1997: 22: 7-8.

²²⁸ Westlie 2010: 104

²²⁹ Westlie 2010: 108

²³⁰ Westlie 2010: 110

²³¹ Skotheim & Ramnefjell, 1997: 13

²³² Maerz 2010: 216-219

hadde på seg, og presiserte at han og hele det jødiske miljøet i landet ville at eventuelle økonomiske erstatninger skulle gå til jødiske institusjoner.²³³

Flertallets utredning ble etterfulgt av en beklagelse fra flertallet om hvordan de hadde blitt fremstilt i offentligheten. Mindretallet ble fremstilt som de mest moralske av flertallet, og flertallet mente at et slikt bilde på saken var beklagelig.²³⁴ Uttalelser fra daværende statsminister Thorbjørn Jagland og justisminister Gerd-Liv Valla kunne oppfattes som støtte til mindretallet. Begge mente at dette også var et moralsk spørsmål som ikke kun kunne handle om det økonomiske. Valla uttalte til Aftenposten:

Jødernes tap kan ikke begrenses til økonomiske beregninger alene. Det skjedde et folkemord, og det kan vi ikke endre. Men vi kan sette en moralsk standard for å påminne om dette mørke kapitelet i Europas historie. Det er denne holdningen som vil ligge til grunn for det videre arbeidet Regjeringen nå skal gjøre, og vi vil legge vekt på å holde kontakt med det jødiske samfunnet.²³⁵

Kristian Grimnes stilte opp som representant for flertallets utredning. Grimnes la vekt på at flertallets mandat var å konkludere med konkrete tall og erstatninger. Den faktiske fordelingen av erstatning mente han var styresmaktene oppgave. Et annet sentralt spørsmål for Grimnes var også om jødene skulle få en fordel gjennom at de skulle motta erstatning for tap som ingen andre nordmenn hadde fått. Igjen henvendte han seg til politiske myndigheter for å ta stilling til spørsmålet.²³⁶ Dette kunne bli sett på som statens offisielle reaksjon på saken ifølge Suzanne Maerz.²³⁷

Rabbineren i Det Mosaiske trossamfunn Michael Melchior, og formann i Norsk forening mot antisemittisme, Kristoffer Gjøtterud gikk ut mot flertallet i utvalget. Flertallet ble kritisert for å ha et smalt perspektiv i saken. Det var ikke bare fra det dette holdet mindretallet møtte støtte. Norske riksaviser var på mindretallets side i saken.²³⁸ I en artikkel fra VG fra 1997 kommer dette fram. I artikkelen kritiseres Grimnes og andre revisjonister for å bagatellisere

---

²³³ Hegtun, 1997: 3

²³⁴ Storvik, 1997: 4

²³⁵ Storvik, 1997: 7

²³⁶ Magnus, 1997: 7

²³⁷ Maerz 2010: 222

²³⁸ Maerz 2010: 223

nazistenes forbrytelser. Kritikken gikk ut at det fremsto som at det var et forsøk på å «forstå» hvordan dette kunne skje fremfor å rette søkelys på selve forbrytelsen som ble begått. Avisen stilte krav om at regjeringen skulle komme på banen og ta tydelig stilling i striden mellom mindretallet og flertallet i utvalget.²³⁹ I en kommentar publisert i Aftenposten 27. juni 1997 av Gunnar Magnus ble det stilt spørsmål om jødernes eiendom dreide seg om penger eller moral. Etter å ha lest utredningen la han til grunn at de to motsetningene i utvalget ikke handlet om moral, men heller hvilket pengebeløp som skulle tilbakebetales til jødene. Han sa det slik: «forskjellen mellom «revisorer» og «moralske» koker altså ned til en forskjell på noen hundre millioner kroner».²⁴⁰ Han viste til at mediestormen som utspilte seg på grunn av splittelsen i utvalget var en koordinert aksjon som etterlot et inntrykk av et sneversynt flertall. Et slikt PR-utspill fra mindretallet var usedvanlig vellykket. Journalisten pekte på at knapt ingen politiker våget å støtte flertallet, og hver gang et statsråd tok ordet «moralsk» i munnen sin, kunne det bli tolket som en fordel for mindretallet.²⁴⁰

Mindretallets PR-stunt ble kritisert av professor Johs. Andenæs i Aftenposten 4. juli 1997. Han mente at de to jødisk utpekte medlemmene Bruland og Reisel ikke kunne være innstilt på å delta i avslutningen av utvalget på en vanlig måte. For Johs. Andenæs virket det som at de to ikke var innstilt på samarbeid, men heller ønsket å levere sin egen mindretallsinnstilling. Han mente at det ble enda verre da mindretallet gikk ut med sitt syn om at det skulle være et historisk og moralsk oppgjør, og ikke en tapsberegning i kroner og øre. Denne manøveren så han på som en grov manipulasjon av massemedia og den offentlige opinion. I likhet med Gunnar Magnus presiseres det at det kun ikke var flertallet i utvalget som hadde et økonomisk ståsted, men at tilnærmingene var annerledes.²⁴¹

Pressen spilte en stor rolle i debatten som utspilte seg rundt skarpenes-utvalget og erstatningen til de norske jødene. Det ble presisert at det initiativet til denne granskingen ikke kom fra jødisk hold. Ved å se på debattene som kom i kjølvannet av oppgjøret kommer det, godt fram at jødene var innstilt på deres sak skulle komme fram. Det økonomiske spilte ingen stor rolle fra deres perspektiv. Oppgjøret med norsk deltakelse virket å være fokuset for mindretallet. Det moralske spørsmålet var det sentrale. Det at de to jødiske representantene i utvalget valgte å gå ut i avisene før utredningen skulle bli utlevert, kan tolkes som et ønske

---

²³⁹ VG 1997: 2.

²⁴⁰ Magnus, 1997: 14

²⁴¹ Johs. Andenæs, 1997: 7

om at deres side av saken skulle få den oppmerksomheten den fortjente. Oppmerksomhet fikk de, og det norske Holocaust ble for alvor aktualisert i det offentlige ordskiftet. Behandlingen av de norske jødene under andre verdenskrig ble for alvor en aktuell sak i det offentlige rom.

Debatten om Skarpnes-utvalget fortsatte i stor styrke i media god tid etter at innstillingen ble lagt fram. Det var ikke kun i Norge at det var en slik oppmerksomhet rundt de økonomiske likvidasjonene av jødene under andre verdenskrig. Det ble avholdt en internasjonal konferanse i London desember 1997. Der deltok 41 land deltok og rapporterte om jødiske verdier som ble konfiskert. Her deltok også Norge.²⁴² Til slutt gikk det mot det ønsket som mindretallet i utvalget ønsket. Regjeringen tok nå stilling til at de ønsket å begrense fokuset på økonomiske spørsmål, og heller legge vekt på det moralske oppreisningsaspektet. En erstatning i form av individuell og kollektiv rehabilitering var nå i fokus.²⁴³

Kjell Magne Bondevik-regjeringen fikk jobben med å følge opp Skarpnes-utvalgets arbeid. Bondeviks regjering kom til makten 17. oktober 1997, men ingen følger av oppgjøret ble foretatt på dette tidspunktet. Arbeiderpartiregjeringen hadde allerede gitt føringer for oppfølgingen. Fokuset lå på at mindretallets utredning skulle ligge til grunn. Flertallet på Stortinget var for å følge intensjonene til Reisel og Bruland. Spørsmålet som meldte seg, var hvor mye Regjeringen og Stortinget ville bruke på den økonomiske delen av oppgjøret. I forbindelse med 50 årsdagen for opprettelsen av staten Israel 14. mai 1998, kunngjorde regjeringen om at 450 millioner kroner var bestemt av regjeringen skulle gå til oppgjøret. Forslaget fra regjeringen la vekt på at 250 millioner kroner skulle gå til et «kollektivt oppgjør», og et individuelt oppgjør til enkeltpersoner på inntil 200 000 kroner i hvert tilfelle, og til sammen skulle dette utgjøre 450 millioner kroner. Stortinget vedtok å støtte innstillingen til regjeringen den 11. mars 1999.²⁴⁴ Avisene som støttet mindretallet fra starten roste vedtaket. Stortinget fikk all ære for at mindretallets utredning ble fulgt.²⁴⁵

Fristen for å søke erstatning for enkeltpersoner gikk ut 31. desember 1999. 980 personer fikk da 200 000 kroner hver som en erstatning for det de eller deres familie tapte under det norske Holocaust.²⁴⁶ Enkelte norske jøder var imot det kollektive oppgjøret, og mente at det individuelle oppgjøret var for lite da det først ble bestemt at de skulle få erstatning. Den lille motstanden fikk ingen betydning for oppgjøret. Ut fra debattene som meldte seg kunne man

---

²⁴² Maerz 2010: 233

²⁴³ Tessem, 1997: 9

²⁴⁴ Westlie 2010: 118-119

²⁴⁵ Dagbladet 1999: 3.

²⁴⁶ Westlie 2010: 120

se at de jødiske representantene ikke var opptatt av en slik økonomisk erstatning, men at Norge skulle ta et moralsk oppgjør med sin egen behandling av konfiskering av jødeboene. Dette kom også fram i debatten rundt utredningen. Rabbiner ved det Mosaiske Trossamfund i Oslo, Michael Melchior ytret sitt ønske om at en eventuell del av erstatningen skulle gå til et jødisk kultursenter. Han formidlet ønsket slik: «sakens kjerne er, hvorvidt Norge som Samfunn klarer å ta et oppgjør med det som skjedde under krigen. Størrelsen på erstatningsbeløp er mindre viktig».²⁴⁷ Han var opptatt av å sikre fremtiden for de jødiske menighetene, og at et slikt senter kunne ivareta sine undervisningsoppgaver.

Kapittel 8 2000-tallet Norsk beklagelse og åpning av HI-senteret

Allerede i tiårets første år ble det lagt stor vekt på det norske medansvaret for deportasjonene av de norske jødene. Statsminister Jens Stoltenberg holdt tale under markeringen av den

---

²⁴⁷ Magnus, 1997: 7

norsk-jødiske minnedagen. I talen ble det lagt vekt på hvordan en historisk prosess som gikk mot en avslutning. Oppgjøret om de konfiskerte eiendelene under andre verdenskrig var nå avsluttet, og Stoltenberg poengterte at det aldri var for sent til å gi uttrykk for anstendighet. Statsministeren fremhevet at etableringen av et senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge var et skritt i riktig retning av sikring av jødisk kultur og fremtid i landet. Han takket videre Det Mosaiske Trossamfund for samarbeidet med myndighetene de siste fem årene for belysning av historien. Arbeidet med utredningen av jødeboene førte dermed til at en norsk statsminister erkjente at nordmenn hadde et moralsk medansvar for det som skjedde med de norske jødene. En hatsk ideologi nådde Norge fra utlandet, men hadde norsk jord å vokse i.

Det var nordmenn som anga. Det var nordmenn som førte lister. Og det var nordmenn som ranet landsmenns eiendom. Jødene som ble brakt til «Donau», var også nordmenn. De var landsmenn. De var landsmenn som ble sendt i døden av andre landsmenn. Fordi de var jøder.²⁴⁸

Debatten rundt Skarpnes-utvalget hadde skapt stor oppmerksomhet rundt Holocaust i Norge. Talene til Stoltenberg uttrykte at Norge skulle gå foran for å arbeide for at noe slikt aldri kunne skje igjen. 2000-tallet markerte et skille der Norge skulle gå foran for å stå opp for moralske verdier og prinsipper. Opprettelsen av senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter viste at Norge ønsket å rette søkelys mot slike fenomener slik at det ikke skulle skje igjen. Selv med en slik bevisstgjøring rundt dette, var nacistiske og nynazistiske holdninger på langt nær borte i Norge.

Åpning av HL-senteret

Profilerte jøder som rabbiner ved Mosaiske Trossamfund i Oslo, Michael Melchior og tidligere stortingspresident, Jo Benkow hadde offentlig ytret ønske om at erstatning til hver enkelt jøde ikke sto i sentrum rundt jødebooppjøret. For de begge var det et klart ønske om at penger skulle gå til opprettelsen av et undervisningscenter. Senteret skulle gi kunnskap til senere generasjoner, slik at slike forfølgelser og massedrap ikke kunne skje igjen. I avisen Vårt Land 14. november 2000 ble det formidlet at statsminister Jens Stoltenberg hadde

---

²⁴⁸ Stoltenberg, 2000: 12

bestemt seg for at Villa Grande skulle bygges om til et Holocaust-senter. Villa Grande var tidligere residens til landssvikeren Vidkun Quisling.²⁴⁹ Beslutningen ble hyllet fra jødisk hold. Anne Sender i Det Mosaiske Trossamfund kalte det for en voksen beslutning fra regjeringen og en verdig avslutning på jødebooppgjøret. Hun påpekte at for den jødiske befolkningen i Norge ville senteret bety at de norske jødene kamp under andre verdenskrig ville bli varig dokumentert. Det viktigste ville være den nyttige lærdommen senteret kunne bidra med for kommende generasjoner. Anne Sender uttalte: Holocaust-senteret ville aktivt påvirke skoleklasser, og det ville åpne for forskere som vil gå dypere inn i problemer omkring rasisme og intoleranse mot minoriteter».²⁵⁰

Senteret ble åpnet i 2001, og medførte at Holocaust og andre folkemord blir forsket på i større grad enn tidligere. Senteret har i dag 39 årsverk, og fast samarbeidsavtale med universitet i Oslo. Senteret deltar i forskningsprosjekter og samarbeider med institusjoner i mange land. Over 8000 elever, studenter og lærere undervises hvert år om temaene til senteret, og det avholdes faglige seminarer og arrangementer for allmenheten. Noe av det viktigste senteret gjør er å arrangere den nasjonale markeringen av Den internasjonale Holocaustdagen på Akershuskaia i Oslo.²⁵¹ Holocaust-senteret bidro til at Norge fikk en ny bidragsgiver i det offentlige, som opplyser om rasisme og fremmedfrykt gjennom å knytte jødene historie under andre verdenskrig til samtiden. Et klart eksempel på dette fikk man allerede 26. januar 2001. Benjamin Labaran Hermansen ble knivdrept av tre aktive nynazister tilknyttet til et nynazistisk miljø. Drapet fant sted på Holmlia i Oslo, og var tydelig rasistisk motivert.²⁵² Knut Aukrust som var påtroppende styreleder for det kommende HI-senteret uttalte at et slikt drap var et bevis på at nordmenn måtte bevisstgjøres. En annen faktor var at drapet skjedde natten til den internasjonale minnedagen for Holocaust. HI-senterets stiftelse var en måned unna, og Aukrust påpekte at drapet var enda et stort bevis på at Norge trengte et Holocaust-senter. Han viste til senterets oppgaver som innebar å opparbeide kunnskaper om slike hendelser, samt bidra til holdningsarbeid.²⁵³ Allerede før stiftelsen av senteret hadde funnet sted kom det altså et drap gjennomført av nynazister som markerte viktigheten til senteret enda en gang. Dette var nøyaktig flere jødiske skikkelser ville at jødebooppgjøret skulle være med å arbeide mot, i form av et slikt undervisnings-senter.

---

²⁴⁹ Fonn, 2000: 2

²⁵⁰ Vårt Land 2000: 3

²⁵¹ HI-senteret 2022

²⁵² Kristiansen 2021

²⁵³ Jåsund, 2001: 15.

Et nytt oppgjør med Knut Rød

Gjennom denne oppgaven har det blitt fremvist hvordan det allerede i rettsoppgjørene etter krigen ble stilt kritiske spørsmål til frifinnelsen av politifullmektig Knut Rød. **Feil! B
okmerke er ikke definert.** Knut Rød var politiinspektør i Statspolitiet under andre verdenskrig. Rød ble arrestert i mai 1945 og satt tiltalt for overtredelse av straffeloven § 86 (bistand til fienden) og §223 (ulovlig frihetsberøvelse). Tiltalen kom som følge av Røds medlemskap i NS, tjenestegjøring i Statspo der han var svært delaktig i iverksettelse og selve pågripingen av norske jøder i Oslo, Aker, Asker og Bærum i 1942.²⁵⁴ Aksel Scheer uttrykte sin misnøye den gangen med at Knut Rød ble frifunnet. Retten begrunnet Røds med at Rød hadde utført viktig arbeid i hjemmefronten. Rød krevde å bli gjeninnsatt i rollen sin som han hadde under krigen etter frifinnelsen. Rød reiste sak i Oslo byrett mot staten ved justisdepartementet med krav om underkjennelse av avslåingen om anmodning av gjeninnsettelse foretatt av ansettelsesrådet. Rød fikk medhold 10. september 1949 ved dom, og gjennintrådte i sin stilling ved Oslo Politikammer i 1950. Rød beholdt stillingen til han gikk av med pensjon i 1967.

Saken mot Rød fikk en god del omtale da det pågikk, men ble raskt stille etter saken ble «lukket». HL-senteret brakte fram en debatt av frifinnelsen opp igjen i 2006 gjennom et seminar om saken.²⁵⁵ Dette førte til at frifinnelsen igjen ble debattert, og Morgenbladet skrev en sak om dette 24. november 2006. Det ble antydnet i avisen at dette var en sak som ikke var utforsket i noe stor grad av faghistorikere. Det ble fremhevet at HL-senteret arbeidet med et forskningsprosjekt som igjen skulle gi oppmerksomhet til saken. I artikkelen hevdet forsker Øyvind Kopperud at retten på den tiden hadde foretatt en vekting mellom de «gode» og «onde» sidene ved Rød. Kopperud viste til at det «gode» bidraget til Rød gjennom bidrag til hjemmefronten hadde blitt vektlagt mer enn alle de jødiske livene som gikk tapt. Det ble hevdet at den manglende interessen for Rød-saken i historien kunne bli sett på en utdefinering av den norsk-jødiske historien.²⁵⁶ Denne debatten førte til fremstilling av et minnesmerke som skulle settes på HL-senteret i 2006. Fremstillingen var et monument av Rød hvor Rød som utførte en nazi-hilsen. Monumentet ble sett på som et mot-monument. Monumentet kunne

---

²⁵⁴ Harper, 2012: 25

²⁵⁵ Harper, 2012: 26

²⁵⁶ Dypvik, 2006: 6-7

symbolisere at senteret la ansvar på Knut Rød for deportasjonen. Direktøren ved senteret, Odd-Bjørn Fure kalte frifinnelsen av Knut Rød et nullpunkt i norsk rettshistorie.²⁵⁷

Saken med Benjamin Hermansen og Knut Rød viste at HL-senteret var i gang med det arbeidet de skulle gjøre. Sakene viste at HL-senteret arbeidet med å belyse rasistiske holdninger og skulle forebygge disse, samt å bringe opp saker som omhandlet Holocaust i Norge. På den måten er det mulig å kunne se at HL-senteret ønsket å ta oppgjør med Rød-saken samtidig som de arbeidet med dagens holdninger. Lagt til grunn for at HL-senteret er et senter som har et søkelys på Holocaust og andre folkemord, antisemittisme historisk og i dag, og et rettet søkelys på minoriteters vilkår i moderne samfunn.²⁵⁸ Med dette lagt til grunn gjør at arbeidet ikke vektlegges i større grad i denne oppgaven. Arbeidet til senteret i oppstarten blir derfor kun der fokuset legges i denne oppgaven.

---

²⁵⁷Bjørnskau 2006: 14.

²⁵⁸ HL-senteret u.å

Kapittel 9 2010-2020-tallet: Nye perspektiver på Holocaust-debatten

Siste tidsperiode beveger seg fra 2010 og helt til nåtiden. Kjennetegnet på denne perioden er nye utgivelser av store verk som tar for seg jødeforfølgelsen i Norge. I perioden har flere litterære verk blitt utgitt. Bjarte Bruland, som var en del av mindretallet i Skarpnes-utvalget har utgitt et detaljert verk som er den største og mest omfattende historiefaglige undersøkelsen av arrestasjonene og deportasjonen av de norske jødene.²⁵⁹ Brulands nære tilknytning til det jødiske miljøet gjennom sin deltakelse i jødebooppgjøret gjør at han blir en del av denne oppgaven. Flere nye debatter rundt Holocaust i Norge trer fram i denne tidsperioden. Selv i en tidsperiode der man opplevde at få av de som overlevde Holocaust i Norge fremdeles levde, er andre der for å ta opp temaet i nye formater. Flere nye vinklinger og spørsmål blir forsøkt besvart. Det har igjen medført store debatter som igjen har ført temaet inn på dagsordenen. Der debattene tidligere gikk på det moralske aspektet ved den norske Holocaust-historien i årene før, kjennetegnes denne perioden mer av kritiske spørsmål som omhandler det faglige arbeidet som er blitt gjort. Marte Michelets sine verk har både blitt rost og kritisert. Debattene rundt dette blir være sentrale i denne delen. Der omtalen av og diskusjonene om Holocaust var noenlunde unyansert tidligere, er den blitt med flersidig i nyere tid. Et annet kjennetegn på perioden er at man ser etterkommere av jødiske overlevende forteller sine forgjengeres historie.

Offentlig beklagelse

27 januar 2012 valgte daværende statsminister Jens Stoltenberg å forsterke budskapet som han formidlet på den internasjonale Holocaustdagen i 2000. I talen på Akershuskaia i Oslo kom Stoltenberg med en offentlig beklagelse fra staten for at noe slikt kunne foregå på norsk jord. Han presiserte slik som i 2000 at det var nazistenes verk, men at nordmenn sto bak arrestasjonene og førte de norske jødene ut av landet.

Drapene er uten tvil nazistenes verk. Men det var nordmenn som arresterte. Det var nordmenn som kjørte bilene. Og det skjedde i Norge. Jeg finner det i dag riktig å uttrykke vår dype beklagelse over at dette kunne skje på norsk jord.²⁶⁰

---

²⁵⁹ Corell 2018: 156

²⁶⁰ Stoltenberg 2012

Stoltenberg formidlet at ideene som ledet til Holocaust lever enda, og at man over hele verden ser enkeltmennesker og grupper sprer intoleranse og frykt over hele verden. Han hadde en oppfordring til det norske folk om at slike holdninger måtte ut av mørket med kunnskapens lys, og det var et ansvar som hvilte på alle.²⁶¹

Flere jødiske representanter uttalte seg i forbindelse med talen til statsministeren. Forstander i Det Mosaiske trossamfunn, Ervin Kohn mente at unnskyldningen kom langt overtid. Han mente at unnskyldningen var nødvendig, men at man måtte skille på skyld og ansvar.

Jeg har sagt lenge at vi trenger en unnskyldning. Men det er viktig for meg å påpeke at det er kun de skyldige som kan be om unnskyldning. Stoltenberg og regjeringen er ikke skyldige i den lidelsen vi ble påført. Det er godt å se at Stoltenberg tar ansvar for de holdninger og aksjoner vi ble utsatt for her i Norge. Vi ønsker at storsamfunnet skal se på oss som sine jøder, og ikke en gruppe utenfor. Men det er nazistene alene som har skylden.²⁶²

Samuel Steinmann som på dette tidspunktet var den eneste gjenlevende fra «DS Donau» var til stede under talen, og takket Stoltenberg personlig for unnskyldningen. Steinmann kommenterte unnskyldningen slik: «Det gjør godt å få den unnskyldningen og oppmerksomheten, men jeg har ærlig talt ikke tenkt noe videre på at en offisiell norsk beklagelse ikke har kommet før».²⁶² Begge kommentarene fra jødisk hold gir inntrykk av at beklagelsen var noe som ble godt mottatt. Basert på kommentarene, er en tolkning at det viktigste med en slik beklagelse er oppmerksomheten den får som igjen kan brukes i kampen mot antisemittisme. I artikkelen blir det også trukket fram hvordan at ett av tre jødiske barn i Oslo-skolen hadde opplevd mobbing fordi de var jøder. Det ble også poengtert at jøder ikke turte å gå i Det Mosaiske Trossamfund på grunn av sikkerhetssituasjonen.²⁶² Det kan tolkes mot at en slik oppmerksomheten var med på å styrke nordmenns selvforståelse for at dette skjedde i Norge.

Mindretallet i jødebooppgjøret ut med bøker

I 2017 kom historiker Bjarte Bruland ut med boken «Holocaust i Norge: Registrering, Deportasjon, Tilintetgjørelse». Synne Corell omtalte boken i sin bokmelding som det mest

---

²⁶¹ Hjelle, 2012

²⁶² Hjelle, 2012

omfattende verket om jødeforfølgelsene i Norge under andre verdenskrig. Hun viste til at boken blir sett på som et standardverk av både historikere og anmeldere. Bruland hadde gjennom flere år utarbeidet en database over jøder i Norge gjennom krigsårene. Brulands utgangspunkt var å kartlegge alle som døde som følge av antijødiske tiltak. I senere tid har dette utgangspunktet blitt oppjustert til å omfatte alle som ble rammet av slike tiltak. I arbeidet har Bruland konkludert med at 2482 personer ble rammet av slike antijødiske tiltak. Synne Corell viser til at dette tallet er oppjustert i forhold til 1800 personer som Oskar Mendelsohn opererte med, og til 2100 personer som jødeoppgjøret opererte med. Ut fra registreringen av norske jøder blir dette tallet satt til 1500 personer, og Bruland konkluderer med at 776 personer ble deportert. Han understreker at prosentandelen blir 53% av de som de registrerte som ble deportert. Synne Corell spekulerer i om en slik understrekning er et virkemiddel for å poengtere problemstillingene han reiser.²⁶³ Bruland reiser spørsmålet om hvorfor så mange ble deportert som en hovedproblemstilling. Han viser til at det er vanskelig å kunne gi en konkret konklusjon på problemstillingen. Initiativet til aksjonen mot jøden i Norge kom innenfra. Han retter konklusjonen mot at det var utviklet en samforstand mellom okkupasjonsmakten og Quislings NS om hva som skulle skje med jødene. Han peker på at Quisling-regimet arbeidet iherdig mot målet om at jødene skulle ryddes ut av veien. På lik måte som okkupasjonsmakten arbeidet med jødespørsmålet.²⁶⁴ En annen faktor som Bruland peker på som svar på problemstillingen som reises lå i politiets effektive gjennomføring og overgriperens aksjonsmodus. Den raske aksjonen gjorde det svært vanskelig for jøder å rømme landet. Det gjorde det også svært vanskelig å opprette noen hjelpeaksjoner fra motstandskampen. Bruland konkluderer med at disse faktorene medvirket til at 53% av de registrerte jødene i Norge ble deportert høsten 1942 og vinteren 1943.²⁶⁵

Brulands bok går enda dypere inn på å prøve å forstå hvorfor over halvparten av de norske jødene mistet livet under andre verdenskrig. På denne tiden er Norges delaktighet i arrestasjonene og deportasjonene godt kjent. Sammen med den offentlige unnskyldningen fra Norge til jødene kan man se at dette er nå godt kjent i norsk historie. Brulands verk er med på å gå enda dypere inn på hvorfor aksjonene fikk det resultatet det fikk. En slik oppfatning deles i en bokanmeldelse fra Dagbladet 26.mai 2017. Her presiseres det at boken er med på å konkludere at nordmenn bidro mer til Holocaust enn vi liker å tenke.

---

²⁶³ Corell 2018: 156-157

²⁶⁴ Bruland 2017: 656-657

²⁶⁵ Bruland 2017: 657-658

Holocaust i Norge» er derfor et høyst viktig bidrag til vår nasjonale hukommelse. At et slikt arbeid avhenger av så mye av dedikerte enkeltpersoner, er derimot betenkelig. Jødedeportasjonene er statsanliggende og burde ha vært behandlet med denne grundigheten for lenge siden.²⁶⁶

Berit Reisel som utgjorde mindretallet i jødebooppgjøret sammen med Bjarte Bruland kom i 2021 ut med en bok om oppgjøret. Boken hadde som formål å kunne gi et detaljert bilde hvordan politiet beslaga verdisaker i jødiske hjem. Boken gir et bilde av hvordan hus, leiligheter fabrikker og forretninger ble overdratt til staten. I boken er hensikten til Reisel å vise jødernes erfaringer under og etter krigen sammenlignet med andre europeiske land. Boken gir innblikk i enkeltpersoners skjebner. Hvordan de opplevde kampen mot byråkrati, trenering og mistenkeliggjøring i erstatningsprosessen. Det trekkes fram hvordan flere til slutt ga opp i forsøket om å få krevd inn det som var deres. Allerede i prologen til boken forteller Reisel en historie fra sitt eget liv der moren møter opp for å få svar på hvor alt sammen ble av. Slik som alle tidligere ganger var det ingen svar å få.²⁶⁷ Boken er todelt og beskriver også hvordan hun som en del av mindretallet i jødebooppgjøret opplevde det å arbeide med utvalget. Reisel skildrer holdninger hun møtte fra flere sentrale personer rundt utvalget, og gir et større innblikk i hvorfor mindretallet leverte sin egen rapport.

Reisel beskriver selv hva som ligger bak at hun på dette tidspunktet utgir en bok om oppgjøret over 20 år senere. Hun presiserer at det er ikke at erstatningen av materiell ikke er det viktige, men hvilke kjennelser som avfødes og hvilke nasjonale narrativ som kan samle oss mennesker som en konsekvens av et slikt oppgjør.

Dette korrekte endrer seg imidlertid avhengig av slags informasjon om historiske begivenheter som til enhver tid er tilgjengelig. Gamle sannheter må derfor utfordres hele tiden. Historier og historiske sammenhenger har dessuten en tendens til å forvitne og forsvinne dersom de ikke holdes ved like.²⁶⁸

Reisel legger trykk på hvor viktig hver detalj er for historieskrivingen: «Når jeg har gått i detalj som jeg har gjort enkelte steder, er det fordi jeg ikke har sett noen annen vei å gå for å formidle helheten. Det sies at djevelen sitter i detaljene. Det stemmer med min erfaring».²⁶⁹

---

²⁶⁶ Sørheim, 2017: 39

²⁶⁷ Reisel, 2021: 13

²⁶⁸ Reisel 2021: 327-328

²⁶⁹ Reisel, 2021: 328

På denne måten føyer Reisel seg inn med andre jødiske perspektiv. Der de overlevende sto fram med sine historier for at historien ikke skal glemmes, kommer Reisel som en etterkommer av de som opplevde andre verdenskrig med samme budskap. Denne boken tjener samme formål. Det å legge fram detaljer er med på å sette avtrykk hos oss, som gjør det vanskeligere å glemme.

I VG sin anmeldelse av boken gjøres det et poeng av hvordan flere høytstående personer som Reisel mener motarbeidet hennes kommer dårlig ut. Avisen mener at fremstillingen til Reisel er både er veldokumentert og troverdig. Det gjøres et poeng av hvordan boken er et sylskarpt opprør med norske myndigheters holdning til jødene etter krigen. I tillegg poengteres det hvordan den handler om kollektiv minnekultur, samt vilje til erkjennelse av ansvar i et bredere europeisk perspektiv.²⁷⁰ Dagbladet kalte verket til Reisel «en oppsiktsvekkende bok». Anmelderen mente at boken bringer så mye nytt om norske myndigheters neglisjering av jødene etter andre verdenskrig, og hvor stor motstanden var mot å gjennomføre et rettferdig erstatningsoppgjør på 90-tallet var. Avslutningsvis la anmelderen trykk på at boken bør bli stående igjen som en bauta i norsk etterkrigshistorie.²⁷¹

Boken til Reisel har som formål å kunne gi en annen historie som strider mot de nasjonale fortellinger som var etablert etter andre verdenskrig. Boken tar for seg et oppgjør med hvordan jøder ble behandlet i årene etter andre verdenskrig. Et slikt perspektiv på denne historien hadde blitt utfordret i det senere årene, men Reisel tar også et oppgjør med hvordan hun som jøde opplevde stor motstand også på 90-tallet når hun begynte å grave i saken om jødeboene. Den gir et inntrykk av at flere sentrale personer ikke var interessert i å nedsette noe utvalg. Boken kan også tolkes som et oppgjør med at Norge ikke helt var klar for å ta ansvar for sin medvirkning til konfiskeringen av jødiske verdier selv på 1990-tallet.

Vi snakket ikke om Holocaust

Irene Levin slik som Reisel var datter av norske jøder som opplevde krigen. I 2020 utga hun boken *Vi snakket ikke om Holocaust- mor, jeg og tausheten*. Etter at hennes mor døde ryddet hun i sakene hennes og fant flere skrevne ark som moren hadde skrevet. Irene Levin er akademiker og har tidligere arbeidet med taushet som fenomen. Boken tar utgangspunkt i

---

²⁷⁰ Hovdenakk, 2021

²⁷¹ Smilden, 2021: 34

morens notater som kan gi et inntrykk av hva mange jødiske overlevende kjente på i etterkrigstiden.²⁷² Den tar for seg utgangspunktet jeg hadde for denne masteroppgaven. Inntrykket som jeg hadde var at de fleste jødiske overlevende sjeldent uttrykte seg i offentligheten ei eller til sine egne familiemedlemmer om krigen. Irene Levin skriver om sin mors egne opplevelser og hvordan hun passet inn i det narrative. Slik som Levin skriver så er hennes mor et eksempel som kastet lys over hva mange jøder kjente på, og omtaler en del av nyere norsk historie som er lite omtalt.²⁷³

I boken gir hun et innblikk i hvordan hennes mor som mange andre jøder som overlevde kjente på bebreidelse for at de selv levde da så mange mistet livet. Moren følte at hun påtok seg et ansvar som ikke var hennes. Levin beskriver hvordan hennes morens selvbekreidelse ikke hindret henne i å gjennomføre sitt overordnede prosjekt, som var integrering i det norske samfunnet uten å gi slipp på den jødiske minoritetens særtrekk.

Hennes plass i storsamfunnet søkte hun «innenfor en nasjonal referanseramme». Den todelte lojaliteten falt lett for henne; den var en minoritetskompetanse ervervet gjennom generasjoner. Det var som om jødene til enhver tid vurderte hva storsamfunnet kunne tåle fra minoritetens side.²⁷⁴

Levin tar videre opp at det satt langt inne for at jødene lot sine stemme komme fram i offentligheten. De kom først når uretten ble for åpenbar, men det var ikke enkelt å vite hvilken måte de skulle høre fra seg. Levin nevner at en stemme som offer ikke var et alternativ da det ville undergrave jødernes verdighet og styrke. Anklagelse var for vanskelig fordi deres tilknytning til Norge var usikker, og en bebreidende tone ville kunne motarbeide ønsket om å bli akseptert i det norske samfunnet. En rasende stemme var heller ikke aktuelt. Helt til slutt var en forsonende stemme ikke et alternativ fordi det var usikkert på om det noen gang var mulig å forsones med det som skjedde.²⁷⁵ Det var først når Norge tok et oppgjør med egen historie gjennom jødebooppgjøret på 1990-tallet at Levins mor som mange andre kjente på at det var greit å fortelle sin historie i offentligheten.²⁷⁶

---

²⁷² Levin, 2020

²⁷³ Levin, 2020: 10

²⁷⁴ Levin, 2020: 209

²⁷⁵ Levin, 2020: 155-156

²⁷⁶ Levin, 2020: 11

I VG ble boken belønnet med terningkast 5. De beskrev boken som et gjennomført kvinneperspektiv som gir nye innsikter om Holocaust i Norge. Anmelderen mente at boken var et godt eksempel på hvordan nye innfallsvinkler kan være med å bidra til større forståelse for hvordan krigen preget både overlevende og deres etterkommere.²⁷⁷

Marte Michelet utløser stor debatt

Journalist Marte Michelet bidro allerede i 2014 med å skape større debatter rundt Holocaust. Hun utforsket spørsmålet om nordmenn hadde skyld i deportasjonen av jødene i 1942 og 1943. I 2014 kom boken «Den største forbrytelsen». Boken tar for seg historien til Benzel og Sara Braude, og deres fire barn. Den forteller om deres skjebner som norske jøder under andre verdenskrig.²⁷⁸ Boken ble belønnet med «brageprisen i sakprosa» i 2014.²⁷⁹ Boken ble også filmatisert i 2020.²⁸⁰ Boken høstet gode anmeldelser, og direktøren ved HL-senteret mente boken ikke var en festforestilling å lese, men at den var meningsfull ettersom den ga en god fremstilling av en traumatisk del av norsk historie.²⁸¹ Det er Michelets andre bok som utløste masse kritikk som er interessant i denne oppgaven. I 2018 ga Marte Michelet ut boken *Hva visste Hjemmefronten- holocaust i Norge: varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Boken ble utgitt for å rippe opp i den etablerte fortellingen om at aksjonen mot jødene kom som lyn fra klar himmel og at hjemmefronten gjorde alt i deres makt for å redde jødene. Michelet ser kritisk på denne fortellingen og legger fram funn og dokumenter som avdekker en helt annen historie. Boken avslører unnvikelser i den norske motstandsbevegelsen både før, under og etter aksjonene mot jødene. Avsløringer om hvordan historikere har i ettertid har dysset ned vesentlig informasjon.²⁸²

Boken utløste stor mediedekning. Aftenposten viet 32 sider til en spesialutgave 19. desember 2018 med forskjellige bidrag i debattene som kom som følger av boklanseringen. Sidsel Levin gjorde flere bidrag i debatten. Hun kritiserte at boken for å føre til at en talsperson for Den Mosaiske trossamfund stilte spørsmålet «om jødene kunne reddes». Et slikt spørsmål mente hun var et slag i magen for de få gjenlevende som opplevde tragedien og de som har levd med

---

²⁷⁷ Hovdenakk, 2020

²⁷⁸ Michelet 2014

²⁷⁹ Sakprosasiden 2014

²⁸⁰ Filmweb 2020

²⁸¹ Hjeltnes 2014

²⁸² Michelet 2018

dette som ramme rundt deres liv. Hun mente at et slikt spørsmål var vanskelig å svare på, men at situasjonen i Norge sommeren og særlig høsten 1942, gjorde det høyst usannsynlig å tro at jødene kunne reddes. Hun presiserte at svært mange trodde at det verste som kunne skje var at de skulle settes i arbeidsleirer, bli internert, og at ingen kunne forestille seg det som til slutt skjedde. Levin trekker fram hvordan Michelet spurte om «hvem hadde jødene i ryggen»? Alt dette spiller inn for kritikken Levin kommer med, samt at hun presiserte at 1200 jøder ble reddet over til Sverige. Flesteparten av disse ble hjulpet av folk som satset både sitt eget og familiens liv.²⁸³

Mats Tangestuen som er historiker og faglig leder ved Jødisk Museum i Oslo, rettet sterk kritikk rettet mot boken til Michelet. Tangestuen rettet kritikk mot hvordan Michelet trimmet kildene for å tilpasse dem til egen historiefortelling. Videre pekte han på at kilder som ikke tjener det formålet Michelet ønsket ble utelatt og fikk ingen troverdighet. Tangestuen brukte et eksempel med politimannen Johan Fredrik Myklebust som inkluderes i boken.

Myklebust forteller om at han ble varslet av folk i statspolitiet «som på et relativt tidlig tidspunkt fikk greie på denne aksjonen mot jødene og fikk varslet videre». Her stopper forfatteren gjengivelsen, og en leser vil kanskje tenke at et «relativt tidlig tidspunkt» kan være både en og to måneder». Men Ulsteins oppfølgingsspørsmål er ikke tatt med av Michelet. Ulstein spør Myklebust: «tidlig-kan det bety 14 dager?». «Myklebust svarer: Nei- det kan det ikke. Det var toppen en dag». Dette burde jo ha vært relevant informasjon for Michelet, men det er det ikke med.²⁸⁴

Bjarte Bruland skrev en anmeldelse av boken i *Dag og Tid*.

Det er viktig at vi har eit kritisk blikk på alle aktørane under krigen. Eit slikt kritisk blikk har Michelet på Motstandsørsla. Men ein må ikkje sjå på historia med dagens briller og driva moralsk historieskriving. Det gjer Michelet i denne boka.²⁸⁵

Disse to, sammen med Elise Berggren, dro opp oppmerksomheten rundt denne debatten i 2020. De tre forfatterne ga ut boken *Rapport frå ein gjennomgang av Hva visste hjemmefronten?* i 2020. Boken var en systematisk gjennomgang av de mest sentrale påstandene som ble presentert i Michelets bok. Forfatterne mente at få av kildene som

---

²⁸³ Levin, 2018: 19

²⁸⁴ Tangestuen, 2018: 24

²⁸⁵ Bruland, 2018

Michelet presenterte ble sett nærmere på. Forfatterne hadde tidlig mistanke om at framstillingen av aktører og hendelser var ikke var korrekt, med selektiv bruk av originalkilder eller gjennom feillesning. Boken fokuserte på noen av de viktigste emnene som Michelet hadde med i sin bok. Forfatterne av boken poengterte at rapporten ble laget for å gjøre en saklig og faglig gjennomgang av boken, samt drive forskningen på det norske Holocaust videre.²⁸⁶ På grunn av denne boken gikk to sterke representanter for jødene ut med kritikk mot nye vinklinger på jødernes skjebner i Norge under andre verdenskrig.

Sidsel Levin som tidligere hadde kritisert boken til Michelet skrev et debattinnlegg i Aftenposten 18. november 2020 for å rette sine synspunkter mot den nye boken til Berggren, Bruland og Tangestuen.²⁸⁷ Hun mente at rapporten gjennom en nøktern og avdempet tone plukket Michelets påstander fra hverandre. Levin stilte seg kritisk til hvordan Michelet selv påsto at hun så historien fra et jødisk perspektiv. Hun pekte på at det er illojalt mot ofrene og overlevende at Michelet fremstilte motstandsfolk som antisemitter gjennom mistolkning og klipping av kilder. Det ble stilt spørsmål til om det var et behov for å skape flere antisemitter og en slik historieskriving bare legger sten til byrden. Hun roset at rapporten tilbakeviste Michelets beskyldninger mot deler av redningsapparatet og enkeltpersoner. Levin viste til hvordan flere som Michelet omtalte som «profitører» og «utpressere», var de samme personene som overlevende norske jøder har kalt sine gode hjelpere. Avslutningsvis rettet hun en bekymring for manipulering av kilder kunne fordreie forståelsen av en slik sårbar historie.

Det er uforståelig at Gyldendal forlag fortsatt tør hevde at Michelet har «endret vår kollektive forståelse av holocaust ved å se tragedien fra jødernes side». Selv ønsker jeg ikke å være alibi for en slik markedsstrategi. Dette skurrer svært stygt nå. Særdeles ubehagelig er det for oss som har vokst opp med foreldres og besteforeldres dype takknemlighet og livslange vennskap med sine redningsmenn- og kvinner.²⁸⁸

Debatten rundt boken til Marte Michelet er interessant. Mye av interessen i nyere tider har ligget på å utforske nye perspektiver på jødernes skjebne i Norge. Samtidig kan man se i denne debatten at ikke alle slike vinklinger blir like godt mottatt i det jødiske miljøet. Slik som Michelet nevnte i sin kritikk av Michelet, er en tolkning at norske jøder har interesse av at flere blir stemplet som antisemitter uten konkrete kilder som kan vise til det. Fra 2000-tallet

---

²⁸⁶ Berggren et al. 2020

²⁸⁷ Levin, 2020

²⁸⁸ Levin, 2020

har det som nevnt kommet flere utgivelser og synspunkter, som har et ønske om å utforske andre aspekter rundt arrestasjonene og deportasjonene av de norske jødene. Det kan tolkes som at jødiske stemmer ønsker å ta et oppgjør med historien slik som Norge har gjort i de senere årene, og at slike oppgjør skal bygge på konkrete kilder. Debatten rundt boken til Michelet viser at jødiske representanter ønsker et rettferdig oppgjør med norsk deltakelse, og at målet ikke må være å skape enda flere antisemitter av mennesker som ikke fortjener et slikt stempel. I ettertid kom Espen Søybye med boken *Hva vet historikerne? Om hjemmefronten og deportasjonen av jødene*. Søybye prøvde å besvare om hva det faglige grunnlaget for historikernes kritikk var? Om det går det fortsatt an å forsvare Michelets teser? Og om vi nå er blitt klokere på hvorfor ikke flere av jødene i Norge unnslopp arrestasjon, deportasjon og utryddelse?²⁸⁹ Til slutt kom også Marte Michelet ut med et motsvar til Berggren, Bruland og Tangestuen i form av boken *Tilsvare-svar på motboken til Hva visste hjemmefronten*.²⁹⁰ Debatten fortsatte derfor i stor grad, men blir ikke inkludert videre i oppgaven ettersom Søybye og Michelet ikke representerer det jødiske samfunnet. Av den grunn går jeg ikke dypere inn i denne debatten.

---

²⁸⁹ Søybye 2021

²⁹⁰ Michelet 2021

Kapittel 10 Oppsummering og konklusjon

Målet med denne masteroppgaven var å undersøke hvordan norske jøder sto fram med i det offentlige i årene etter at krigen tok slutt i 1945. Et annet mål var å se på hvordan det jødiske stemmer ble påvirket av hvorvidt Norge hadde tatt stilling til sitt medansvar i arrestasjonene og deportasjonene. Gjennom oppgaven har jeg tatt størst hensyn til å se på jødiske stemmer rundt store begivenheter der det var naturlig at de kom fram. Fokuset har også ligget på at de jødiske synspunktene skulle kunne knyttes opp mot til norske Holocaust. En debatt som ikke inkluderes er debatten om frigjøringen av Israel. Temaet opptok en god del norske jøder, men inkluderes ikke grunnet at debatten ikke beveger seg inn på oppgavens mål/fokus. En annen faktor er at debatten i seg selv går over mange år, og ville krevd mye plass.

Konsensusfortellingen i norsk historie sto sterkt i mange år og fokuset lå for det meste på å formidle de positive sidene under okkupasjonstiden. Det som finnes av jødiske stemmer i de første årene etter krigens slutt, føyer seg inn i den sterke konsensusfortellingen som man kunne finne i norsk historie. Hovedfokuset lå på de som ble karakterisert som «de onde». I denne tiden er hovedfokuset på å straffe personer som representerte okkupasjonsmakten. I de første etterkrigsårene viste jøder seg fram gjennom landssviksoppgjørene. Flere jødiske overlevende ble kalt inn for å gi sitt vitneprov i rettssakene mot Vidkun Quisling og Wilhelm Wagner. Jødene gikk ut med sine historier gjennom vitneprovne, presenterte noen av de første historiene til norske jøder som overlevde deportasjonen. Fremstillingen av at den tyske okkupasjonsmakten var de skyldige, bidro med stor sannsynlighet til muligheten for at det var vanskeligere å inkludere andre perspektiv som stridet mot dette. I forbindelse med Wagner- og Feldmann-saken kan man tidlig se hvordan jødene uttrykket at de følte på urettferdighet. Dette kommer fram i debatter som ble publisert i diverse aviser, og der det ble stilt spørsmål til om jødiske liv var like mye verdt. Allerede i 1946-47 kan vi se at norske jøder gir uttrykk for sin kritikk mot behandlingen av jødene i form av små straffer mot de som utpektes som gjerningsmenn. Bernhard Goldbergs innlegg i Dagbladet i forbindelse med omgjøringen av straffen til Wilhelm Wagner, viste innslag av en jødisk stemme som rettet kritikk mot sine ikke-jødiske landsmenn. Det at omgjøringen av straffen ikke utløste noe reaksjon blant deres ikke-jødiske landsmenn var svært skuffende, og forsterket spørsmålet om jødene var like mye verdt. Alle disse jødiske synspunktene ble lite debattert, og ble kun stående som en liten notis i avisene.

Det ble viet stor oppmerksomhet til Adolf Eichmann-rettsaken på 1960-tallet i norske aviser. Den ble dekket detaljert gjennom 9 måneder da den pågikk. Historiene til to norske jøder som overlevde Holocaust ble trukket fram i mediedekningen. Henrietta Samuel benyttet anledningen til å uttrykke sin takknemmelighet overfor nordmenn for all hjelp hun og familien mottok. Kai Feinberg var en annen overlevende som fortalte sin historie, men var mer opptatt av at Eichmann-saken skulle avdekke alt som skjedde. I forbindelse med Eichmann og tiden rettsaken pågikk, innså flere jøder viktigheten av å fortelle sin historie for å skape bevissthet rundt antisemittismen. Dette ble altså begynnelsen på at flere og flere jødiske overlevende kommer ut med sin historie.

På 1970-tallet fikk Holocaust stor oppmerksomhet i mediebildet. Avisene dekket rettsaken mot Lektor Hoaas nøye, og rettsaken viste at antisemittismen ikke var død i Norge. Dette førte med seg at flere sentrale jødiske skikkelser gikk hardt ut mot lektor Hoaas i et forsøk på å få han fjernet fra jobben som lektor. TV-serien *Holocaust* satte i gang store debatter, og bidro til at flere jøder uttrykte seg. I debatten så man en splittelse blant jøder om serien skulle vises, men for de fleste av dem var serien viktig i form av diskusjonene den ville sette i gang, og bevisstgjøringen rundt temaet. Gjennom 70-tallet kom flere og flere jøder fram i det offentlige med sine synspunkter. De deltok i debatter og intervjuer for å diskutere Holocaust. Biografien *Det angår også deg* av Herman Sachnowitz var med på å bane vei for at flere norsk-jødiske tidsvitner skulle komme fram med sine historier i senere tid. Boken ble godt omtalt og belønnet med høye salgstall. Boken var med på å skape større interesse rundt Holocaust her til lands.

TV-serien *I solkorsets tegn* ble sendt i 1981 som fire episoder med originalopptak fra andre verdenskrig. I denne serien fikk flere tidligere NS-medlemmer fortelle sin historie. Serien inkluderte også en overlevende jøde som ga uttrykk for at han trodde at NS-medlemmer visste om jødernes skjebne. Serien ble spesiell fordi den utforsket andre aspekter rundt krigen, og ga et inntrykk av at NS-medlemmer var en del av «oss» og ikke «de andre». Robert Savosnick som deltok som overlevende i serien utga sin selvbiografi i 1986. I boken ser man antydning til kritikk mot Norges delaktighet i arrestasjonene og deportasjonene av jødene. En annen bokutgivelse som skulle få stor påvirkning ble skrevet ferdig i 1986 med utgivelsen av bind 2 i Oskar Mendelsohns *Jødernes historie i Norge: gjennom 300 år*. Boken som var en bestilling fra Det Mosaiske Trossamfund er blitt sett på som et standardverk for jødisk historie i Norge.

På 1990-tallet ble det norske medansvaret i stor grad diskutert. Samuel Abrahamsen rettet kritiske spørsmål rundt hvordan så mange norske jøders liv kunne gå tapt. Boken legger en del kritikk mot den norske regjeringen og informasjon som ikke ble gitt til de norske jødene. Boken blir etterfulgt av flere jødiske utgivelser gjennom 90-tallet som er med på å gi nye perspektiver på historien. Journalisten Bjørn Westlie bidro til at Norge måtte ta et oppgjør med sin egen historie i form av sin artikkel i Dagens Næringsliv. Skarpnes-utvalget ble oppnevnt som følger av denne debatten, og hadde som hensikt å finne ut av de økonomiske tapene jødene hadde blitt påført og ikke hadde fått tilbake i årene etter krigens slutt. Som en konsekvens av Skarpnesutvalget, gikk jødiske stemmer ut mot det de mente var urettferdig behandling, og Reisel og Bruland som representerte det jødiske miljøet presenterte sin egen utredning. Mindreutvalget mottok stor støtte i norsk presse, og regjeringen valgte i 1999 å ta stilling til utredningen til Reisel og Bruland. Dette var med på å markere hvordan den norske staten var klar for å ta et oppgjør med sin egen krigshistorie.

Flere jøder hadde gjennom arbeidet med Skarpnesutvalget uttrykt sitt ønske om at en erstatningssum burde gå til et undervisningsenter. Det kunne være med på å forhindre at et slikt folkemord kunne skje igjen. I løpet av 2000-tallet ble ønsket oppfylt og HI-senteret ble opprettet. HI-senteret bidro allerede i de første årene til å ta et sterkt oppgjør mot rasisme og antisemittisme som man igjen kunne finne i Norge. HI-senteret var en sterk pådriver for å gi oppmerksomhet til saken mot Knut Rød igjen. Senteret ønsket å ta et nytt oppgjør mot Rød og direktøren ved senteret Odd-Bjørn Fure kalte frifinnelsen for et nullpunkt i norsk rettshistorie. Nordmenns delaktighet i jødernes skjebne ble klarere i denne tidsperioden.

Perioden fra 2010-tallet til i dag har vært preget av bokutgivelser fra Berit Reisel og Bjarte Bruland som representerte Det Mosaiske Trossamfund i jødebooppgjøret. Bøkene har som hensikt å gi nye perspektiver og vinklinger på historien. Reisel la selv vekt på at boken ble utgitt for å påvirke hvilke kjennelser som avfødes og hvilke nasjonale narrativ som kan samle oss som en konsekvens av et slikt oppgjør ble gjort. Irene Levin er en annen etterkommer av norske jøder, og tar for seg hvordan jødene selv bearbeidet sorgen. Levin viser gjennom sin mors historie hvordan flere valgte stillhet i årene etter krigen, og svært få følte for å fortelle om det som hadde skjedd. Andre følte for å fortelle mer åpenlyst om det. Marte Michelet skapte stor debatt med sin andre bok «hva visste hjemmefronten?». Det interessante med denne debatten er at den utløste kritikk blant jødiske etterkommere, men

også hos Bruland, Tangestuen og Berggren som utga en motbok. I denne perioden kan man se at Norges medansvar i deportasjonene diskuteres i stor grad av nordmenn, men også av jøder.

Jødene har helt siden andre verdenskrig sluttet i 1945 uttrykt sine stemmer i offentligheten. Norske aviser har vist seg å være delaktig med å frembringe jødiske perspektiver helt fra krigen sluttet. Eksempler på dette har vært hvor fremtredende jødiske personer som Leo Eitinger har vært i det offentlige ordskiftet. Gjennom oppgaven har jeg lagt fram hvordan det virket som at det var stor velvilje for å sympatisere med de norske jødene i media gjennom hele perioden. Fokuset lå i stor grad på å bringe jødiske historier fram som kunne bidra til å fremheve den tyske okkupasjonsmakten som «de onde». Gjennom de første årene etter krigens slutt, deltok flere jøder i den offentlige diskusjonen gjennom å berette om hva som skjedde. Allerede rundt krigsoppgjørene blir det stilt kritiske spørsmål til oppgjørene fra norske jøder. Oppfatningen ligger på at de reiste spørsmål når de følte jødene ble behandlet urettferdig. Når flere av overgriperne fikk milde straffer, valgte flere å gå ut i media for å stille spørsmål til om jødene var mindre verdt. Fra 1970-tallet kunne man se at det reist kritikk mot antisemittisme som de opplevde i offentligheten. I tiden som fulgte kunne man se at jødene gikk hardere til verk for å kritisere den norske medvirkning til arrestasjonene og deportasjonene. Ved å se de lange linjene fra krigen slutter til den dag i dag, har jeg kunne sett på hvordan de jødiske stemmene forandret seg, men også på utviklingen i hvordan de ble mottatt. Den norske konsensusfortellingen som la den store skylden på okkupasjonsmakten, har påvirket de jødiske stemmene i stor grad, og ved senere tid da Norge begynte å ta et oppgjør med sin egen historie, ser vi at traumatiske sider ved krigen, og jødiske perspektiver i mye større grad kommer frem.

Kilder

Abrahamsen, S. (1991). *Norway's response to the Holocaust: A historical perspective*.
Holocaust library.

Bangsund, P. (1984). *Arvtakerne: nazisme i Norge etter krigen*. Pax forlag

Banik, K, V. (2019, 28. mars). Jødenes historie i Norge. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/J%C3%B8denes_historie_i_Norge

Banik, K, V (2021, 6. juli). Holocaust. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/Holocaust>

Berggren, B, E., Bruland, B. & Tangestuen, M. (2020). *Rapport frå ein gjennomgang av Hva visste Hjemmefronten?* Dreyers Forlag

Bokkilden. (u.å). På tross av alt: Julius Paltiel - norsk jøde i Auschwitz. Hentet 7.november 2022 fra <https://www.bokkilden.no/biografier-generelle/paa-tross-av-alt-vera-komissar/produkt.do?produktId=148122>

Brakstad, V, I. (2007). Okkupasjon, motstand og myter. I H, Evju (Red.), *Fortid: Okkupasjonshistorier* (s. 9-16). Tidsskriftforeningen

Bruland, B (2017). Holocaust i Norge: registrering, deportasjon, tilintetgjørelse. Dreyers forlag

Bruland, B. (2014). Det norske holocaust: forsøk på å tilintetgjøre de norske jødene. I D. E. Thorsen (Red.), *Folkemordenes svarte bok* (2 utg.) (s.359-376). Universitetsforlaget.

Bruland, B. & Tangestuen, M. (2011). The Norwegian Holocaust: changing views and representations. I Hálfdanarson, G (Red.), *Scandinavian Journal of History* (utg. 36, s. 587- 598). Taylor & Francis.

Corell, S. (2018). Bokmelding. Bjarte Bruland. Holocaust i Norge. Registrering, Deportasjon. Tilintetgjørelse. I Fulsås, N (Red.), *Historisk tidsskrift*, bind 97 nr.2. (s. 156-160). Universitetsforlaget.

Eidsivating lagstols landssviksavdeling. (1946). *Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling*.
<https://www.nb.no/items/7e66a174eb64616d976a6d8469f39ace?page=0&searchText=leo%20eitinger>

Filmweb. (u.å). *Den største forbrytelsen*. Hentet 20.april 2023.
<https://www.filmweb.no/film/NOR20170480#20.04.2023>

Gjernes, M. (2002). *Jødar i Kristiania : dei fyrste innvandrarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.

Grimnes, K, O. (1990). Historieskrivingen om okkupasjonen, Nytt norsk tidsskrift, Vol. 7, Nr. 2

Gripsrud, J. (2017). *Allmenningen – Historien om norsk offentlighet*. Universitetsforlaget

Grøndahl, P. Wessel, E. & Magnussen, S. (2019). Blokkeres traumatiske minner fra bevisstheten? *Tidsskriftet*. Hentet 10. Januar 2023 fra <https://tidsskriftet.no/2019/06/kronikk/blokkeres-traumatiske-minner-fra-bevisstheten>

Harper, S, C. (2012). Rettsoppgjørets behandling av deportasjonen av jødene fra Norge under okkupasjonen 1940-1945. *HL-senterets temahefte nr. 16*

Hartmann, G. (1996). *The longest shadow: in the aftermath of the Holocaust*. Indiana University Press.

Hatlehol, D, G. (2018, 16. februar). Adolf Eichmann. *I store leksikon*. https://snl.no/Adolf_Eichmann

Hellberg, P. (2021, 11. oktober). *Mendelsohn i ny drakt*. Hl-senteret. <https://www.hlsenteret.no/aktuelt/nyheter/2019/mendelsohn-i-ny-drakt.html>

Hl-senteret. (2020, 29.april). *Holocaust*. <https://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-undernazismen/holocaust/holocaust>

HL-senteret. (2020, 9. november). *Hva er Antisemittisme?*

<https://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/bakgrunn/ideologi/antisemittisme-den-mobile-fordommen.html>

HL-senteret. (u.å). *Om HL-senteret*

<https://www.hlsenteret.no/om/>

Hoffman, C. (2020, 9. Mars). Perspektiver på minoritetshistorie: jødisk historiografi i Norge.

I NorgesHistorie. <https://www.norghistorie.no/studere-fortid/historie/2096-Perspektiver-på-minoritetshistorie-jødisk-historiografi-i-Norge.html>

IMDB. (u.å). *Holocaust*. Hentet 14. februar 2023. <https://www.imdb.com/title/tt0077025/>

Jødisk Museum Trondheim. (u.å.). *Jødiske fotspor i nord- Miriam Mary Abrahamsen*. Hentet

21. mars 2023. <https://www.jodiskefotspor.no/fotspor/miriam-mary-abrahamsen>

Johansen, O, P. (1984). *Oss selv nærmest- Norge og jødene 1914-1943*. Gyldendal Norsk forlag

Kaldal, I. (2016). *Minner som prosesser: i sosial- og kulturhistorie* (1.utg.). Cappelen Damm

Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*.

Universitetsforlaget

Kommisar, V (1992). *Nådetid: Norske Jøder På Flukt 1942*. Aschehoug.

- Kristiansen, Steinar, (2021, 24.september). Holmlia-drapet. *I Store norske leksikon*.
<https://snl.no/Holmlia-drapet>
- Lagrou, P (1997) Victims of Genocide and National Memory: Belgium, France and the Netherlands 1945-1965 i *Past and Present* nr. 154/1997
- Larsen, U, S. (1999). Innledning. I S. U. Larsen (Red.), *I krigens kjølevann* (s.9-30). Universitetsforlaget.
- Levin, I. (2020). Vi snakket ikke om Holocaust- mor, jeg og tausheten (2.utg.). Gyldendal
- Maerz, S. (2010). Okkupasjonstidens lange skygger: Fortidsbearbeidelse i Norge som identitetskurs. Unipub
- Mendelsohn, O (2019). *Jødenes historie i Norge: gjennom 300 år* (2.utg.). Forlaget Press.
- Michelet, M. (2014). *Den største forbrytelsen: ofre og gjerningsmenn i det norske Holocaust*. Gyldendal forlag.
- Michelet, M. (2018) *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: Varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Gyldendal forlag.
- Michelet, M. (2021). *Tilsvaret - svar på motboken til Hva visste hjemmefronten?* Gyldendal forlag.
- Moen, A, J. (2022, 29. juni). Kai Feinberg. *I Store norske leksikon*.
https://nbl.snl.no/Kai_Feinberg#-Kilder_og_litteratur

NOU 1997: 22. (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig.*

Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1997-22/id141043/?ch=2>

NOU 2000: 15. (2000). *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte— Dagspresseutvalgets innstilling.*
Kultur og likestillingsdepartementet.

Pryser, T. (2023, 21.april). Wilhelm Wagner. *I Store norske leksikon.* <https://snl.no/Holocaust>

Ramstad, H, B. (2016). *Jødiske barn og unge som overlevde det norske Holocaust: Flukten fra Norge. Det svenske eksilet. Livet etter 1945.* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo].
DUO vitenarkiv. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/38127/Rimstad-master13mai2013.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

Reisel, B. (2021). *Hvor ble det av alt sammen? Plyndringen av jødene i Norge (1.utg).*
Forlaget Press.

Reitan, J. (2016). *Møter med Holocaust.*[Doktorgradsavhandling, NTNU]. Falstadsenteret.
<https://falstadsenteret.no/wp-content/uploads/2017/02/phd-avhandling-innlevert-040915-090915.pdf>

Reitan, J. (2005). *Jødene fra Trondheim.* Tapir Akademisk Forlag.

Reynolds, Q. (1961). *Adolf Eichmann.* J. W Cappelens Forlag

Rodum, E. & Hegtun, H. (2012, 27 januar). Stoltenberg: - Vår dype beklagelse over at dette kunne skje på norsk jord. *Aftenposten*.

<https://www.aftenposten.no/norge/i/1nw1J/stoltenberg-vaar-dype-beklagelse-over-at-dette-kunne-skje-paa-norsk-jord>

Sachnowitz, H. (1976). Det angår også deg – Fortalt til Arnold Jacoby. Cappelens Forlag AS.

Sakprosasiden. (2014, 19.november). *Stikkord: Den største forbrytelsen*.

<https://sakprosasiden.no/sakprosabloggen/tag/den-storste-forbrytelsen/>

Savosnick, R. (1986). Jeg ville ikke dø – Fortalt til Hans Melien. J. W. Cappelens Forlag

Senje, S. (1982). *Ekko fra Skriktjenn*. Pax forlag AS.

Søbye, E. (2018). *Kathe, alltid vært i Norge*. Forlaget Oktober

Søbye, E. (2021). *Hva vet historikerne? - om hjemmefronten og deportasjonen av jødene*. Forlaget Oktober

Sørensen, Ø. & Brandal, N. (2018). *Det norske demokratiet og dets fiender: 1918-2018*. Dreyers forlag.

Strinda Historielag (2022, 3.desember). *Salomon Abrahamsen*. Hentet 20. mars 2023.

https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php/Salomon_Abrahamsen

Stugu, S, O (2021). *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Det Norske Samlaget

Transporten med D/S Donau (2021, 7. Desember). I HL-Senteret

https://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/holocaust/norge/reisen_med_donau.html

United States Holocaust Memorial Museum. (2022, 28. Juli). Eichmann Trial - Sessions 36 and 37 - Jews in Norway, Italy, Berlin

[Video].<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn1001563>

Waltzer, K. (1994). Samuel Abrahamsen, Norway's response to the Holocaust- a historical perspective. I Sondrup, P, S (Red), Scandinavian Studies (utg. 66, s.281-284). Society for the Advancement of Scandinavian Study.

Westlie, B. (2010). Oppgjør: i skyggen av Holocaust (2. utg.). Aschehoug forlag

Wikipedia. (2022, 6. april). *På sparket*. https://no.wikipedia.org/wiki/På_sparket

Artikler

Adresseavisen. (1947, 7.september). Farlige soldater

Adresseavisen. (1979, 5.april). «Holocaust» svarer til våre forventninger, s. 9

Aftenposten (1976, 29.september). Auschwitz må ikke glemmes

Aftenposten. (1961, 13.april). Muligens norske vidner til saken mot Eichmann.

Aftenposten. (1961, 20.april). Eichmann-sakens betydning: ugjerningene dokumenteres.

Aftenposten. (1961, 8.april). Jødene trekker Eichmann til ansvar.

Aftenposten. (1975, 11. juni). Benkow: nazifordreiningar i vår skole er uakseptabelt.

Aftenposten. (1975, 5. juni). Skarp jøde-reaksjon på lektor-uttalelser.

Aftenposten. (1996, 3.januar). Fangen som vender tilbake.

Andenæs, J. (1997, 4.juli). Erstatning til jødene. *Aftenposten*, s.7

Arbeiderbladet. (1946, 3.oktober). Oltidens slaver hadde det bedre enn jødene i Auschwitz-leiren. s. 6-7

Aftenposten. (1946, 3. oktober). Allerede tidlig i 1942 truet tyskerne de norske jøder med utryddelse.

Bergfald, O. (1976, 20.august). Min konklusjon er at Hoas hater andre raser. *Aftenposten*, s.11

Bjørnskau, E. (2006, 10.mars). Omstridt statue til Holocaust-senter. *Aftenposten*, s. 14.

Borgen, J. (1976, 22.september). Innerst i helvete. *Dagbladet*, s.3

Bruland, B. (2018, 9.november). Moralsk historieskriving: Marte Michelet ser på historia med dagens briller. *Dag og Tid*. <https://www.dagotid.no/meldingar/moralsk-historieskriving-6.3.9806.a9398bf487>

Bugge, M, E. (1986, 8.oktober). Endelig orker vi å skrive. *Aftenposten*, s.32

Dagbladet. (1961, 12.mai). Det svenske kongehuset under jødisk innflytelse.

Dagbladet. (1975, 5.juni). Norske jøder rystet over nazi-lectoren.

- Dagbladet. (1979, 30. januar). «Det angår også deg» som opplesning i radio. s.20
- Diesen, E. (1984, 27.september). Stengte Grenser. *Aftenposten*, s.6.
- Dypvik, S, A. (2006, 24. november). Ei ubehageleg historie. *Morgenbladet*, s. 6 og 7.
- Egeland, E. (1976, 23.september). Auschwitz- et produkt av en ide og krefter i menneskets natur. *Aftenposten*, s.6
- Eitinger, L. (1979, 20.april). Noen tanker etter en tv-diskusjon om Holocaust, *Aftenposten*, s.2
- Fonn, O, G. (2000, 14.november). Holocaust-senter i Quislings krigsbolig. *Vårt Land*, s.2
- Gaup, A. (1975, 5. juni). Lektor Hoaas må fjernes. *VG*, s. 6
- Gaup, A. (1975, 6.juni). Eitinger har dødsattesten i skrivebordet. *VG*, s.11
- Gaup, A. (1975, 6.juni). Nazi-lectoren under politisk oppsikt. *VG*, s. 11
- Gaup, A. (1975, 7. juni). Jeg er riktig sitert. *VG*, s.7
- Goldberg, B. (1947, 12.mai). Er vi jøder likevel av mindre verdi? s.3. *Dagbladet*
- Hagelund, E, K. (1992, 29.oktober). Til den unge generasjonen. *Dagbladet*, s.19
- Hansen, E, J. (1986, 18.oktober). Skjebnene som fant en lektor. *Aftenposten*. S. 6.
- Haugesunds Avis. (1975, 3. juni). Ny-nazister sparket og går til rettsak.
- Hegtun, H. (1997, 17. juni). Forferdelig skuffet. *Aftenposten*, s. 3.
- Hjelle, B, T. (2012, 27.januar). Stoltenberg sier unnskyld til norske jøder. VG.
<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/vMkkX/stoltenberg-sier-unnskyld-til-norske-joeder>
- Hjeltnes, G. (2014, 22.oktober). Bokanmeldelse: Marte Michelet: Den største forbrytelsen. VG. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/E7x1o/bokanmeldelse-marte-michelet-den-stoerste-forbrytelsen>
- Hjort-Larsen, A. (1978, 16. mars). Lektor Hoaas slår til på ny. *VG*, s.10

Hovdenakk, S. (2020, 8.mai). Kvinnenes tause krig. Bokanmeldelse: Irene Levin: «Vi snakket ikke om Holocaust». VG. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/VbvorW/kvinnenes-tause-krig-bokanmeldelse-irene-levin-vi-snakket-ikke-om-holocaust>

Hovdenakk, S. (2021, 26. januar). Sylskarpt oppgjør fra Berit Reisel: Bokanmeldelse: «Hvor ble det av alt sammen? Plyndringen av jødene i Norge». VG. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/zg4kmq/sylskarpt-oppgjoer-fra-berit-reisel-bokanmeldelse-hvor-ble-det-av-alt-sammen-plyndringen-av-joedene-i-norge>

Johannessen, T. (1975, 29.mai). Gasskamrene bare oppspinn. *VG*, s.15

Jåsund, K, B. (2001, 2.februar). På tide med Holocaust-senteret, *Aftenposten*, s. 15.

Kleivan, K. (1976, 18.september). Ingen kan leve i hat. *VG*, s.29

Koster, P. (1978, 28. august). Et litterært jødisk minnesmerke- litt om dem som skrev «det angår også deg», *Romsdalsposten*, s. 8

Levin, S. (2018, 28. november). Rundt 1200 jøder ble reddet over til Sverige. Inkludert min egen familie. *Aftenposten*, s.19

Levin, S. (2020, 18.november). Hvor har Michelet det fra at hun ser historien fra et jødisk perspektiv? *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/aPOK4E/hvor-har-michelet-det-fra-at-hun-ser-historien-fra-et-joedisk-perspektiv>

Magnus, G. (1997, 24.juni). Melchior: håper på jødisk kultursenter. *Aftenposten*, s.7

Magnus, G. (1997, 24.juni). Moralsk problem å gi jøder større erstatning. *Aftenposten*, s.7

Magnus, G. (1997, 27. juni). Jødernes eiendom: moral eller penger? *Aftenposten*, s. 14

Magnus, J. (1978, 5. september). Lektor Hoaas får sparken. *VG*, s. 8

Nagell, A, T. (1995, 29.mai). Ta oppgjøret nå. *Aftenposten*, s.6

Nilsen, A. (1976, 19.august). Jeg var Fange nr. 105 268. *VG*, s.13

Nyrønning, M, S. (1984, 11.september). Knyttneve i vår selvgodhet. *Adresseavisen*. S.11

- Nyrønning, M, S. (1986, 10.desember). Jødene i Norge. *Adresseavisen*. S.15
- Nyrønning, M, S. (1986, 16.oktober). Et livsverk fullført. *Adresseavisen*. S.15
- Risvik, Ø. (1979, 29.mars). Leo Eitinger: Jødene har alltid ønsket å beholde sin egenart. *Drammens Tidende Buskeruds Blad*, s.13
- Rodin, H, R. (1979, 7.april). Burde ikke sendt Holocaust, *VG*,
- Scheer, A. 1947, 5.september). Epilog til Feldsmann-saken, *Dagbladet*, s.3
- Skotheim, K. & Ramnefjell, E. (1997, 24.juni). Vi ble overkjørt. *Dagbladet*, s.13
- Skouen, A. (1995, 14.september). Norsk skam. *Dagbladet*, s.33
- Smilden, E-J. (2021, 29. januar). En oppsiktsvekkende bok. *Dagbladet*, s.34.
- Smith, J-H. (1979, 24.februar). Jeg overlevde fordi jeg ikke gjorde noe for å overleve. *Dagbladet*, s.17-18
- Solhaug, B. (1995, 30. mai). Nordmann, trønder, jøde-overlevende. *Aftenposten*, s.21
- Stavanger Aftenblad (1979, 7.april). På bølgelengde: Holocaust i på sparket.
- Stoltenberg, J. (2000, 19. desember). Aldri for sent å gi uttrykk for anstendighet. *Aftenposten*, s. 12
- Storvik, T, O. (1997, 23.juni). Oppgjøret er også et moralsk ansvar. *Aftenposten*, s.4
- Storvik, T, O. (1997, 24. juni). «Et moralsk spørsmål». *Aftenposten*, s.7
- Svare, R. (1979, 22.september). Det angår også oss, *Aftenposten*, s.6
- Sæther, T. (1987, 5.august). Jødernes historie i Norge gjennom 300 år. *Dagen*. S.17
- Sørheim, M, E. (2017, 26.mai). Storverk om skammens kapittel. *Dagbladet*, s.39
- Tangestuen, M. (2018, 28.november). Satser Michelet på at leserne ikke går til kildene? *Aftenposten*, s.24.

Tessem, B, L (1997, 5. desember) Norge vil gi jødene egnet kompensasjon. *Aftenposten*, s. 9.

VG (1945, 24. august). «Quisling fornærmet fordi han ikke fikk være general. Gassdøden i Auschwitz skildret av to gjenlevende norske jøder

VG. (1961, 12.mai). Deportasjonen av jøder fra Norge belyst i Eichmann-saken i går.

VG. (1961, 15.juni). Eichmann og hans norske hjelpere.

VG. (1997, 23. juni). En krig som alle andre? s. 2.

Vårt Land. (2000, 14. november). En lykkens dag for jødene i Norge, s. 3.

Westlie, B. (1995, 27.mai). Nordmenn ranet de norske jødene. *Dagens Næringsliv*, s.10-13

Wiesel, E. (1979, 31. mars). Holocaust- en skuffelse, *VG*, s. 24

Wærhaug, S. (1979, 5.april). «Holocaust» gir større åpenhet. *VG*, s.32

